

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

«ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ, ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ,
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ»

Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου

Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ ΣΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ
ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

Τριμελής Επιτροπή:

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: ΆΝΝΑ ΜΑΝΔΥΛΑΡΑ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΑΜΠΡΟΣ ΦΛΙΤΟΥΡΗΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2019

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων.....	2
Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1. Οι πρώιμες επιδράσεις της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στον χώρο των Ιωαννίνων και η συνδικαλιστική δράση (1920-1925)	11
1.1. Η συνδικαλιστική δράση.....	12
1.1.1. Σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας του ελληνικού εργατικού κινήματος (1850-1918)	12
1.1.2. Η ίδρυση του <i>Εθνικού Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Ιωαννίνων</i> και η εμφάνιση των πρώτων εργατικών σωματείων.....	17
1.1.3. Στόχοι και οργάνωση των εργατικών σωματείων: το παράδειγμα του σωματίου τσαρουχοποιών <i>Άγιος Κοσμάς</i>	19
1.1.4. Οι εργασιακές συνθήκες και τα πρώτα εργατικά αιτήματα.....	22
1.2. Η σοσιαλιστική δράση	28
1.2.1. Σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος (1832- 1918).....	28
1.2.2. Σοσιαλιστικοί πυρήνες και πρωτοπόροι Γιαννιώτες σοσιαλιστές.....	34
1.2.3. Οι εκλογές του 1923	37
1.2.4. Το μνημόσυνο των Λούξεμπουργκ και Λίμπκνεχτ	39
1.2.5. Οι συλλήψεις του 1924	41
1.3. Η περίπτωση του Γιωσέφ Ελιγιά.....	47
1.3.1. Η σοσιαλιστική σκέψη του Ελιγιά.....	47
1.3.2. Θέσεις και αντιθέσεις σχετικά με τις ιδεολογικές αντιλήψεις του Ελιγιά.....	50
Κεφάλαιο 2. Κατασταλτικά μέτρα και Μπολσεβικοποίηση του ΣΕΚΕ (1925-1928)	54
2.1. Ιστορικό πλαίσιο	54
2.2. Την επαύριον των συλλήψεων του 1924	58
2.3. Οι εκλογές 1926	61
2.4. Διαμαρτυρίες, απεργίες και κομμουνιστική δράση	62
2.5. Οι εκλογές του 1928.....	66
Κεφάλαιο 3. Ιδιώνυμο και Φραξιονιστική Πάλη Χωρίς Αρχές (1928-1931).....	68
3.1. Ιστορικό Πλαίσιο	68

3.2. Το ζήτημα των μειωμένων αναφορών του Τύπου στους κομμουνιστές και συνδικαλιστές των Ιωαννίνων.....	70
Κεφάλαιο 4. Στα χρόνια του υπερσυγκεντρωτικού χαρακτήρα του ΚΚΕ (1932-1934)	74
4.1. Ιστορικό Πλαίσιο	74
4.2. Η προσπάθεια ανασυγκρότησης των εργατικών οργανώσεων Ιωαννίνων και τα επεισόδια στο χωριό Ζίτσα.....	76
4.2. Οι εκλογές του 1932.....	77
4.3. Οι εκλογές του 1933.....	79
4.4. Αντίποινα με αφορμή την εκλογική επιτυχία του <i>Ενιαίου Μετώπου</i> και ‘‘ανοιγμα’’ του <i>Ομίλου Ιωαννίνων</i> προς κάθε κοινωνική ομάδα	81
Κεφάλαιο 5. ΤΟ ΚΚΕ στον αντιφασιστικό αγώνα και το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου (1934-1936).....	84
5.1. Ιστορικό πλαίσιο.	84
5.2. Τα επεισόδια στο χωριό των Δολιανών και οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 1934.....	87
5.3. Ο αντιφασιστικός αγώνας και η έξαρση του αντικομμουνισμού.....	91
5.4. Γεγονότα στο περιθώριο του αντιφασιστικού αγώνα	94
5.5. Στον δρόμο προς την εγκαθίδρυση του διδακτορικού καθεστώτος.....	95
5.6. Από την 4 ^η Αυγούστου έως την έναρξη του ΒΠΠ.....	100
Συμπεράσματα.....	105
Βιογραφικά στοιχεία για τους Γιαννιώτες σοσιαλιστές του Μεσοπολέμου.....	109
Βιβλιογραφία.....	112

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια ολοκλήρωσης των μεταπτυχιακών μου σπουδών με τίτλο *Νεότερος και Σύγχρονος Κόσμος: Ιστορία, Λαογραφία, Ανθρωπολογία*. Αρχικός μου στόχος υπήρξε η εκπόνηση μίας συγκριτικής έρευνας αναφορικά με τους Ολυμπιακούς Αγώνες διαφορετικών χρονολογιών και η μελέτη της προώθησης του εθνικού ιδεώδους από την εκάστοτε διοργανώτρια χώρα, στόχος που αποδείχθηκε μη υλοποιήσιμος κατόπιν μίας τρίμηνης και ατελέσφορης προσπάθειας συγκέντρωσης αρχειακού υλικού. Επομένως, η επιλογή του παρόντος ιστορικού θέματος, με τίτλο *Η σοσιαλιστική σκέψη και δράση στα Ιωάννινα του Μεσοπολέμου*, υπήρξε, θα έλεγα, ένα ευτυχές συμπτωματικό γεγονός, που συντελέστηκε κατόπιν συζήτησης μου με την επιβλέπουσα καθηγήτρια, Άννα Μανδουλαρά

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον των ερευνητών, που δημιουργήθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες, γύρω από το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα και το αντίστοιχο εργατικό, είχε ως αποτέλεσμα τη συσσώρευση ενός ικανοποιητικού βιβλιογραφικού όγκου, σε σημείο, που η θεώρησή του, ως αυτοδύναμου και συνεκτικού ιστοριογραφικού πεδίου μελέτης, είναι πλέον επιτρεπτή. Η ένταξη του συγκεκριμένου ιστορικού φαινομένου στα προγράμματα σπουδών των ελληνικών πανεπιστημίων – χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των μαθημάτων *Σοσιαλιστική σκέψη, εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα, (τέλος 19ου αιώνα - Μεσοπόλεμος)* και *Ο σοσιαλισμός στην Ελλάδα του 20ου αιώνα (Σοσιαλιστικό Κίνημα και Ιδέες)* από τους Άννα Μανδουλαρά και Σπύρο Μαρκέτο, στο *Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων* και το *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο* αντίστοιχα – απλώς ενισχύει την παραπάνω άποψη.

Σε επίπεδο έρευνας, η πρώτη σημαντική ιστορική μελέτη αποδίδεται στον Γιάννη Κορδάτο και το βιβλίο του *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*, το οποίο παρά τους περιορισμούς, που φαινομενικά θέτει ο ίδιος του ο τίτλος, πρόκειται για μία μελέτη-διάλογο μεταξύ του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος. Τα αποτελέσματα από την έρευνα του Κορδάτου σε σοσιαλιστικές και εργατικές εφημερίδες, περιοδικά και φυλλάδια υπήρξαν θεμελιώδη, καθώς αναδείχθηκαν νέα δεδομένα σχετικά με τη σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι η ανακάλυψη της εφημερίδας *Ελληνική Δημοκρατία*, η οποία κυκλοφόρησε το 1877 από τον *Δημοκρατικό*

Σύλλογο Πατρών – τα μέλη του οποίου υπήρξαν αναρχικοί και σοσιαλιστές –, στην οποία αποδίδεται η πρώτη προσπάθεια άσκησης σοσιαλιστικής προπαγάνδας στην Ελλάδα (μέχρι τότε η πρωτοπορία αυτή αποδιδόταν στον Πλάτωνα Δρακούλη και τη σοσιαλιστική εφημερίδα του με τίτλο *Άρδην* (1885). Γενικότερα, όμως, με το έργο αυτό ο Κορδάτος τοποθέτησε τον θεμέλιο λίθο για τη δημιουργία της ιστορίας του ελληνικού σοσιαλιστικού και εργατικού κινήματος, γεγονός που αποδεικνύεται και από το πλήθος αναφορών στο έργο του από μεταγενέστερους μελετητές, είτε αυτές χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά, είτε κριτικά.

Σταχυολογώντας, μερικές από τις σημαντικότερες σχετικές μελέτες που ακολούθησαν είναι οι εξής: αρχικά, το πεντάτομο έργο του Παναγιώτη Νούτσου, με τίτλο *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, το οποίο με τα *Προανακρούσματά* του επιχειρεί τη διαμόρφωση μίας προϊστορίας της σοσιαλιστικής σκέψης στην Ελλάδα, θέτοντας ως απαρχή τα ριζοσπαστικά κείμενα του Φραγκίσκου Πυλαρινού (1933). Επιπλέον, το έργο του Νούτσου φέρνει στο φως ορισμένα σημαντικά αδημοσίευτα κείμενα σοσιαλιστικής σκέψης, ενώ χρονολογικά εκτείνεται μέχρι το 1974, επεκτείνοντας με αυτόν τον τρόπο τις γνώσεις μας κατά μία πενήνταετία σε σχέση με το έργο του Κορδάτου, το οποίο έφτανε χρονολογικά μέχρι την ίδρυση της ΓΣΕΕ (1918). Ιδιαίτερα σημαντική έρευνα αποτελεί και το τετράτομο έργο του Δημήτρη Λιβιεράτου, το οποίο επικεντρώνεται στην εξέλιξη του συνδικαλιστικού και του πολιτικού κινήματος της ελληνικής εργατικής τάξης στα χρόνια του Μεσοπολέμου, κατά το οποίο οι δράσεις των Ελλήνων σοσιαλιστών και εργατών βρίσκονται σε συνεχή συζήτηση με το περιβάλλον της εποχής. Άλλες σημαντικές συμβολές στην ιστορία του σοσιαλιστικού κινήματος και του αντίστοιχου εργατικού, αποτελούν *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου* του ιδρυτή της *Φεντερασιόν* Αβραάμ Μπεναρόγια, το οποίο μας προσφέρει τη δυνατότητα θέασης των πραγμάτων *“εκ των έσω”*, ενώ παράλληλα μας παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ της σοσιαλιστικής οργάνωσης της Θεσσαλονίκης και εκείνες των Αθηνών. Εξίσου σημαντικό θεωρείται και το συλλογικό έργο με τίτλο *το ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα*, το οποίο περιέχει πληθώρα τεκμηρίων από τα συνέδρια και τις αποφάσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, όπως και οι δύο τόμοι του Αλέκου Κουτσούκαλη αναφορικά με τις πρώτες δύο δεκαετίες του ΚΚΕ, το δίτομο *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ*, οι δημοσιεύσεις του Σπύρου Μαρκέτου (*Η Ελληνική Αριστερά*) και του Αλέξανδρου

Δάγκκα (*Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος*), αμφότερα στην πολύτομη *'' Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα''* κ.α.

Οι αναφερθείσες μελέτες και αρκετές άλλες συνθέτουν αυτό που μπορούμε να κατονομάσουμε ως βιβλιογραφία της ελληνικής εργατικής τάξης. Ωστόσο, η διερεύνηση του σοσιαλιστικού κινήματος, ως ενός ενιαίου φαινομένου πανελληνίας εμβέλειας, δεν φωτίζει πλήρως όλες του τις πλευρές. Εφόσον, το σοσιαλιστικό κίνημα είναι αποτέλεσμα μίας κοινής προσπάθειας και βούλησης διασκορπισμένων ομάδων και ατόμων στα διάφορα γεωγραφικά τμήματα της χώρας –γεγονός που σημαίνει, ότι οι υποστηρικτές του παρόλο που μοιράζονται μεταξύ τους κοινούς σκοπούς και στόχους, δρουν παράλληλα κάτω από διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης, οι οποίες καθορίζονται από τις ιδιομορφίες της κάθε περιοχής και με τη σειρά τους επηρεάζουν τη δράση των ομάδων αυτών, διαφοροποιώντας τις με αυτόν τον τρόπο από τις υπόλοιπες ομάδες– είναι αναγκαίο να εξεταστεί η κάθε περίπτωση ξεχωριστά, κάτι που ενδεχομένως θα συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση του συνολικού φαινομένου.

Σήμερα, ωστόσο, αν και για τα μεγάλα βιομηχανικά και εμπορικά κέντρα της Ελλάδας (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Σύρος κ.λπ) υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες, αναφορικά με τη σοσιαλιστική δράση και σκέψη που αναπτύχθηκε σε αυτά κατά τις περασμένες δεκαετίες, για άλλες μικρότερες πόλεις το τοπίο είναι ομιχλώδες ή μάλλον βυθισμένο στο σκοτάδι. Στην κατηγορία των περιοχών αυτών ανήκει και η πόλη των Ιωαννίνων με την ευρύτερη περιοχή της.

Στην περίπτωση των Ιωαννίνων, λοιπόν, οι σχετικές διαθέσιμες πληροφορίες είναι ελάχιστες. Η σημαντικότερη συμβολή είναι αναμφίβολα η αυτοβιογραφία του Πέτρου Αποστολίδη με τίτλο *Όσα Θυμάμαι. Ο Κόκκινος Δήμαρχος* –όπως έμεινε γνωστός στους κύκλους της γιαννιώτικης διανόησης– συμμετείχε από νωρίς σε σοσιαλιστικές και συνδικαλιστικές δράσεις στην περιοχή και μάλιστα το 1944 εκλέχθηκε δήμαρχος της πόλης από τα εργατικά και επαγγελματικά σωματεία. Η αυτοβιογραφία του αποτελεί μία μοναδική πηγή ανέκδοτων ιστοριών, από την οποία λαμβάνουμε πληροφορίες σχετικά με τους πρώτους σοσιαλιστικούς πυρήνες της περιοχής και τις προσωπικές του περιπέτειες με τις τοπικές Αρχές, ορισμένες λεπτομέρειες για τις συλλήψεις του 1924, καθώς και δευτερεύουσας σημασίας πληροφορίες, όπως οι ενδυματολογικές επιλογές των Γιαννιωτών σοσιαλιστών κ.α. Ωστόσο, εκτός από το γεγονός ότι πρόκειται για μία φιλτραρισμένη αφήγηση, εξαρτημένη από τη δική του οπτική γωνία θέασης και βίωσης των γεγονότων, τα δεδομένα που συλλέγουμε είναι

περιορισμένα, εφόσον η αυτοβιογραφία του περιστρέφεται φυσικά γύρω από τη δική του ζωή κι όχι γύρω από τη δραστηριότητα των Γιαννιωτών σοσιαλιστών, ενώ, επίσης, αφορούν ένα συγκεκριμένο και περιορισμένο χρονικό διάστημα.

Σημαντικές είναι και οι μελέτες των Ελένη Κουρμαντζή και Παναγιώτη Νούτσου για τον Γιοσέφ Ελιγιά, οι οποίες παρέχουν ορισμένες πληροφορίες σχετικά με τα ονόματα και την επαγγελματική δραστηριότητα των πρώτων σοσιαλιστών στην περιοχή, χωρίς, ωστόσο, εκτενείς αναφορές στη σοσιαλιστική δράση των Γιαννιωτών.

Κατά τη γνώμη μου, τα παραπάνω έργα δεν καλύπτουν σε καμία περίπτωση το υπό εξέταση ζήτημα, τόσο από άποψη χρονολογικού εύρους, όσο και από άποψη πυκνότητας πληροφοριών. Δεδομένου ότι οι αναχρονιστικές ιστοριογραφικές θεωρίες (πχ *Ιστορία των Σπουδαίων Ανδρών*) έχουν επιτέλους ξεπεραστεί και ότι ένα μεγάλο μέρος των ιστορικών αρχείων της χώρας βρίσκεται ακόμη ανεκμετάλλευτο, η ιστορική επιστήμη έχει ως χρέος της να διασώσει από τη λήθη την ιστορία των απλών και συνηθισμένων ανθρώπων, των περιθωριακών και των κυνηγημένων, των αγωνιστών και των ανυπότακτων κι όλων εκείνων που εναντιώθηκαν στον συντηρητισμό και την κοινωνική αδικία και, μάλιστα, σε εποχές λογοκρισίας, κοινωνικοπολιτικών περιορισμών και κρατικής βίας.

Κατά συνέπεια, λοιπόν, σκοπός της παρούσας προσπάθειας αποτελεί η παρουσίαση ενός παραδείγματος ανάπτυξης των σοσιαλιστικών ιδεών σε συγκεκριμένο χώρο (Ιωάννινα) και συγκεκριμένο χρόνο (Μεσοπόλεμος) και παράλληλα η ανάδειξη μίας ακόμη πτυχής της γιαννιώτικης τοπικής ιστορίας: εκείνης των κοινωνικών αγώνων.

Με δεδομένη την βιβλιογραφική ανεπάρκεια οι απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν εξαρχής αναζητήθηκαν στα διάφορα αρχεία της πόλης. Αρχικός μου σταθμός υπήρξε η *Εταιρία Ηπειρωτικών Μελετών*. Εκεί διερεύνησα, τα φύλλα της τοπικής εφημερίδας *Ελευθερία* των ετών 1923-1937, ενώ στη συνέχεια επιδίωξα να αποκτήσω πρόσβαση στην εφημερίδα *Ήπειρος*, χωρίς, ωστόσο, αποτέλεσμα, καθώς όπως με πληροφόρησαν οι υπεύθυνοι του ιστορικού αρχείου της *Εταιρίας* το υλικό έχει αποσυρθεί. Τέλος, στην *ΕΗΜ* εντόπισα μερικά τοπικά περιοδικά, όπως είναι το *Ελεύθερο Πνεύμα* και η *Ηπειρωτική Εστία*, από τα οποία χρησιμοποίησα υλικό για τις ανάγκες της συγγραφής του υποκεφαλαίου, που αφορά την περίπτωση του Ελιγιά.

Επόμενος σταθμός της αρχειακής αναζήτησης υπήρξαν τα γραφεία της εφημερίδας *Ηπειρωτικός Αγών*, με αρνητική κατάληξη, καθώς οι υπεύθυνοι της με ενημέρωσαν,

ότι το αρχείο δεν είναι προσβάσιμο στο κοινό, λόγω κακής συντήρησης, με εξαίρεση το υλικό που αφορά τις δεκαετίες που έπονται εκείνης του 1970. Άκαρπη στάθηκε και η προσπάθειά μου να αναζητήσω εφημερίδες του μεσοπολέμου στη *Ζωσιμαία Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων*.

Εξαιτίας των παραπάνω δυσκολιών, για την κάλυψη των ερευνητικών μου αναγκών επισκέφτηκα τον ιστότοπο της *Ψηφιακής Βιβλιοθήκης της Βουλής*, όπου αναζήτησα σχετικά άρθρα στο αρχείο των τοπικών εφημερίδων *Ηπειρος* και *Ηπειρωτικός Αγών*. Από το συγκεκριμένο αρχείο κατάφερα να αλιεύσω κάποιες σημαντικές, αλλά λίγες πληροφορίες, αφού, όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει ο επισκέπτης του συγκεκριμένου ιστότοπου, πρόκειται για ένα χαώδες αρχείο με δύσχρηστη πλατφόρμα αναζήτησης, με αποτέλεσμα το ενδεχόμενο διεξοδικής αναζήτησης να ξεπερνά κατά πολύ τις προσδοκίες της παρούσας προσπάθειας.

Εντελώς διαφορετικά είναι τα δεδομένα που αφορούν το ψηφιακό αρχείο της *Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος*, το οποίο φιλοξενεί – μεταξύ άλλων – το αρχείο του *Ριζοσπάστη* των ετών 1917-1983, καθώς η σύγχρονη φόρμα αναζήτησης που διαθέτει, προσφέρει τη δυνατότητα συγχρονισμένης αναζήτησης όρων (συνδυαστικά ή μη) και συγκεκριμένου εύρους ημερομηνιών. Στο αρχείο του *Ριζοσπάστη* εντόπισα περίπου 200 άρθρα αναφορικά με τη δράση σοσιαλιστών και εργατών στα Ιωάννινα και την ευρύτερη περιοχή, εκ των οποίων χρησιμοποίησα τις πληροφορίες 115 περίπου άρθρων για τις ανάγκες συγγραφής της παρούσας εργασίας.

Στη συνέχεια, σε ότι αφορά τη συγκέντρωση πληροφοριών για τα συνδικαλιστικά δρώμενα στην περιοχή, επισκέφτηκα πρώτα απ' όλα το *Εργατικό Κέντρο Ιωαννίνων*. Μερικές δεκάδες εργατικά βιβλιάρια, ονομαστικοί κατάλογοι των σωματείων, μεταπολεμικά καταστατικά, *ατάκτως ερριμμένα*, συνθέτουν το μικρό, αλλά χαώδες (μη ταξινομημένο) αρχείο του *EKI*, με αποτέλεσμα η αναζήτηση συγκεκριμένων εγγράφων να καθίσταται πράξη πολύ δύσκολη. Εκεί εντόπισα τα καταστατικά των ετών 1930 και 1938 του εργατικού κέντρου, χωρίς να καταφέρω να εντοπίσω το ιδρυτικό καταστατικό, το οποίο όπως με πληροφόρησαν οι υπεύθυνοι έχει χαθεί. Για τους ίδιους σκοπούς, την εξεύρεση καταστατικών των εργατικών σωματείων, επισκέφτηκα και το *Πρωτοδικείο Ιωαννίνων*, στο οποίο μου παραχωρήθηκε άδεια για τη μελέτη του *Βιβλίου Σωματείων*, όπου αναγράφονται οι πράξεις έναρξης και διαγραφής τους με τις αντίστοιχες ημερομηνίες. Επιπλέον, μου παραχωρήθηκε άδεια πρόσβασης στο αρχείο τους, το οποίο βρίσκεται, επίσης, σε πολύ κακή κατάσταση. Παρόλα αυτά με τη

βοήθεια της υπαλλήλου κατορθώσαμε να ανακαλύψουμε κάποια καταστατικά σωματείων, ιδρυτικά ή και μεταγενέστερα.

Επόμενος σταθμός, υπήρξε το *Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Ιωαννίνων*, όπου τη συγκεκριμένη περίοδο εκτελούσα εθελοντική εργασία, χωρίς, ωστόσο, η έρευνά μου να αποφέρει αποτελέσματα, πλην μίας σημαντικής αναφοράς, η οποία παρατίθεται στο τελευταίο υποκεφάλαιο. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, ότι δεν κατέστη δυνατή η εξεύρεση των δύο, σοσιαλιστικού περιεχομένου, τοπικών εφημερίδων του Μεσοπολέμου με τίτλους: *Ο Άνθρωπος* και *Νέος Αγών*, τα οποία θα αποτελούσαν μοναδικές πηγές πληροφόρησης.

Αφού, λοιπόν, συγκέντρωσα το αρχειακό υλικό, αποφάσισα την παράλληλη ψηφιακή ταξινόμησή του, τόσο με θεματικά κριτήρια όσο και με χρονολογικά, ενώ έπειτα ολοκλήρωσα την επίπονη εργασία της αποδελτίωσής τους, προκειμένου να προβώ στη σύνθεση και τη συγγραφή της εργασίας. Ένα από τα σημαντικότερα μεθοδολογικά ζητήματα που αντιμετώπισα ήταν η διαχείριση των πηγών του Τύπου, καθώς η πραγματικότητα που παρουσιάζει, αποτελεί συχνά ένα *αποκύημα* αν όχι φαντασίας, πάντως φιλτραρισμένο από τα πολιτικά συμφέροντα και το προσωπικό αξιακό σύστημα των ανθρώπων, οι οποίοι εργάζονται στην εκάστοτε εφημερίδα. Για παράδειγμα, όπως είναι ευρέως γνωστό, ο *Ριζοσπάστης* αποτελεί επίσημο όργανο του *ΚΚΕ*, γεγονός που θα μπορούσε να προκαλέσει αμφιβολίες ως προς την πιστότητα ορισμένων απόψεων. Από την άλλη, είναι επίσης γνωστό, ότι η εφημερίδα του Χριστοβασίλη, η *Ελευθερία*, διακατεχόταν από αντι-κομμουνιστικό πνεύμα, γεγονός που επίσης εγείρει αντίστοιχες αμφιβολίες. Για τον λόγο αυτό, προσπάθησα να αποσπάσω τα γεγονότα από τις προσωπικές απόψεις των αρθρογράφων, ενώ στις περιπτώσεις που παρατίθενται αυτούσια άρθρα, – προκειμένου να αναδείξω το κλίμα που επικρατούσε στις τάξεις της *Κοινής Γνώμης* – αυτά συνοδεύονται από την ανάλογη επεξήγηση.

Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα που κλήθηκα να αντιμετωπίσω ήταν οι χρονολογικές τομές, δηλαδή, ο καθορισμός ορίων και σημείων ανάμεσα στο χρονικό συνεχές της περιόδου που εξέτασα. Να καθορίσω με απλά λόγια τις υποπεριόδους με λογικές και σημαίνουσες αιτίες. Έτσι, ως βασικό κριτήριο του εκάστοτε διαχωρισμού λήφθηκαν υπόψη οι ιστορικές εξελίξεις και οι μεγάλες αλλαγές, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν, τόσο σε τοπικό όσο και σε κεντρικό επίπεδο, σε ότι αφορά πάντα το σοσιαλιστικό κίνημα και γι' αυτό τον λόγο κάθε υποκεφάλαιο πλαισιώνεται από το αντίστοιχο

ιστορικό πλαίσιο, για τη δόμηση του οποίου χρησιμοποιήθηκαν έργα που ανήκουν στη γενική βιβλιογραφία της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Όσον αφορά τη δομή της εργασίας, το 1ο Κεφάλαιο εκτείνεται από το 1918 περίπου, όπου εντοπίζεται σημαντική κίνηση στον χώρο του συνδικαλισμού, έως τις αρχές του 1925, όπου ολοκληρώνονται τα γεγονότα των συλλήψεων του Ελιγιά και άλλων σοσιαλιστών. Πρόκειται για την περίοδο εμφάνισης των πρώτων εργατικών σωματείων, της ίδρυσης του *EKI*, της έκφρασης των πρώτων εργατικών διαμαρτυριών, καθώς και της πρώτης επέμβασης των τοπικών Αρχών εναντίον των τοπικών σοσιαλιστικών πυρήνων. Επιπλέον, στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται μία προσπάθεια ανασκόπησης των προσπαθειών ιδεολογικής οικειοποίησης του Ελιγιά από μεταγενέστερους ερευνητές και μία προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα.

Στο 2ο Κεφάλαιο παρατίθεται το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, με το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται στα αντι-κομμουνιστικά μέτρα των κυβερνήσεων Πάγκαλου και Ζαΐμη, από τη μία πλευρά, και τις αλλαγές που επέφερε η μπολσεβικοποίησή του *ΚΚΕ*, από την άλλη. Στη συνέχεια παρουσιάζεται μία σειρά παραθεμάτων από την αυτοβιογραφία του Αποστολίδη, τα οποία αντικατοπτρίζουν τις κατασταλτικές μεθόδους, που εφάρμοσαν οι τοπικές Αρχές για την αντιμετώπιση του ζητήματος του κομμουνισμού, την επαύριον των συλλήψεων του 1924. Τέλος, παρουσιάζονται οι κομμουνιστικές δράσεις στο σύνολό τους μέσα από τα φύλλα του Τύπου, οι οποίες αφορούν διαδηλώσεις, απεργίες και εκλογικούς αγώνες, πάντοτε υπό την παρουσία των τοπικών Αρχών. Χρονολογικά, το κεφάλαιο εκτείνεται από τις αρχές του 1925 έως το 1928, μία σύντομη περίοδος, όπου το συγκρουσιακό στοιχείο μεταξύ αγωνιστών και τοπικών Αρχών βρίσκεται σε άνοδο, όπως και σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, προοιωνίζοντας έτσι τον ερχομό του *Ιδιωνύμου*.

Το 3ο Κεφάλαιο ξεκινάει από το 1929 με ορόσημο την εφαρμογή του *Ιδιωνύμου*, και την απαγόρευση σημαντικών ελευθεριών, η οποία έπληξε το σοσιαλιστικό και το εργατικό κίνημα. Οι αναφορές του Τύπου στους σοσιαλιστές των Ιωαννίνων είναι λιγότερες από κάθε άλλη υποπερίοδο, ενώ συναντάμε και ορισμένες περιπτώσεις εκτοπισμού Γιαννιωτών σοσιαλιστών και συνειδητών εργατών. Στο ίδιο κεφάλαιο επιχειρώ μία προσπάθεια αιτιολόγησης του φαινομένου αυτού (της έλλειψης αναφορών).

Το 4ο Κεφάλαιο αφορά τη διετία 1932-1934, κατά την οποία στην περιοχή των Ιωαννίνων, οι κομμουνιστές εντατικοποίησαν τις προσπάθειές τους για τον προσηλυτισμό της υπαίθρου, η οποία συνοδεύτηκε από μεγάλη άνοδο στις εκλογές του 1933 για το *Παλλαϊκό Μέτωπο*, αλλά και βίαιες συγκρούσεις κομμουνιστών και συνειδητών εργατών με τις Αρχές του τόπου, καθώς και από την εμπλοκή ενός μέρους της κοινωνίας στον αντι-κομμουνιστικό αγώνα. Κατά την ίδια περίοδο, εγκαινιάστηκε μία νέα εποχή για το *ΚΚΕ*, καθώς ορίστηκε νέο *Πολιτικό Γραφείο*, με γραμματέα τον Νίκο Ζαχαριάδη και δόθηκε στο *Κόμμα* ένας κυρίαρχος ρόλος επάνω στην εργατική τάξη της χώρας, ενώ ακολούθησαν σημαντικές αλλαγές και βελτιώσεις στον οργανωτικό τομέα του *Κόμματος*.

Το 5ο και τελευταίο Κεφάλαιο εκτείνεται από το 1934 με ορόσημο τον κοινό αντιφασιστικό αγώνα των δημοκρατικών δυνάμεων της χώρας, ανάμεσά τους και το *ΚΚΕ*, με αφορμή την άνοδο του ακροδεξιού φαινομένου μέχρι και το 1936 και την ανάληψη της εξουσίας από τον Ιωάννη Μεταξά. Εντός της συγκεκριμένης τριετίας, στα Ιωάννινα λαμβάνουν χώρα μεγάλες διαδηλώσεις και απεργίες από την εργατική τάξη και συγκρούσεις μεταξύ σοσιαλιστών και εργατών, από τη μία πλευρά, και τοπικών Αρχών, από την άλλη, τόσο στην πόλη, όσο και στην ύπαιθρο. Η ένταση κορυφώνεται με τις συλλήψεις και τον εκτοπισμό αγωνιστών σε διάφορα νησιά της Ελλάδας.

Κλείνοντας, θέλω να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα. Άννα Μανδουλαρά για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση της κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Επίσης, είμαι ευγνώμων στα υπόλοιπα μέλη της εξεταστικής επιτροπής της διπλωματικής μου εργασίας, καθηγητές κκ. Νικόλαο Αναστασόπουλο και Λάμπρο Φλιτούρη. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους γονείς μου Ευθύμιο και Ρωξάνη Παπαβασιλείου, στα αδέρφια μου Παρασκευή και Αλέξανδρο και τους φίλους μου Άρη, Δημήτρη και Θωμά για την υποστήριξή τους όλα αυτά τα χρόνια. Ευχαριστώ ξεχωριστά και αφιερώνω αυτή την εργασία στη φίλη μου Μαριάννα, για την ηθική υποστήριξη, την υπομονή και την κατανόησή της, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών της προσπάθειάς μου.

Κεφάλαιο 1. Οι πρώιμες επιδράσεις της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στον χώρο των Ιωαννίνων και η συνδικαλιστική δράση (1920-1925)

1.1. Η συνδικαλιστική δράση

1.1.1. Σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας του ελληνικού εργατικού κινήματος (1850-1918)

Σχηματικά, αφητηρία του ελληνικού εργατικού κινήματος θεωρείται το νησί της Σύρου. Για περισσότερα από 20 χρόνια (1850-1875) η Σύρος υπήρξε το σημαντικότερο εμπορικό κέντρο-λιμάνι της Ελλάδας,¹ ευνοούμενο από το εμπόριο των αγγλικών πλοίων και από το γεγονός ότι το ελληνικό κράτος αποτελούσε γέφυρα επικοινωνίας μεταξύ Ανατολής και Δύσης.² Ως αποτέλεσμα των εν λόγω ιστορικών συγκυριών, η Σύρος γνώρισε σημαντική οικονομική άνθηση με αποτέλεσμα να συγκεντρώνει μέχρι και το έτος 1880 τα περισσότερα ατμοκίνητα εργοστάσια στη χώρα.³

Οι αλλαγές που συντελούνται την περίοδο αυτή στη Σύρο είναι αρκετά μεγάλες για την τοπική κοινωνία, καθώς για πρώτη φορά στην μακρόχρονη ιστορία της ένας μεγάλος όγκος κατοίκων μετατρέπεται σε βιομηχανικό προλεταριάτο.⁴ Από την άλλη, η μεγάλη συσσώρευση κεφαλαίων στο νησί⁵ είχε ως αποτέλεσμα την ανάδειξη μίας μικρής ομάδας βιομηχάνων, γεγονός που ενέτεινε τις κοινωνικές διαφορές. Ωστόσο, οι κοινωνικές αντιθέσεις, που προέκυψαν από αυτές τις αλλαγές, ήταν ακόμη ήπιες και δεν οδήγησαν σε άμεσες κοινωνικές συγκρούσεις μεταξύ των δύο ανερχόμενων τάξεων. Αυτό διότι η οικονομία στην Ελλάδα –όπως και στη Σύρο– βρισκόταν ακόμη στο πρώτο-βιομηχανικό της στάδιο και ο βιομηχανικός καπιταλισμός δεν είχε κατορθώσει να επικρατήσει στο συνολικό κοινωνικό και οικονομικό σύστημα και ως εκ τούτου δεν συντελέστηκε καθολικός ποιοτικός μετασχηματισμός της ελληνικής κοινωνίας.⁶ Επιπλέον, τα κοινωνικά προβλήματα συνέχιζαν να επιλύονται με το

¹ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία* (7^η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 11.

² Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία* (7^η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 14.

³ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία* (7^η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 12.

⁴ Στο μεγάλο ναυπηγείο της Σύρου εργάζονταν 1.500 περίπου εργάτες, ενώ στα βυρσοδεψία περίπου 500 (βλ. Α. Κ. Οικονόμου [1873 σ. 36], *Οικονομική Επιθεώρηση*. Τομ. Α).

⁵ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία* (7^η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 22

⁶ Φουντανόπουλος Κ. (2012). «Μισθωτή Εργασία», Χ. Χατζηιωσήφ (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τομ. Α1, (σσ. 87-121). Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 88.

παραδοσιακό φιλανθρωπικό πνεύμα των προηγούμενων περιόδων,⁷ κάτι που ανακούφιζε τους φτωχούς εργάτες –έστω και προσωρινά– και κατεύναζε τη δυσαρέσκειά τους. Επομένως, ο πολιτικός χαρακτήρας των κοινωνικών προβλημάτων δεν είχε αναδειχθεί ακόμη. Μόνο με τη διάκριση των διαγραφόμενων νέων κοινωνικών διαιρέσεων και τις πρώτες εργατικές κινητοποιήσεις, επρόκειτο να γεννηθεί η ιδέα της πολιτικής οργάνωσης των εργατών.⁸

Αυτό ξεκίνησε να συμβαίνει στα τέλη της δεκαετίας του 1870, αρχής γενομένης από το νησί της Σύρου, εξαιτίας της βιομηχανικής ανάπτυξης και της σταδιακής προλεταριοποίησης των εργατών. Έτσι, το έτος 1879 ιδρύθηκε το πρώτο –χρονολογικά καταγεγραμμένο– εργατικό σωματείο της χώρας και έφερε την ονομασία *Αδελφικός Σύνδεσμος Ξυλουργών του Ναυπηγείου Σύρου*. Σκοπός του σωματείου υπήρξε η προστασία των εργατών από την *εκμεταλλευτική όρεξη των εργοδοτών*.⁹ Την ίδρυση του σωματείου ακολούθησαν μεγάλες απεργίες –οι μεγαλύτερες που είχαν πραγματοποιηθεί μέχρι τότε στο ελληνικό κράτος– από ναυπηγούς και βυρσοδέψες εργάτες με αφορμή τη νομισματική κρίση, που έπληξε την περιοχή.¹⁰

Η εργατική αντίδραση στα μεγαλόπνοα σχέδια της αναπτυσσόμενης μεγαλοαστικής τάξης, μόλις που είχε αρχίσει να οργανώνεται και σύντομα οι εργάτες και άλλων ελληνικών περιοχών άρχισαν να ακολουθούν το παράδειγμα των εργατών της Σύρου. Πρώτοι από όλους, οι τυπογράφοι της Αθήνας (1882) και έπειτα οι ραφτάδες και οι τσαγκάρηδες της ίδιας πόλης, καθώς και οι μηχανικοί και οι θερμαστές βαποριών του Πειραιά, που ίδρυσαν το δικό τους σωματείο με την ονομασία *Μετοχικών Ταμείων των Ελλήνων μηχανουργών ο Προμηθεύς* (1889).¹¹ Θα πρέπει να σημειώσουμε, επίσης, ότι από τη δεκαετία του 1880 και έπειτα ο Πειραιάς είχε μεταμορφωθεί σε μεγάλο

⁷ Φουντανόπουλος Κ. (2012). «Μισθωτή Εργασία», Χ. Χατζηιωσήφ (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τομ. Α1, (σσ. 87-121). Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 87.

⁸ Φουντανόπουλος Κ. (2012). «Μισθωτή Εργασία», Χ. Χατζηιωσήφ (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τομ. Α1, (σσ. 87-121). Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 87.

⁹ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 22.

¹⁰ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 30.

¹¹ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 23.

ελληνικό βιομηχανικό κέντρο,¹² με αποτέλεσμα να συγκεντρωθεί και σε αυτή την περιοχή βιομηχανικό προλεταριάτο.

Η συμμετοχή των εργατών στα εργατικά σωματεία είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της ταξικής συνείδησης τους. Κατά τη διάρκεια του τελευταίου τετάρτου του 19^{ου} αιώνα πραγματοποιήθηκαν δεκάδες απεργίες σε όλο το εύρος του ελληνικού κράτους. Οι σημαντικότερες εξ' αυτών σημειώθηκαν στο Λαύριο –σύνολο τρεις– μεταξύ των ετών 1883 και 1896. Ιδιαίτερα η απεργία του 1896 θεωρήθηκε ιστορική, καθώς οι εντάσεις πήραν τόσο μεγάλη έκταση που χρειάστηκε η συνδρομή δύο ιλών ιππικού, μίας πυροβολαρχίας και ενός ευζωνικού τάγματος προκειμένου να αντιμετωπιστεί το σώμα των απεργών.¹³ Σημαντικές απεργίες πραγματοποιήθηκαν κατά σειρά και από τους σταφιδοκιβωτοποιούς (1896) και τους μηχανεργάτες (1898) στον Πειραιά, αλλά και από τους *καρεκλάδες* στην Πάτρα, την Αθήνα και τον Βόλο (1898).¹⁴

Ωστόσο, παρά τις θετικές –θετικές για το εργατικό κίνημα– εξελίξεις, το σύνθημα για την τελική χειραφέτηση των εργατών δεν είχε δοθεί ακόμη: πέραν της φυσικής αδυναμίας του βιομηχανικού καπιταλισμού να επιβληθεί στην Ελλάδα, τα εργατικά σωματεία διατηρούσαν τον συντεχνιακό τους χαρακτήρα.¹⁵ Ενδεικτικά είναι τα καταστατικά τους, τα οποία στην πλειονότητά τους¹⁶ συμπεριλάμβαναν προβλέψεις σχετικά με την τέλεση εορτών και πανηγυριών, όχι, όμως, και προβλέψεις για τη διεκδίκηση και την προστασία των εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων των εργατών.¹⁷ Σε τελική ανάλυση, τα εργατικά σωματεία ήταν *εργατικά* μόνο κατ' επίφαση αφού συμμετείχαν σε αυτά εργοδότες και διάφοροι μεγαλοαστοί, οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις κατάφεραν να πατρонаρουν τα σωματεία και να κατευθύνουν τη δράση αυτών με σκοπό την προστασία των δικών τους συμφερόντων

¹² Φουντανόπουλος Κ. (2012). «Μισθωτή Εργασία», Χ. Χατζηιωσήφ (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τομ. Α1, (σσ. 87-121). Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 88.

¹³ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 15 και 39.

¹⁴ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 43.

¹⁵ Μπεναρόγια, Α. (1986). *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, (2η εκδ.). Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις. (Εισ.) Georges Haupt, σ. 212.

¹⁶ Μία από τις ελάχιστες εξαιρέσεις του κανόνα, υπήρξε το καταστατικό των τυπογράφων της Αθήνας, το οποίο συμπεριλάμβανε τη χρήση των απεργιών, ως μορφή άσκησης πίεσης και όριζε ως προδότες τους απεργοσπάστες (βλ. Κορδάτος, Γ. [1972]. *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία [7η εκδ.]. Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 24.).

¹⁷ Μπεναρόγια, Α. (1986). *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, (2η εκδ.). Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις. (Εισ.) Georges Haupt, σσ. 219-220.

κι όχι εκείνα των εργατών. Επιπλέον, παρότι είχε σημειωθεί σημαντική ποσοτική αύξηση στον αριθμό των σωματείων και των οργανωμένων εργατών, οι περισσότεροι από αυτούς οργανώνονταν κατά μίμηση και όχι συνειδητά¹⁸, με αποτέλεσμα η ποιότητα των σωματείων και το αγωνιστικό πνεύμα των εργατών να παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα.

Λίγο-πολύ, ο συντεχνιακός χαρακτήρας των σωματείων διατηρήθηκε μέχρι και το 1910 περίπου. Στο μεσοδιάστημα η προσάρτηση της Θεσσαλίας, που είχε πραγματοποιηθεί μερικά χρόνια πριν (1881) για λογαριασμό του ελληνικού κράτους και η ένωσή της με την υπόλοιπη χώρα, μέσω του σιδηροδρομικού δικτύου, είχε μετατρέψει τον Βόλο σε *εμπορική σκάλα του Θεσσαλικού Κάμπου*.¹⁹ Από την οικονομική άνθιση της περιοχής προέκυψε η δημιουργία μεγάλων εργοστασίων. Πιο συγκεκριμένα, στα 1894, ο Βόλος απαριθμούσε 13 ατμοκίνητα εργοστάσια, ενώ ως τα 1900 δραστηριοποιούνταν στην περιοχή 18 εργοστασιάρχες.²⁰ Σταδιακά και σε συνάφεια με τη βιομηχανική ανάπτυξη αυξήθηκε σημαντικά και ο αριθμός των εργατών της περιοχής.²¹ Όπως συνέβη, προηγουμένως, στη Σύρο και τον Πειραιά, έτσι και στον Βόλο οι κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που σημειώθηκαν εκεί έγιναν αρκετά αισθητές από τους κατοίκους του, με αποτέλεσμα οι εργάτες να ιδρύσουν εκτός από εργατικά σωματεία και τον *Πανεργατικό Σύλλογο η Αδελφότης* (1908), δηλαδή, την πρώτη συνδικαλιστική ένωση της χώρας.²² Αν και η ιδεολογική σύνθεση του *Συλλόγου* δεν ήταν απολύτως ξεκάθαρη, καθώς συμμετείχαν στις τάξεις του μικροαστικά στοιχεία, η αφύπνιση των εργατών ήταν γεγονός και στα 1909 ξέσπασαν μεγάλες απεργίες από τους καπνεργάτες της περιοχής. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, το απεργιακό κύμα επεκτάθηκε και στις γύρω περιοχές, οι οποίες με τη σειρά τους απέκτησαν τα δικά τους εργατικά σωματεία. Στη Λάρισα, μάλιστα, ιδρύθηκε και το *Εργατικό Κέντρο Λαρίσης* (1910).

¹⁸ Μπεναρόγια, Α. (1986). Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου, (2η εκδ.). Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις. (Εισ.) Georges Haupt, σ. 208.

¹⁹ Κορδάτος, Γ. (1972). Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 135.

²⁰ Χαρίτος Χ. (1989). *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου, Α΄*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. σ. 34. Διαθέσιμο στο: http://www.iaen.gr/to_parthenagogeio_tou_bolou_a_-b-34*34.html (τελευταία πρόσβαση 27/08/18).

²¹ Κορδάτος, Γ. (1972). Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ.135.

²² Κορδάτος, Γ. (1972). Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 136.

Τον Μάρτιο του ίδιου έτους έλαβε μέρος η πρώτη γενική συνέλευση του *Πανελληνίου Συνδέσμου των Παραγωγικών Σωματείων*, με σκοπό την ενοποίηση του εργατικού κινήματος και στις 7 Μαΐου ψηφίστηκε το καταστατικό του Συνδέσμου, κατά τη διάρκεια της δεύτερης συνέλευσής του. Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο οποίος συμμετείχε στη συνέλευση, δήλωσε ανοιχτά ότι τα συμφέροντα της εργατικής τάξης είναι διαφορετικά από εκείνα των εργοδοτών και στη συνέχεια τάχθηκε υπέρ της μερικής αυτονόμησης των εργατών στις τάξεις των σωματείων. Ωστόσο, ο Παπαναστασίου διατήρησε μετριοπαθή στάση, προτείνοντας παράλληλα την παραμονή των εργοδοτών στα εργατικά σωματεία. Παρόλα αυτά, η ιδέα του Παπαναστασίου προκάλεσε τον ενθουσιασμό των παρευρισκόμενων και στη συζήτηση που ακολούθησε, αποφασίστηκε η οριστική αποχώρηση των εργατικών σωματείων από τον Εργοδοτικό Σύνδεσμο.²³ Κατά αυτόν τον τρόπο η εργατική τάξη απέκτησε για πρώτη φορά τα δικά της αμιγώς εργατικά σωματεία.

Το 1911, πραγματοποιήθηκε το *Πρώτο Εργατικό Συνέδριο* με στόχο την πανελλαδική ενοποίηση των εργατικών σωματείων, χωρίς, ωστόσο, να στεφθεί από επιτυχία. Ακολούθησε η ίδρυση του *Εργατικού Κέντρου των Αθηνών* (1911) και τρία χρόνια αργότερα πραγματοποιήθηκε μίαν ακόμη αποτυχημένη προσπάθεια για τη συνδικαλιστική ενοποίηση.²⁴

Στο μεταξύ, απεργίες είχαν ξεσπάσει σε διάφορες περιοχές της χώρας, όπως στην Καβάλα, τον Πειραιά και τον Βόλο, ενώ στη Θεσσαλονίκη παρατηρούταν σημαντική αύξηση των εργατικών σωματείων. Μάλιστα, με πρωτοβουλία του πρωθυπουργού της χώρας, Ελευθερίου Βενιζέλου, ιδρύθηκε το Εργατικό Κέντρο της Θεσσαλονίκης (1917), στο οποίο επικράτησαν οι σοσιαλιστές.²⁵

Εν τέλει, η διαδικασία ενοποίησης των σωματείων ολοκληρώθηκε το 1918, με απόφαση που λήφθηκε στο *Πρώτο Πανελλήνιο Εργατικό Συνέδριο*, όπου συμμετείχαν συνολικά αντιπρόσωποι 44 σωματείων.²⁶ η ίδρυση της *Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας* (Γ.Σ.Ε.Ε.) ήταν πλέον γεγονός. Ακόμη περισσότερο, με

²³ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 178.

²⁴ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 178,179, 267.

²⁵ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 191-200, 287.

²⁶ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 303.

πρωτοστάτες τους σοσιαλιστές, οι εργάτες κατάφεραν το απροσδόκητο: παρά την ανάμειξη και την αρωγή της βενιζελικής κυβέρνησης –για τη δημιουργία της Συνομοσπονδίας και με στόχο το πατρονάρισμα της εργατικής τάξης–, αποφασίστηκε δια ψήφου η υιοθέτηση της αρχής της πάλης των τάξεων και ταυτόχρονα έγινε αποδεκτή η πρόταση περί απομάκρυνσης από τη Συνομοσπονδία κάθε αστικής επιρροής.²⁷ Με τις αποφάσεις αυτές, η οργανωμένη εργατική τάξη της χώρας απέκτησε συγκεκριμένη πολιτική γραμμή –ευθυγραμμισμένη με τις βασικές αρχές της σοσιαλιστικής ιδεολογίας– και διέρρηξε τις σχέσεις της με την αστική τάξη.

1.1.2. Η ίδρυση του *Εθνικού Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Ιωαννίνων* και η εμφάνιση των πρώτων εργατικών σωματείων

Αδιαμφισβήτητα, σημείο σταθμός στην ιστορία της συνδικαλιστικής δράσης στην περιοχή των Ιωαννίνων αποτελεί η ίδρυση του *Εθνικού Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Ιωαννίνων* (1920).²⁸ Με την ίδρυση του *EKI* τα μέλη των εργατικών σωματείων απέκτησαν τη δική τους δευτεροβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση. Τι σημαίνει, όμως, για μία περιοχή η εμφάνιση μίας νεοσυσταθείσας συνδικαλιστικής οργάνωσης;

Αρχικά, θα λέγαμε, ότι μεταλλάσσεται, εν μέρει, ο χαρακτήρας και ο στόχος των εργατικών σωματείων. Τα εργατικά σωματεία διατηρούν μεν τον ιδιόμορφο χαρακτήρα τους, όπως αυτός ορίζεται από το καταστατικό τους και από τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε επαγγέλματος, παράλληλα, όμως, η συμμετοχή τους στο εργατικό κέντρο τα επιφορτίζει με επιπλέον ευθύνες και αρμοδιότητες και τα μετατρέπει σε μέρη ενός ανώτερου σκοπού, για την επίτευξη του οποίου απαιτείται η συνεργασία με τα υπόλοιπα σωματεία. Ο σκοπός αυτός δεν είναι άλλος από την οργάνωση της πάλης για τη διεκδίκηση και την εξασφάλιση των δικαιωμάτων, που αφορούν ολόκληρη την εργατική τάξη, σε τοπικό, εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο.

²⁷ Λιβιεράτος, Δ. (1976). *Το Ελληνικό Εργατικό Κίνημα 1918-1923*. Τόμ. Α'. Αθήνα: Καρανάσης, σσ. 25-26.

²⁸ Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας στο αταξινόμητο αρχείο του *Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων* δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός του ιδρυθέντος καταστατικού.

Επιπρόσθετα, τόσο κυριολεκτικά όσο και μεταφορικά, με την πάροδο του χρόνου, ο χώρος του εργατικού κέντρου μετατρέπεται σε ένα ιδεολογικό εργαστήριο, εντός του οποίου αναπτύσσονται επικοδομητικές συζητήσεις και ριζοσπαστικές ιδέες από τους συνδικαλιστές. Πρόκειται με άλλα λόγια για ένα πεδίο πολιτικοποίησης της εργατικής τάξης και ένα εν δυνάμει εφαλτήριο έκφρασης και οργάνωσης του ταξικού αγώνα. Επομένως, εντός του εργατικού κέντρου σφυρηλατείται η ταξική συνείδηση των εργατών – με απαραίτητη προϋπόθεση τη χειραφέτηση του εργατικού κέντρου από το κράτος – και προετοιμάζεται ο αγώνας για τη διεκδίκηση ή/και τη διατήρηση των εργατικών δικαιωμάτων ενάντια στις εκμεταλλευτικές διαθέσεις του αστικού κράτους και της τάξης που εκπροσωπεί. Συνοπτικά, λοιπόν, το εργατικό κέντρο αποτελεί σύμβολο της αφύπνισης και της ενοποίησης της εργατικής τάξης, από τη μία πλευρά και σύμβολο της ταξικής αντιπαλότητας, από την άλλη.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η ίδρυση του *EKI* δεν αποτέλεσε τη γενεσιουργό πράξη της εμφάνισης του συνδικαλισμού στην περιοχή των Ιωαννίνων. Είχε προηγηθεί η ίδρυση ορισμένων εργατικών σωματείων, με πρώτα χρονολογικά καταγεγραμμένα τα σωματεία παντοπωλών (*ο Άγιος Αθανάσιος*), εργατών ραπτών (*ο Άγιος Σπυρίδων*) – αμφότερα ιδρυθέντα την 11η Μαρτίου 1915– και εργατών και εργατριών καπνεργατών (ιδρυθέν τη 16η Μαΐου 1915). Μέχρι την ίδρυση του *EKI* είχαν συσταθεί ακόμη 14 σωματεία. Πρόκειται για τα σωματεία των ζαχαροπλαστών, των βυρσοδεψών, των καφεπωλών, των αμαξηλατών και καρραγωγέων, των φαρμακοποιών, των υπαλλήλων καφεστιατορίων και ξενοδοχείων ύπνου, των αρτοποιών, των ξυλέμπορων, καθώς και των υπαλλήλων τσαρουχοποιών, των υποδηματοεργατών, των ραπτών και τέλος, των δημοδιδασκάλων. Από την ίδρυση του *EKI* έως και το 1936 στην περιοχή των Ιωαννίνων ιδρύθηκαν ακόμη 30 εργατικά σωματεία, εκ των οποίων τα 14 μέχρι το 1925 και τα υπόλοιπα 16 μέχρι το 1936. Συνολικά, λοιπόν, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, έδρασαν στην περιοχή των Ιωαννίνων 47 εργατικά σωματεία. Σημαντική συνδικαλιστική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή μαρτυρά και η ύπαρξη δευτεροβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων στα χωριά Μέτσοβο και Κόνιτσα: με την ονομασία *Πανεργατική Ένωση* (26 Μαρτίου 1924) και *Πανεργατική Επαγγελματική Ένωση* (-) αντίστοιχα.

Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφέρουμε, ότι τα γιαννιώτικα σωματεία της εποχής υπήρξαν κατά κανόνα ομοιοεπαγγελματικά. Ήταν, δηλαδή, ήταν οργανωμένα με βάση το επάγγελμα των μισθωτών και στόχευαν στην προστασία των συμφερόντων των

μελών τους. Σε ότι αφορά τα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου, οι αιτίες που κινητοποιήσαν τους Γιαννιώτες εργάτες, προκειμένου να ιδρύσουν ή/και να συμμετάσχουν σε εργατικά σωματεία θα πρέπει μάλλον να αναζητηθούν περισσότερο σε γενικά αντικειμενικά κοινωνικά προβλήματα, όπως ο υψηλός δείκτης ανεργίας και η αδυναμία ή/και αδιαφορία της πολιτείας να δώσει άμεσες λύσεις στα εργασιακά ζητήματα, παρά στην επιρροή της σοσιαλιστικής ιδεολογίας ή την ύπαρξη υψηλού αισθήματος ταξικότητας στους εργάτες. Εν τούτοις, δεν θα πρέπει να αποκλειστεί εντελώς το ενδεχόμενο ύπαρξης ιδεολογικών κινήτρων. Χαρακτηριστικό είναι το δεύτερο άρθρο από το καταστατικό του σωματείου των καπνεργατών, το οποίο κάνει λόγο περί *καθαρώς εργατικήν δράσιν, βασιζομένην εις την αρχήν της πάλης των τάξεων*.²⁹

1.1.3. Στόχοι και οργάνωση των εργατικών σωματείων: το παράδειγμα του σωματείου τσαρουχοποιών Άγιος Κοσμάς

Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας στο αρχείο του *Πρωτοδικείου Ιωαννίνων* πραγματοποιήθηκε εκτενής προσπάθεια προκειμένου να εντοπιστούν όσο το δυνατόν περισσότερα εκ των πρώτων καταστατικών των εργατικών σωματείων, με σκοπό την απόκτηση γνώσης επί της λειτουργίας τους, καθώς και τον εντοπισμό ενδεχόμενων ιδεολογικών κινήτρων. Παρόλα αυτά και για λόγους που αφορούν την κατάσταση του αρχείου, τα αποτελέσματα του εγχειρήματος δεν υπήρξαν απολύτως ικανοποιητικά αφού εντοπίστηκε μόνο το πρώτο καταστατικό του σωματείου τσαρουχοποιών Άγιος Κοσμάς, ορισμένα τροποποιημένα καταστατικά από μεταγενέστερες περιόδους,³⁰ και έγγραφα αιτήματα των σωματείων προς τη *Γενική Διοίκηση*.

Από το ψηφισθέν –στις 18 Μαΐου του 1919– καταστατικό του σωματείου των τσαρουχοποιών συγκεντρώσαμε ορισμένα στοιχεία σχετικά με θέματα που αφορούν τις οικονομικές υποχρεώσεις των μελών, τη διαχείριση των περιουσιακών του στοιχείων, τη διοικητική του διάρθρωση, προβλεπόμενες ποινές επί παραβάσεων κ.α.

²⁹ Νούτσος, Π. [2002]. *Γιωσέφ Ελιγιά. Τα Ανοιχτά Προβλήματα της Έρευνας*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, σ. 12.

³⁰ Πχ. το τροποποιημένο καταστατικό του *Σωματείου Υποδηματοποιών* (1929) και του *Σωματείου Σανδαλοποιών Ο Άγιος Παντελεήμων* (1930).

Η παρουσίαση και ο σχολιασμός των σημαντικότερων άρθρων θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πληρέστερα την πολύπλευρη σημασία των σωματείων και την αναγκαιότητα των εργατών να συμμετάσχουν σε αυτά.

Στο Άρθρο 2 του καταστατικού ορίζονται αρχικά οι βασικοί σκοποί του σωματείου ως εξής: « η βελτίωσις του κλάδου, η αλληλεγγύα (sic), η υποστήριξις των δικαίων των υπαλλήλων [...] η συνδρομή των απόρων και ασθενών μελών και η πνευματική και τεχνική μόρφωσις των μελών δια διαλέξεων και νυχτερινών σχολών». Από το παράθεμα συμπεραίνουμε, ότι ο ρόλος του σωματείου υπήρξε πολύπλευρος: αποτελούσε θεσμό-εγγυητή για τη βελτίωση των εργασιακών συνθηκών και την προστασία του επαγγέλματος και στόχευε στην καλλιέργεια και την ηθική και υλική υποστήριξη των μελών του. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προς την ίδια κατεύθυνση είναι τα Άρθρα 30 και 31. Το πρώτο προέβλεπε « την ενίσχυσιν των άεργων εργατών κατόπιν δικαιολογημένης παύσεως παρά του εργοδότη ώστε να λαμβάνη ο καθείς εκ τούτων το 1/3 του μισθού του», ενώ το δεύτερο με τίτλο «Περί Ασθένειας» προέβλεπε την καταβολή του ½ του μισθού σε κάθε άρρωστο εργαζόμενο, που έφερε ιατρική βεβαίωση. Το ποσό λαμβανόταν από το ταμείο του σωματείου. Επιπλέον, στα πλαίσια ενίσχυσης του αισθήματος αλληλεγγύης μεταξύ των μελών, το Άρθρο 17 υποχρέωνε την ακολουθία των νεκρών συγγενών των μελών από τα υπόλοιπα μέλη. Από το ίδιο πνεύμα αλληλεγγύης χαρακτηρίζεται και το Άρθρο 7, το οποίο προέβλεπε την απόδοση βοηθημάτων σε πτωχά και ασθενή τακτικά μέλη, προίκα στις άπορες κόρες ή αδελφές των μελών, καθώς και κάλυψη των κηδειών των πτωχών μελών.

Σε ότι αφορά την οργάνωση (Άρθρο 3), στο σωματείο μπορούσαν να συμμετάσχουν τακτικά μέλη (τσαρουχοποιοί εργάτες), έκτακτα μέλη (μη ανήκοντες στο επάγγελμα) και επίτιμα μέλη (όσοι πρόσφεραν πολύτιμες υπηρεσίες). Ακόμη, προβλεπόταν εβδομαδιαία συνδρομή, το ύψος της οποίας προσαρμοζόταν σε συνάρτηση με το ύψος του ημερομισθίου που λάμβανε το κάθε μέλος, ενώ σε όσους προσέφεραν δωρεές άνω των 150 δρχ. αποδιδόταν ο τιμητικός τίτλος του *Ευεργέτη* (Άρθρο 6). Τη διοίκηση του σωματείου αναλάμβανε το *Διοικητικό Συμβούλιο*, το οποίο απαρτιζόταν από τον *Πρόεδρο*, τον *Ταμία*, τους τρεις *Συμβούλους* και τον *Γραμματέα*. Η εκλογή των ανωτέρω πραγματοποιούνταν μέσω ψηφοδελτίων, ενώ ο Πρόεδρος εκπροσωπούσε το σωματείο ενώπιον των *Δικαστικών και Διοικητικών Αρχών*. Επιπλέον, στο τέλος κάθε

έτους το Διοικητικό Συμβούλιο λογοδοτούσε ενώπιον των μελών της Γενικής Συνέλευσης και ακολουθούσε νέα εκλογική διαδικασία.³¹

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα, ότι το εργατικό σωματείο των Τσαρουχοποιών διεπόταν μεν από δημοκρατικές αρχές, υπολειπόταν, όμως, ιδεολογικής ριζοσπαστικότητας. Επιπλέον, ο σκοπός του δεν περιοριζόταν στα εργασιακά ζητήματα, αφού προέβλεπε την υποστήριξη και τη βοήθεια σε ζητήματα καθημερινότητας, καθώς και την πνευματική καλλιέργεια των μελών.

Παρά τις διαπιστώσεις, στις οποίες μπορεί να καταλήξει κανείς με βάση το περιεχόμενο του συγκεκριμένου καταστατικού, δεν μπορούμε να πούμε με πάσα βεβαιότητα αν το συγκεκριμένο καταστατικό αποτελεί την εξαίρεση ή τον γενικό κανόνα σχετικά με του στόχους και τους τρόπους οργάνωσης των γιαννιώτικων σωματείων. Εν τούτοις, πιθανολογείται ότι τα καταστατικά των περισσότερων σωματείων διακατέχονταν από το ίδιο πνεύμα, διατηρώντας κατά μία έννοια σχετικά συντηρητικό χαρακτήρα, αφού δεν υιοθετούσαν ριζοσπαστικές έννοιες, όπως είναι για παράδειγμα η *πάλη των τάξεων*. Στην άποψη αυτή συνηγορούν και τα συμπεράσματα που εξάγονται από την εξέταση και των τροποποιηθέντων καταστατικών, τα οποία αναφέρθηκαν παραπάνω. Οι τροποποιήσεις των καταστατικών αυτών σε σχέση με τα αντίστοιχα ιδρυθέντα είναι ελάχιστες και ως εκ τούτου έχουμε ουσιαστικά πρόσβαση στην πρωταρχική τους μορφή. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το καταστατικό του σωματείου *Σανδαλοποιών Άγιος Παντελεήμων*, το οποίο δέχθηκε τροποποίηση τον Μάιο του 1931, με τις αλλαγές να αφορούν αποκλειστικά ζητήματα οικονομικής διαχείρισης. Έτσι, στα μη τροποποιηθέντα άρθρα, εντοπίζονται παρόμοιες προβλέψεις περί αλληλεγγύης (βλ. Άρθρο 13), ενώ διέπονται εξίσου από ανάλογες δημοκρατικές αρχές (βλ. Άρθρα 12 & 15).³² Ούτε και σε αυτή την περίπτωση εντοπίζονται ενδείξεις ριζοσπαστικότητας ή ιδεολογικών κινήτρων. Θα πρέπει να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι η δράση ορισμένων σωματείων δεν υπήρξε ανάλογα συντηρητική ή/και *απολιτική*, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια.

³¹ Αρχείο Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων. *Καταστατικόν του Συνδέσμου Σανδαλοποιών ο Άγιος Παντελεήμων*. Ιωάννινα, τυπογραφείο ο Φοίνιξ (1929).

³² Αρχείο Πρωτοδικείου Ιωαννίνων. *Πρακτικόν. Γενικής συνελεύσεως μελών συνδέσμου σανδαλοποιών "ο Άγιος Παντελεήμων"*.

1.1.4. Οι εργασιακές συνθήκες και τα πρώτα εργατικά αιτήματα

Σε ότι αφορά τη δράση των σωματείων και την ιδεολογική τους σύσταση, κατά τα πρώτα έτη λειτουργίας τους, οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι περιορισμένες και αντλούνται κυρίως από τις εφημερίδες της εποχής. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα, ότι και η δράση των σωματείων ήταν ανάλογα περιορισμένη. Η επιλογή των θεμάτων, τα οποία αποφασίζει να προβάλει και να σχολιάσει η εκάστοτε εφημερίδα καθορίζεται από τις γενικότερες επιδιώξεις της, το ειδικό της ενδιαφέρον, ακόμη δε και από τα κοινωνικοπολιτικά συμφέροντα που εξυπηρετεί. Επιπλέον, οι αντικειμενικές συνθήκες (οικονομικές δυσκολίες, απαρχαιωμένα μηχανήματα, ελλιπής τεχνογνωσία των εργαζομένων κ.λπ.) υπό τις οποίες διεξαγόταν η παραγωγή των εφημερίδων κατά τον Μεσοπόλεμο συνέδραμαν σημαντικά σε αυτό το αποτέλεσμα. Για παράδειγμα, όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, ο χώρος της μέσης μεσοπολεμικής εφημερίδας στην Ελλάδα –ο οποίος περιοριζόταν σε 2, 4, ή 6 σελίδες– δεν επαρκούσε προκειμένου για την έκθεση γεγονότων δευτερευούσης σημασίας, με αποτέλεσμα να επιλέγονται τα ζητήματα με την υψηλότερη σημασία. Επομένως, αν λάβουμε υπόψη μας όλους αυτούς τους παράγοντες, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι η δράση μερικών οργανωμένων εργατών, η οποία για την ώρα δεν προκαλούσε ιδιαίτερα προβλήματα στην γιαννιώτικη πολιτεία, δύσκολα θα μπορούσε να απασχολήσει εκτενώς τις τοπικές αστικές εφημερίδες. Τέτοια ζητήματα απασχολούσαν κατά κανόνα τις εφημερίδες συνδικαλιστικής και σοσιαλιστικής κατεύθυνσης, γι' αυτό και τις περισσότερες αναφορές τις συναντάμε στον *Ριζοσπάστη*.

Εν πάση περιπτώσει, όπως προκύπτει από τα ρεπορτάζ του *Ριζοσπάστη*, η δράση των πρώτων Γιαννιωτών συνδικαλιστών περιοριζόταν σε συλλογικές διαμαρτυρίες και αιτήματα προς τη *Γενική Διοίκηση*, ενώ απουσιάζει οποιαδήποτε ένδειξη περί οργάνωσης απεργιών. Από τις διαμαρτυρίες και τα αιτήματα των οργανωμένων εργατών προκύπτουν αρκετά συμπεράσματα αναφορικά με τις κοινωνικοοικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι εργάτες. Η πρώτη αξιόλογη αναφορά που συναντάμε, αφορά την επίσκεψη επιτροπής του *EKI* στη *Γενική Διοίκηση*, τον Φεβρουάριο του 1921. Στόχος της επιτροπής ήταν η άσκηση πίεσης προκειμένου να βρεθούν θέσεις

εργασίας. Το παρακάτω απόσπασμα, στο οποίο παρατίθεται η απάντηση της Γ. Δ. προς την επιτροπή είναι ενδεικτικό του οικονομικού αδιεξόδου, με το οποίο έρχονταν αντιμέτωποι εκατοντάδες, αν όχι, χιλιάδες άνεργων εργατών: « θα δοθή εις τους εργάτας εργασία όταν υπάρξη και θέλει μεριμνήσει να γίνει ο εξωραϊσμός της πόλης, δια ν' αρχίσει η εργασία. Εις ερώτησιν δε της επιτροπής πότε επί τέλους θα γίνει ο περίφημος αυτός εξωραϊσμός δια να βρουν δουλειά οι άνεργοι και ότι πρέπει η διοίκηση να ενδιαφερθεί δια τους εργάτας, έλαβαν την πρόχειρον απάντησιν “ΦΥΓΕΤΕ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ” ». ³³

Κατά την άποψή μας οι απαντήσεις της Γ. Δ. αντικατοπτρίζουν τις χρόνιες παθολογίες, που κλόνιζαν την ευρύτερη περιοχή και που, κατ' επέκταση, μάστιζαν την κοινωνία, αλλά και την πολιτεία. Η ανάγκη για προσαρμογή στις νέες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, που προκλήθηκε από την ένωσή της περιοχής με το ελληνικό κράτος αποτελούσε ένα δύσκολο έργο αν συνυπολογίσουμε τις απαρχαιωμένες δομές και τα φεουδαλικά υπολείμματα, καθώς και την αδιαφορία του ελληνικού κράτους να βοηθήσει τις νέες χώρες. Όπως αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, από το παραπάνω άρθρο οι λύσεις κρίσιμων ζητημάτων που απαιτούσαν άμεση λύση, όπως ήταν η ανεργία, εξαρτιόταν λίγο πολύ από τυχαία, αβέβαια και μελλοντικά ενδεχόμενα (εξωραϊσμός της πόλης [...]) αλλά προς τούτο πρέπει να ψηφισθή ανάλογον κονδύλιο. Η αδυναμία, λοιπόν, εξεύρεσης οικονομικών πόρων και η απουσία επιχειρηματικής-επενδυτικής δραστηριότητας δεν επέτρεπε την εκμετάλλευση των τεράστιων περιθωρίων ανάπτυξης, με αποτέλεσμα να προκαλείται οικονομική στασιμότητα και αδυναμία απορρόφησης των ανέργων.

Δύσκολές συνθήκες, ωστόσο, αντιμετώπιζε και ο ενεργός πληθυσμός της περιοχής. Χαρακτηριστικό είναι το υπόμνημα της *Ομοσπονδίας Αρτεργατών, Μυλεργατών και Μακαρονοποιών Ιωαννίνων*, που στάλθηκε στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, τον Αύγουστο του 1921. Τα αιτήματα αφορούσαν:

1. «Αναγνώριση του Σωματείου από τους εργοδότες αρτοποιούς των Ιωαννίνων.
2. Καθορισμός ημερομισθίων για τους μαζοποιούς και κλιβανείς δραχμάς 16 και για τους βοηθούς 12.
3. Κάθε εργάτης για να εργασθή να έχει βιβλιάριο ότι είναι μέλος του Σωματείου και βιβλιάριο ταυτότητας και υγείας.

³³ εφ. Ριζοσπάστης, 4.3.1921:1.

4. Ο εργοδότης αρτοποιός να μη έχει το δικαίωμα να εργάζεται μόνος του εις την αρτοποιία παρά μόνο αν υπάρχει έλλειψις αρτεργατών και πάλιν τότε να του δίδονται 50 οκάδες αλεύρων.

5. Κάθε αρτοποιός να τηρή ανηρτημένον κατάλογον των εργατών που εργάζονται στο αρτοποιείον του.

6. Σε καμία περίπτωση ο εργοδότης να μην προσλαμβάνη στην εργασία αρτεργάτην μικρότερον των 15 ετών.

7. Για την μεταφορά του ύδατος για την παρασκευή άρτου να επιβαρύνεται ο μαζοποιός με τον (ακατάληπτο) να μεταφέρουν εξ' αποστάσεως 30 μέτρων πέραν των οποίων και μέχρι 100 μέτρα να ανταμείβονται ιδιαίτέρως αρά δε των 100 μέτρων να υποχρεούται να τα μεταφέρει ο εργοδότης». ³⁴

Η ερμηνεία του πρώτου αιτήματος είναι αμφίσημη. Από τη μία θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, ότι διαπιστώνουμε κάποιον βαθμό εξάρτησης των εργατών από τους εργοδότες, αφού υπογραμμίζουν την ανάγκη να αναγνωρισθεί το σωματείο από τους εργοδότες· με άλλα λόγια ότι επεδίωκαν τον συμβιβασμό κι όχι τη ρήξη. Από την άλλη ίσως πρόκειται για προσπάθεια επιβολής του συγκεκριμένου αιτήματος, γεγονός που αποδεικνύει συγκρουσιακή διάθεση. Ωστόσο, από το πνεύμα που διέπει το σύνολο των αιτημάτων, θα κλίναμε περισσότερο προς τη δεύτερη άποψη. Για παράδειγμα στα αιτήματα 4 και 5, η πρόθεση των εργατών να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους και να αφαιρέσουν μέρος από τα δικαιώματα των εργοδοτών γίνεται εύκολα αντιληπτή. Σε ότι αφορά τα υπόλοιπα αιτήματα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το 3ο αίτημα, το οποίο ουσιαστικά εκβιάζει τη συμμετοχή των εργατών στα σωματεία, αφού την παρουσιάζει ως απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση εργασίας. Τέλος, το αίτημα 6 υποδηλώνει τη συστηματική παραβίαση του νομικού πλαισίου από τη μεριά των εργοδοτών (πρόσληψη παιδιών κάτω των 15 ετών),³⁵ ενώ το αίτημα 7 φανερώνει την

³⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 25.8.1921:1.

³⁵ Με νόμο του 1913 το ελληνικό κράτος έθεσε υπό απαγόρευση την εργασία έφηβων αγοριών κάτω των 16 ετών. Για τα νεαρά κορίτσια το επιτρεπτό όριο καθοριζόταν στα 18 έτη. Η εν λόγω νομοθεσία αφορούσε την εργασία σε κλειστούς χώρους όπου αναπτύσσονταν κόνεις παντός είδους, δηλαδή σκόνη. Στους υπόλοιπους χώρους εργασίας το όριο περιοριζόταν στα 14 έτη. Ωστόσο, η πραγματικότητα υπήρξε διαφορετική. Ενδεικτικά, με έρευνα στα κλωστοϋφαντουργεία του Πειραιά (1921) διαπιστώθηκε ότι το 78% των εργατριών επεδόθησαν εις την εργασίαν από 10-12 ετών, ενίοτε δε και από 7 και 8 ετών (βλ. Λιάκος, Α. [1993]. *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*. Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, σ. 284).

τάση των εργοδοτών να αναθέτουν επιπλέον αρμοδιότητες στους εργατές με τη μορφή των *αγγαρειών*.

Όμως, η δράση και η σκέψη των πρώτων συνδικαλιστών δεν περιοριζόταν στα αμιγώς επαγγελματικά ζητήματα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι τον Μάρτιο του 1922, 18 διοικητικά συμβούλια σωματείων συνήλθαν στην αίθουσα του *EKI* προκειμένου να λάβουν αποφάσεις «*περί της ακρίβειας της ζωής και των νέων φόρων*». Επιπλέον, κατήρτισαν επιτροπή προκειμένου να ζητήσει άδεια από τον *Γενικό Διοικητή* για τη συγκρότηση συλλαλητηρίου.³⁶ Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και το υπόμνημα των εργατικών και εργοδοτικών σωματείων προς τη *Γενική Διοίκηση*, κατόπιν συνελεύσεως στο *EKI*: μεταξύ άλλων, τα σωματεία ασκούσαν πίεση για την υποτίμηση της τιμής του άρτου, την καταπολέμηση της υπερτιμήσεως των τροφίμων, την άμεση στέγαση των προσφύγων και τέλος, την τροπολογία της άνισης φορολόγησης του «*εργατικού Λαού και της Πλουτοκρατίας, δεδομένου ότι σήμερα οι φόροι του Κράτους εισπράττονται παρά του εργαζόμενου λαού και των πολεμιστών*».³⁷

Πίνακας 1. Πλήρης κατάλογος με τις ονομασίες των γιαννιώτικων εργατικών σωματείων και την ημερομηνία ίδρυσής κατά τον Μεσοπόλεμο³⁸

Αριθμός	Ονομασία Σωματείων	Ημερομηνία Καταχώρησης
1	Εργατών ραπτών <i>ο Άγιος Σπυρίδων</i>	11 Μαρτίου 1915
2	Παντοπωλών <i>ο Άγιος Αθανάσιος</i>	11 Μαρτίου 1915
3	Εργατών και εργατριών καπνεργατών	16 Μαΐου 1915

³⁶ εφ. Ριζοσπάστης, 22.3.1923:2. Στην Επιτροπή συμμετείχε και ο κομμουνιστής Παλάσχος.

³⁷ εφ. Ριζοσπάστης, 14.1.1923:1.

³⁸ Αρχείο Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Ιωαννίνων. *Παλαιό Βιβλίο Σωματείων*.

4	Ξυλεμπόρων	2 Μαρτίου 1916
5	Αρτοποιών <i>ο Προφήτης Ηλίας</i>	14 Δεκεμβρίου 1916
6	Αμαξηλατών και καρραγωγέων	14 Δεκεμβρίου 1916
7	Γαλακτοπωλών <i>η Αλληλοβοήθεια</i>	17 Ιανουαρίου 1918
8	Ζαχαροπλαστών <i>η Ισότης</i>	28 Φεβρουαρίου 1918
9	Φαρμακοποιών <i>ο Γιάννος</i>	2 Μαΐου 1918
10	Καφεπωλών	23 Ιανουαρίου 1919
11	Βυρσοδεπτών <i>η Θεοτόκος</i>	25 Σεπτεμβρίου 1919
12	Υπαλλήλων καφεστιατορίων και ξενοδοχείων ύπνου <i>ο Άγιος Γεώργιος</i>	25 Σεπτεμβρίου 1919
13	Εργατών Αρτοποιίας <i>η Περίθαλψις</i>	25 Σεπτεμβρίου 1919
14	Ξυλεμπόρων	9 Οκτωβρίου 1919
15	Υπαλλήλων Τσαρουχοποιών	30 Οκτωβρίου 1919
16	Υποδηματεργατών	30 Οκτωβρίου 1919
17	Ραπτών <i>η Αγία Παρασκευή</i>	13 Νοεμβρίου 1919
18	Δημοδιδασκάλων	25 Απριλίου 1920
19	Βιομηχανοεμποροϋπαλλήλων	13 Μαΐου 1920
20	Κρεοπωλών <i>ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος</i>	3 Μαρτίου 1921

21	Καρφοπεταλουργών <i>ο Άγιος Αθανάσιος</i>	3 Μαρτίου 1921
22	Τυροκόμων <i>η Πίνδος</i>	17 Μαρτίου 1921
23	Αρτεργατών <i>η Περίθαλμις</i>	11 Αυγούστου 1921
24	Σανδαλοποιών, <i>ο Άγιος Παντελεήμων</i>	15 Δεκεμβρίου 1921
25	Τεχνιτών οικοδόμων	2 Φεβρουαρίου 1922
26	Αμαξοκαρραγωγέων	2 Φεβρουαρίου 1922
27	Υλοτόμων, Βωβούσης	22 Ιουνίου 1922
28	Κτηνοτρόφων, Ηπείρου	21 Σεπτεμβρίου 1922
29	Τυροκομοτεχνιτών	11 Φεβρουαρίου 1924
30	Μηχανικών και οδηγών αυτοκινήτων, Ηπείρου	26 Νοεμβρίου 1924
31	Λεμβούχων, Νήσου	13 Μαΐου 1925
32	Εργατοϋλοτόμων ξυλουργών, Μπλίζιανης	28 Απριλίου 1927
33	Καρροποιών	23 Μαΐου 1928
34	Αλληλοβοηθήθιτικών εργατών και παντός είδους επαγγελματιών, Συνοικίας Ζευγάρια	11 Φεβρουαρίου 1930
35	Ανθρακέων <i>ο Προμηθεύς</i>	29 Οκτωβρίου 1930
36	Οργανοπαικτών	28 Ιανουαρίου 1931
37	Ηλεκτροτεχνιτών	29 Μαρτίου 1933

38	Καταστηματαρχών κουρέων η <i>Ένωσις</i>	2 Αυγούστου 1933
39	Τεχνιτών εργατών <i>Ζαχαροπλαστικής</i>	10 Ιανουαρίου 1934
40	Οδηγών αυτοκινήτων, Ηπειρού	7 Μαρτίου 1934
41	Εργατών εκδορέων	25 Οκτωβρίου 1934
42	Υδρομελαθρών	29 Μαΐου 1935
43	Εργατών υπαλλήλων <i>τσαρουχοποιίας ο Άγιος Κοσμάς</i>	(-)1936
44	Εργατών χωματουργίας, οικοδομίας, οδοποιίας, μπετόν- αρμέ	Μαρτίου 1936
45	Κηρεργατών ο <i>Νεομάρτυς</i> <i>Γεώργιος</i>	22 Απριλίου 1936
46	Κτιστών	–
47	Ελληνίδων κτηνοτρόφων, Ηπείρου	–

1.2. Η σοσιαλιστική δράση

1.2.1. Σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος (1832- 1918)

Όπως έχει, ήδη, ειπωθεί, απαραίτητη προϋπόθεση για τη γέννηση ενός εργατικού κινήματος σε μία συγκεκριμένη περιοχή αποτελεί η εκβιομηχάνιση της οικονομίας· η μετατροπή της από *αγροτική* σε *αστική*. Η ίδια προϋπόθεση απαιτείται και για την ανάπτυξη των σοσιαλιστικών κινήματων, καθώς η πίεση που ασκεί ο καπιταλισμός στους εργάτες και οι κοινωνικές-οικονομικές αντιθέσεις που προκαλεί, δημιουργούν την ανάγκη οργάνωσης, κινητοποίησης και συσπείρωσης της εργατικής τάξης. Ωστόσο, οι απαρχές της σοσιαλιστικής θεωρίας ανάγονται αρκετούς αιώνες πριν από την εκβιομηχάνιση των οικονομικών και κοινωνικών δομών, καθώς αρκετοί φιλόσοφοι, όπως ο Τόμας Μορ, προωθούσαν την ιδέα μίας κοινωνίας θεμελιωμένης στις αρχές της κοινοκτημοσύνης, της αφθονίας αγαθών και της κοινωνικής ισότητας, έστω και αν οι θεωρίες αυτές υπολείπονταν προγράμματος και επιστημονικών τεκμηρίων και ερευνών.

Επομένως, δεν θα πρέπει να προκαλεί εντύπωση, το γεγονός ότι και στο ελληνικό κράτος προηγήθηκε η έλευση σοσιαλιστικών ιδεών (με τη μορφή του κοινωνικού προβληματισμού), αρκετά χρόνια πριν από την εκβιομηχάνιση του κράτους και την ανάπτυξη του σοσιαλιστικού και του εργατικού κινήματος. Σύμφωνα με τον Μοσκόφ, ο πρώτος πυρήνας κοινωνικού προβληματισμού, που σχηματίστηκε εντός του ελληνικού κράτους, ήταν μία ομάδα σαινσιμονιστών προσφύγων (οπαδοί του ουτοπικού σοσιαλισμού και της προόδου) στο Ναύπλιο, το έτος 1832. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η παρουσία τους στο ελληνικό κράτος υπήρξε βραχεία, οι ιδέες τους κατάφεραν να επηρεάσουν ένα μικρό πλήθος διανοούμενων.³⁹ Ένας από αυτούς ήταν και ο Παναγιώτης Σοφιανόπουλος.⁴⁰ Πολεμιστής του συντηρητισμού και με σπουδές στη Γαλλία, εντράφησε στις γαλλικές δημοκρατικές ιδέες και επηρεάστηκε από τους Σαιν Σιμόν και Φουριέ.⁴¹ Ωστόσο, παρά την αγωνιστικότητα και τη διάθεσή του να αναλάβει δράση με την κυκλοφορία της εφημερίδας *Πρόοδος*, μέσω της οποίας κατηγορούσε την κρατική πολιτική για τον μαρασμό των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων, ο Σοφιανόπουλος δεν κατάφερε να ξεφύγει από τα πλαίσια του *ουτοπικού* σοσιαλισμού, αφού απέρριπτε τις αρχές της ταξικής πάλης και την επανάσταση, ως μέσα ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος. Χαρακτηριστικό είναι το κείμενο

³⁹ Μοσκόφ, Κ. (1979). *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης: η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα* (εκδ. 2^η). Θεσσαλονίκη: Καστανιώτης, σ. 148.

⁴⁰ Μοσκόφ, Κ. (1979). *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης: η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα* (εκδ. 2^η). Θεσσαλονίκη: Καστανιώτης, σ. 150.

⁴¹ Κορδάτος, Γ. (1966). *Προοδευτικές μορφές στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ιστορικό Φιλολογικό Ινστιτούτο Γ. Κορδάτος, σ. 4.

του με τίτλο *Ο Συμπρακτορικός Βίος*,⁴² όπου αν και κατέκρινε την κοινωνική ανισότητα και την αδικία που υφίστατο η εργατική τάξη, αποδεχόταν την κοινωνική ιεραρχία και πρόβαλλε ως λύση του κοινωνικού ζητήματος τη συνεργασία και την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των τάξεων.

Περισσότερο ριζοσπαστικές ιδέες ανέπτυξε ο Εμμανουήλ Δαδάογλου, ο οποίος σε συνεργασία με τον Ιταλό σοσιαλιστή Amilcare Cipriani οργάνωσε μία ομάδα Ευρωπαίων πολιτικών προσφύγων, η οποία συμμετείχε, μάλιστα, στην εξέγερση κατά του Όθωνα (1862), στήνοντας δικό της οδόφραγμα. Ωστόσο, « η ζωή του καινούργιου αυτού κύκλου ήταν περιορισμένης διάρκειας» και έσβησε με το θάνατο του ιδρυτή (1870).⁴³

Καθώς πλησιάζουμε ολοένα και περισσότερο στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, όλο και περισσότεροι διανοούμενοι και εργάτες άρχισαν να επηρεάζονται από τον σοσιαλισμό. Τη διαδικασία αυτή επιτάχυνε ιδιαίτερα η έλευση Ευρωπαίων προσφύγων. Έτσι, δεν θα πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός, ότι αυτήν την περίοδο πρωτοστάτησαν στον χώρο αναρχικές και σοσιαλιστικές ομάδες από την Πάτρα –στην οποία η ιταλική παροικία συγκέντρωνε περίπου το 10-15% επί του συνολικού πληθυσμού—⁴⁴ και τα νησιά της Σύρου και της Κεφαλλονιάς.⁴⁵ Μάλιστα, οι αναρχικοί της Πάτρας είχαν σχηματίσει τον *Δημοκρατικό Σύλλογο* και κυκλοφόρησαν την πρώτη σοσιαλιστική εφημερίδα με τίτλο *Ελληνική Δημοκρατία* και υπότιτλο τη φράση «η επανάσταση είναι ο νόμος της προόδου»⁴⁶.

Κατά τα επόμενα έτη και έως το τέλος του 19ου κυριάρχησαν στον χώρο οι μορφές των Πλάτωνα Δρακούλη και Σταύρου Καλλέργη. Ο πρώτος, μάλιστα, κυκλοφόρησε το σημαντικό σοσιαλιστικό περιοδικό *Άρδην* (1885) και ο δεύτερος ίδρυσε τον *Σοσιαλιστικό Σύλλογο* (1890). Κι ενώ όλα έδειχναν, ότι το εν δυνάμει ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα θα έβρισκε στο πρόσωπό τους δύο ηγετικές μορφές, ικανές να συνενώσουν το σοσιαλιστικό κίνημα, προσωπικές έριδες και ιδεολογικές διαφορές (εν

⁴² Νούτσος, Π. (1993-94). *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα (1875-1974)* (2^η έκδ.). Τομ. Β'. Αθήνα: Γνώση, σσ. 126-8.

⁴³ Μοσκόφ, Κ. (1979). Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης: η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα (εκδ. 2η). Θεσσαλονίκη: Καστανιώτης, σ. 152.

⁴⁴ Μοσκόφ, Κ. (1979). Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης: η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα (εκδ. 2η). Θεσσαλονίκη: Καστανιώτης, σ. 161.

⁴⁵ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 45.

⁴⁶ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 48-50.

αντιθέσει με τον Καλλέργη, ο Δρακούλης [υπέρμαχος του ακαδημαϊκού σοσιαλισμού] θεωρούσε την οργάνωση των σοσιαλιστών σε συλλόγους περιττή⁴⁷. Έτσι, η πρόταση που έγινε από τον Δρακούλη στον Καλλέργη, προκειμένου να συμμετάσχει στον *Σοσιαλιστικό Σύλλογο* έπεσε στο κενό. Μάλιστα, η διαμάχη μεταξύ των δύο συνεχίστηκε και στο επόμενο διάστημα με αποτέλεσμα το έτος 1987 ο Δρακούλης να εγκαταλείψει την Ελλάδα με προορισμό την Αγγλία, απογοητευμένος από τον πόλεμο που του έκανε ο Καλλέργης.⁴⁸ Εκμεταλλευόμενος, τώρα, την απουσία ενός ισχυρού αντίπαλου ο Καλλέργης απέκτησε ηγετικό ρόλο στον χώρο: προχώρησε στην ίδρυση του *Σοσιαλιστικού Συλλόγου* (200 περίπου μέλη), κυκλοφόρησε την εφημερίδα *Ο Σοσιαλιστής* και ίδρυσε αρκετούς σοσιαλιστικούς ομίλους στον Πειραιά, το Λαυρίου, τον Πύργο, την Πάργα, τη Ζάκυνθο κ.α.⁴⁹

Σταδιακά, στις τάξεις του *Σοσιαλιστικού Συλλόγου* σχηματίστηκαν τρεις ομάδες διαφορετικής ιδεολογικής κατεύθυνσης: οι συντηρητικοί, οι αναρχικοί και οι αριστεροί, διότι στον *Σύλλογο* συμμετείχαν εκτός από φοιτητές και εργάτες μεταλλείων και ξεπεσμένοι μικροαστοί, καθώς και εργάτες της χειροτεχνικής βιοτεχνίας, οι οποίοι διακατέχονταν από συντηρητικές αντιλήψεις.⁵⁰

Παρά τις τρανταχτές του αδυναμίες, ο *Σύλλογος* ανέπτυξε σημαντική δράση και έδωσε τη δυνατότητα στα μέλη του να οργανώσουν τον αγώνα τους: εορτασμός της εργατικής Πρωτομαγιάς, διαλέξεις και περιοδείες στην ύπαιθρο, ίδρυση συλλόγων και λεσχών στην επαρχία κ.α.⁵¹ Σταδιακά, ο Καλλέργης απέκτησε μεγάλη δύναμη μέσα στον *Σύλλογο* και το 1894 κατάφερε να διώξει τους μεταρρυθμιστές και τους *εθνικούς*, οι οποίοι με τη σειρά τους κυκλοφόρησαν τα δικά τους όργανα: τον *Μεταρρυθμιστή* και τον *Νέο Σοσιαλισμό* αντίστοιχα. Την ίδια περίοδο, ο Δρακούλης επέστρεψε και δημιούργησε τον δικό του *Σοσιαλιστικό Σύλλογο*.⁵²

⁴⁷ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 61-62.

⁴⁸ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 61-62.

⁴⁹ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 63.

⁵⁰ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 64.

⁵¹ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 74.

⁵² Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σσ. 72-73.

Στην Αθήνα, μέχρι και το 1903 σχηματίστηκαν ακόμη τέσσερις σοσιαλιστικές ομάδες (με βραχύχρονη λειτουργία). Πρόκειται για την *Κατακόμβη*, τον *Σπάρτακο*, την *Ημεροδουλειά* και τον *Λαό*. Κατά το χρονικό διάστημα 1904-1907, στη σκηνή της σοσιαλιστικής δράσης επικράτησε ο Αντύπας από την Κεφαλλονιά, ο οποίος κυκλοφόρησε την εφημερίδα *Ανάστασις*. Ωστόσο, ο Αντύπας υπήρξε ουτοπιστής με αποτέλεσμα να μη προβεί στη σύσταση προγράμματος για την οργάνωση της εργατικής τάξης και να απορρίψει την πάλη των τάξεων· αντιθέτως υιοθέτησε τον προπαγανδισμό ως μέθοδο διαφωτισμού των μαζών. Εν τέλει, η δράση του Αντύπα περιορίστηκε στην περιοχή της Θεσσαλίας κατόπιν της στροφής που πραγματοποίησε προς τον αγροτισμό.

Την ίδια περίπου περίοδο ο Δρακούλης άρχισε να επισκέπτεται συχνότερα την Ελλάδα με σκοπό να οργανώσει την εργατική τάξη. Αποτέλεσμα της δράσης του υπήρξε η ίδρυση του *Συνδέσμου των εργατικών τάξεων της Ελλάδος* (Σ.Τ.Ε.Τ.) και ένα χρόνο αργότερα του *Ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος* (Ε.Σ.Κ.). Το ίδιο έτος ιδρύθηκε και η *Φεντερασιόν* της Θεσσαλονίκης, η οποία σταδιακά κατέλαβε ιδιαίτερα σημαντική θέση στο ελληνικό εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα, καθώς συγκέντρωνε ολοένα και περισσότερη σοσιαλιστική πείρα.⁵³ Ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται η συμβολή της στα χρόνια των *Βαλκανικών Πολέμων*, καθώς στην *Παλαιά Ελλάδα* τα σοσιαλιστικά κέντρα είχαν πέσει σε μααρασμό εξαιτίας της επιστράτευσης των μελών τους. Στη Θεσσαλονίκη αντίθετα, της οποίας ο πληθυσμός υπήρξε ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, ενώ η πλειοψηφία των μελών της *Φεντερασιόν* ήταν Εβραίοι, η σοσιαλιστική προπαγάνδα συνέχισε να καλλιεργείται ακατάπαυστα με αποτέλεσμα να αυξήσει κατακόρυφα το κύρος της στις τάξεις των εργατών και των σοσιαλιστών.⁵⁴

Μετά τη λήξη των *Βαλκανικών Πολέμων* στην Αθήνα σημειώθηκε έντονη κινητικότητα στις τάξεις των σοσιαλιστών. Το Σ.Τ.Ε.Τ. και το Ε.Σ.Κ. του Πλάτωνα Δρακούλη εξακολουθούσαν αμφότερα τις εργασίες τους, ενώ στην πολιτική σκηνή εμφανίστηκε ο Αριστείδης Δημητράτος, ο οποίος στη συνέχεια έγινε αντιπρόσωπος των δύο οργανώσεων του Δρακούλη. Ο Δημητράτος, με τη βοήθεια του Δρακούλη κυκλοφόρησε, μάλιστα, την εφημερίδα *Οργάνωσις*, η οποία είχε μεγάλη απήχηση και

⁵³ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 236.

⁵⁴ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 258.

στην *Φεντερασιόν*, η οποία σταδιακά άρχισε να την κηδεμονεύεται.⁵⁵ Η σύνδεση αυτή προκάλεσε την αντίδραση του Νικόλαου Γιαννιού, ο οποίος ξεκίνησε σκληρή πολεμική εναντίον των δύο οργανώσεων. Από την πολεμική του Γιαννιού δεν ξέφυγε ούτε και ο Μπεναρόγια, ιδρυτής της *Φεντερασιόν*. Η ενότητα του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος δέχθηκε ακόμη ένα χτύπημα, όταν ο Δημητράτος μετατράπηκε ουσιαστικά σε όργανο της *Φεντερασιόν*, με την οποία σχημάτισε οργάνωση στα γραφεία του *Σ.Τ.Ε.Τ.* Με αυτόν τον τρόπο η Αθήνα διέθετε πλέον τρεις σοσιαλιστικές ομάδες: το *Σοσιαλιστικό Κόμμα* του Δρακούλη, το *Σοσιαλιστικό Κέντρο* του Γιαννιού και τέλος, τη *Σοσιαλιστική Ένωση* του Δημητράτου.⁵⁶

Το ξέσπασμα του ΑΠΠ βρήκε τους Έλληνες σοσιαλιστές απροετοίμαστους, με αποτέλεσμα να παραμείνουν παθητικοί δέκτες ενώπιον των εξελίξεων. Μόνο την άνοιξη του 1915, η *Φεντερασιόν* αποφάσισε να σπάσει τη σιωπή, υπογράφοντας συμφωνία με τους αντιβενιζελικούς. Σύμφωνα με τον Κορδάτο, η οργάνωση της Θεσσαλονίκης είχε πέσει θύμα του αντιπολεμικού συνθήματος των γερμανόφιλων αντιβενιζελικών. Παρόλα αυτά, η αδράνεια των υπόλοιπων Ελλήνων σοσιαλιστών συνεχίστηκε μέχρι και το 1917, όταν και η ομάδα του Δημητράτου αποφάσισε να κυκλοφορήσει (στις 7 Μαΐου) αντιπολεμική προκήρυξη, κατόπιν πιέσεων που δέχθηκε από επαρχιακές σοσιαλιστικές οργανώσεις. Στη συνέχεια ο Δημητράτος άρχισε να διανείμει την εφημερίδα *Εργατικός Αγώνας* στα εργατικά σωματεία, μέσω της οποίας δημοσίευσε νέα αντιπολεμική προκήρυξη. Από την άλλη, ο Γιαννιός εξέδωσε την εφημερίδα *Σοσιαλιστικά Φύλλα*, γεγονός που προκάλεσε νέο κύμα διαφωνιών στις τάξεις του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος, αφού ήταν φιλοβενιζελικής απόκλισης. Ο Γιαννιός, μάλιστα, πρότεινε στο σοσιαλιστικό τμήμα Αθηνών να δημιουργήσει ανταντόφιλη επιτροπή.⁵⁷

Οι περιπέτειες του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος επρόκειτο να συνεχιστούν για πολλές δεκαετίες ακόμη. Ωστόσο, η ίδρυση του πρώτου ελληνικού σοσιαλιστικού κόμματος (*ΣΕΚΕ*) το Νοέμβριο του 1918, κατόπιν αποφάσεως που λήφθηκε στο *Α΄ Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο*, πρόσφερε για πρώτη φορά την αίσθηση της

⁵⁵ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 263.

⁵⁶ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 264.

⁵⁷ Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7η εκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης, σ. 277-280.

ενότητας και της κοινής δράσης. Από τότε και για ολόκληρη τη διάρκεια του ελληνικού Μεσοπολέμου, το ΣΕΚΕ-ΚΚΕ αποτέλεσε τον κυριότερο υπερασπιστή και εκφραστή των συμφερόντων της εργατικής τάξης.

1.2.2. Σοσιαλιστικοί πυρήνες και πρωτοπόροι Γιαννιώτες σοσιαλιστές

Κατά τη διάρκεια της σύντομης χρονικής περιόδου, που καλούμαστε να εξετάσουμε στο παρόν υποκεφάλαιο, στον χώρο των Ιωαννίνων συντελέστηκε μία σημαντική προσπάθεια αφομοίωσης και διάδοσης των σοσιαλιστικών ιδεών από μία μικρή ομάδα εργατών και διανοούμενων. Για τη σύσταση των πρώτων σοσιαλιστικών πυρήνων στα Ιωάννινα δε διαθέτουμε ακριβείς πληροφορίες, πέραν του γεγονότος, ότι ο πρώτος σοσιαλιστικός πυρήνας σχηματίστηκε από τους Γιώσεφ Ελιγιά, Βασίλη Καρασκόγια και Αθανάσιο Τζιμογιάνη.⁵⁸ Από κει και ύστερα, δεν μπορούμε παρά να κάνουμε ορισμένες εικασίες σχετικά με τα πρόσωπα που σχημάτιζαν τους υπόλοιπους πυρήνες βάσει των αναφορών που διαθέτουμε. Για παράδειγμα, στην αυτοβιογραφία του Αποστολίδη με τίτλο *Όσα Θυμάμαι* γίνεται λόγος για συχνές συγκεντρώσεις στο ιατρείο του υπό την παρουσία των Ελιγιά, Καρασκόγια, Τζιμογιάνη –οι οποίοι όπως αναφέραμε σχημάτιζαν τον δικό τους πυρήνα– και των Αποστολίδη, Βράσκο, Βενέτη, Μπάρκη και Μεργκούνη. Ως εκ τούτου, δεν θα πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο οι πέντε τελευταίοι ή ορισμένοι εξ' αυτών να αποτελούσαν μέλη ενός ακόμη πυρήνα, αφού τα ίδια ονόματα συναντώνται συχνά και σε άλλες αναφορές, όπως θα δούμε παρακάτω. Σε κάθε περίπτωση, από τον συνδυασμό βιβλιογραφικών και αρχειακών αναφορών προκύπτει η ύπαρξη ενός συμπαγούς και περίπλοκου δικτύου σοσιαλιστών, εντός του οποίου αναπτύσσονταν αμφίδρομες σχέσεις, με διαγώνιες, κάθετες και οριζόντιες γραμμές επικοινωνίας.

Ανάλογες εικασίες, μπορούμε να κάνουμε και σχετικά με την οργάνωση και τον τρόπο δράσης των γιαννιώτικων σοσιαλιστικών πυρήνων του Μεσοπόλεμου, αν αναλογιστούμε ορισμένες από τις αποφάσεις που λήφθηκαν κατά τη διάρκεια του 5^{ου} Παγκόσμιου Συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος, οι οποίες είχαν

⁵⁸ Μάλαμας, Λ. (1980). Γιώσεφ Ελιγιά. Ο ιδεολόγος ανθρωπιστής και αγωνιστής ποιητής. *Ελεύθερο Πνεύμα*, 36, σ. 313-317.

καθολικό/παγκόσμιο χαρακτήρα για όλες τις *Οργανώσεις* και αφορούσαν την αναδιοργάνωσή τους.⁵⁹

Με βάση, λοιπόν, τις αποφάσεις της *Κεντρικής Επιτροπής*, η κατά εκλογική περιφέρεια οργάνωση των πυρήνων τέθηκε σε παύση και στη θέση της εφαρμόστηκε το σύστημα δημιουργίας ξεχωριστών πυρήνων για κάθε πόλη και χωριό.⁶⁰ Έπειτα, αποφασίστηκε ο κάθε πυρήνας να ενεργεί εντός μίας συγκεντρωμένης μάζας ατόμων (χώροι εργασίας, γειτονιές, οικίες κ.α.) και προβλέφθηκε ο διαχωρισμός των πυρήνων με κριτήριο τον χαρακτήρα τους (προσφυγικοί, επαγγελματικοί και συνοικιακοί).⁶¹ Ακόμη, η *Κεντρική Επιτροπή* με ιδιαίτερη αυστηρότητα προέτρεπε τις *Τοπικές Επιτροπές* να επιλέγουν τους καταλληλότερους συντρόφους, προκειμένου να εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα των πυρήνων, ενώ υποχρέωνε τα νέα μέλη να ορκίζονται ενώπιον *πενταρχών* ή γραμματέων –πόστα τα οποία αναλάμβαναν οι πιο δραστήριοι και μορφωμένοι– ως απόδειξη της αφοσίωσής τους. Επιπλέον, προβλεπόταν μια σειρά από υποχρεώσεις: εβδομαδιαίες συνελεύσεις για κάθε πυρήνα, άσκηση πλατιάς προπαγανδιστικής εργασίας σε καθημερινή βάση και σύνταξη και παράδοση αναφορών στον συντάκτη-δημοσιογράφο του *Ριζοσπάστη* για σημαντικά ζητήματα σε πόλεις και χωριά. Τέλος, τα μέλη όφειλαν να γνωστοποιούν διάφορα στοιχεία για την προσωπική τους ζωή (διεύθυνση κατοικίας και συνθήκες διαβίωσης) στους *πεντάρχες*, οι οποίοι με τη σειρά τους όφειλαν να παρακολουθούν την ατομική κομματική εργασία των μελών.⁶²

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, ότι η απόφαση των υποψήφιων μελών να συμμετάσχουν στους σοσιαλιστικούς πυρήνες, υπήρξε προϊόν συνειδητής σκέψης, εφόσον μια τέτοια απόφαση συνεπαγόταν απόλυτη συμμόρφωσή στους κανονισμούς της *Επιτροπής* μία απόφαση με σημαντικές συνέπειες και προεκτάσεις για την καθημερινότητά τους και στον κοινωνικό τους περίγυρο. Το ίδιο ίσχυε φυσικά και για τους σοσιαλιστές της κλειστής κοινωνίας των Ιωαννίνων, οι οποίοι εύκολα μπορούσαν

⁵⁹ Η αναδιοργάνωση των πυρήνων αποτέλεσε ένα αποφασιστικό βήμα προς τη *Μπολσεβικοποίηση* του *ΚΚΕ*, σύμφωνα με το ίδιο φύλλο του *Ριζοσπάστη* (21.12.1924:3).

⁶⁰ Παραδοσιακά, οι πυρήνες αποτελούνταν από πεντάδες και δεκάδες μελών. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια περιόδων αναστολής των αστικών ελευθεριών μετασχηματίζονταν σε τριάδες. Με τον ίδιο σχηματισμό (σε τριάδες) λειτουργούσαν και εντός των στρατιωτικών μονάδων. (βλ. Δάγκας, Α. [2002]. «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς», στο Χ. Χατζηιωσήφ *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τομ. Α2. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σσ. 155-201).

⁶¹ εφ. *Ριζοσπάστης*, 21.12.1924:3.

⁶² εφ. *Ριζοσπάστης*, 21.12.1924:3.

να γίνουν στόχος των Αρχών και των συντηρητικών στοιχείων της κοινωνίας. Επομένως, αν και το βάθος και η ποιότητα της ζύμωσης των πρώτων Γιαννιωτών σοσιαλιστών με τη σοσιαλιστική ιδεολογία είναι μάλλον αδύνατο να υπολογιστεί, είναι δεδομένο, ότι η συμμετοχή τους σε πυρήνες υπήρξε συνειδητή επιλογή και το ίδιο ισχύει και για την αναγνώριση των πιθανών συνεπειών της επιλογής τους.

Σε ότι αφορά τη συνδικαλιστική δράση των πρώτων σοσιαλιστών, που αναπτύχθηκε στον χώρο των Ιωαννίνων, στις αρχές της δεκαετίας του 1920, το σωματείο των *Τσαγκάρηδων* καταλάμβανε σημαίνοντα ρόλο θέση. Με συντονιστή τον σοσιαλιστή Μπαμπούρη, το συγκεκριμένο σωματείο πρωτοστάτησε σε πολλές εργατικές εκδηλώσεις, ενώ ιδιαίτερη μνεία έχει γίνει για την οργάνωσή του.⁶³ Επιπλέον στο ίδιο σωματείο πιστώνεται η κυκλοφορία της πρώτης γιαννιώτικης εφημερίδας με σοσιαλίζον περιεχόμενο (1922) με τίτλο *Άνθρωπος*.⁶⁴ Αν και η κυκλοφορία της περιορίστηκε σε λίγα τεύχη, πρόκειται σαφέστατα για πρωτοποριακό εγχείρημα αν αναλογιστούμε τον χώρο και τον χρόνο στον οποίο πραγματοποιήθηκε. Τέλος, η αγωνιστική δράση των τσαγκάρηδων υπήρξε συνεπής σε ολόκληρη την περίοδο του Μεσοπολέμου, κυρίως με απεργιακές κινητοποιήσεις.

Την ίδια χρονική περίοδο, οι σοσιαλιστικές ιδέες βρήκαν πρόσφορο έδαφος και σε μικρές ομάδες εργατών και μικροεμπόρων. Επρόκειτο για μία μικρή ομάδα που αποτελούνταν από τυπογράφους –οι οποίοι διέθεταν το δικό τους σωματείο–, τον ζαχαροπλάστη Κούση, τον παντοπώλη Μεργκούνη, τον χρωματοπώλη Μπάρκη (με το προσωνύμιο Μπλαγκόεφ),⁶⁵ ο οποίος προμηθευόταν και διένεμε τον *Ριζοσπάστη*, την *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*⁶⁶ και τα μπλοκ εράνων του *Κόμματος*,⁶⁷ τον μετέπειτα υποψήφιο βουλευτή του *ΚΚΕ*, Ανδρέα Βενέτη, κ.α. Ανάμεσα τους και δύο ιδιαίτερα αναγνωρίσιμα πρόσωπα στην κοινωνία των Ιωαννίνων: ο αστός ιατρός Πέτρος Αποστολίδης⁶⁸ και ο διανοούμενος Γιωσέφ Ελιγιά.

⁶³ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι (1900-1969)*. Τόμ. Β΄. Κέδρος, σ. 59.

⁶⁴ Δεν θα πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο συνεργασίας της εφημερίδας *Ο Άνθρωπος* με τον Γ. Ελιγιά (βλ. Νούτσος, Π. [2002]. *Γιωσέφ Ελιγιά. Τα Ανοιχτά Προβλήματα της Έρευνας*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, σ. 15).

⁶⁵ Ο Ντιμιτάρ Μπλαγκόεφ υπήρξε ιδρυτής του σοσιαλιστικού κινήματος στη Βουλγαρία.

⁶⁶ Σύμφωνα με τον Π. Αποστολίδη, μέχρι εκείνη την περίοδο, το πρακτορείο εφημερίδων των Ιωαννίνων δεν προμηθευόταν αριστερά έντυπα (βλ. Αποστολίδης, Π. [1983]. *Όσα θυμάμαι [1900-1969]*. Τόμ. Β΄. Κέδρος, σ. 60).

⁶⁷ εφ. Ριζοσπάστης 11.11.1923:2.

⁶⁸ Ο Π. Αποστολίδης διετέλεσε χρέη δημάρχου από την 25^η Δεκεμβρίου 1944 έως την 25^η Μαρτίου 1925. Παρότι αστός, τύγχανε ευρείας αποδοχής από την εργατική τάξη της πόλης, με τη βοήθεια της οποίας εξελέγη επικεφαλής της Δημοτικής Αρχής. Τέλος, ο Αποστολίδης έμεινε γνωστός με το

1.2.3. Οι εκλογές του 1923

Οι βουλευτικές εκλογές του 1923 έμειναν στην ιστορία κυρίως για δύο λόγους: αφενός διότι η μοναρχική και αντιβενιζελική παράταξη αποφάσισε να κηρύξει αποχή της από αυτές⁶⁹ και αφετέρου διότι η νίκη του *Κόμματος Φιλελευθέρων* είχε ως αποτέλεσμα την εκθρόνιση του βασιλιά Γεωργίου Β΄ και την κατάργηση του τίτλου *Βασίλειο της Ελλάδος*.⁷⁰ Γενικότερα οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν σε κλίμα πολιτικής ανωμαλίας, αφού είχε προηγηθεί το κίνημα Λεοναρδόπουλου - Γαργαλιδή με στόχο την ανατροπή του καθεστώτος Πλαστήρα - Γονατά και την ισχυροποίηση του βασιλικού θρόνου.⁷¹

Στα Ιωάννινα, ο τοπικός *Όμιλος* του *ΚΚΕ* είχε αποφασίσει τη διεξαγωγή συλλαλητηρίου στα πλαίσια του προεκλογικού του αγώνα. Στο συλλαλητήριο συμμετείχαν κυρίως έφεδροι και βιοπαλαιστές, όμως, εξαιτίας της γενικότερης καχυποψίας που επικρατούσε στην περιοχή, οι στρατιωτικές Αρχές προέβησαν στη διάλυση του συγκεντρωμένου πλήθους « *δια της λόγχης*», σύμφωνα με τον *Ριζοσπάστη*. Ο ανταποκριτής του ρεπορτάζ ισχυριζόταν πως η επέμβαση των Αρχών είχε αντίθετα αποτελέσματα, καθώς η «*απροκάλυπτη αυτή αυθαιρεσία των στρατιωτικών αρχών έδειξε (στο συγκεντρωμένο πλήθος) φανερά το δρόμο της πάλης των τάξεων για να επιτύχουν την τελική απελευθέρωση από την τυραννία της αστικής τάξεως*». Μάλιστα, ο *Ριζοσπάστης* έκανε λόγο για «*επεμβάσεις και καλπονοθεύσεις*», τόσο μέσα στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο.⁷²

Σε κάθε περίπτωση, τα αποτελέσματα των εκλογών ήταν άκρως εντυπωσιακά για τον *Όμιλο Ιωαννίνων*, παρότι συνέβαλε σε αυτά και η αποχή της φιλομοναρχικής παράταξης. Ούτε λίγο ούτε πολύ, ο υποψήφιος βουλευτής του *ΚΚΕ*, Ανδρέας Βενέτης,

προσωνόμιο *Κόκκινος Δήμαρχος* (βλ. Τσέτσης, Χ. Στ. [1998]. *Αυτοί που κυβέρνησαν τα Γιάννινα. Δήμαρχοι- Δημοτικοί Σύμβουλοι*. Ιωάννινα, σ. 106-107).

⁶⁹ Βουρνάς, Τ. (2013). *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας. Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 295.

⁷⁰ Βουρνάς, Τ. (2013). *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας. Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 298.

⁷¹ Βουρνάς, Τ. (2013). *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας. Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 291.

⁷² εφ. *Ριζοσπάστης* 27.12.1923:2.

είχε συγκεντρώσει 6.500 ψήφους, εκ των οποίων οι 900 από το χωριό του Μετσόβου.⁷³ 12.000 ψήφους είχε συγκεντρώσει η βενιζελική παράταξη.⁷⁴ Οι ψήφοι που συγκέντρωσε ο Βενέτης είναι μακράν οι περισσότεροι ψήφοι από όσους συγκέντρωσε οποιοσδήποτε άλλος υποψήφιος του ΚΚΕ στα Ιωάννινα μέχρι και το τέλος του Μεσοπολέμου. Τα αποτελέσματα είναι ακόμη πιο εντυπωσιακά, αν αναλογιστούμε ότι το *Κομμουνιστικό Κόμμα* είχε συγκεντρώσει σε πανελλαδικό επίπεδο μόλις 18.000 ψήφους,⁷⁵ πράγμα που σημαίνει ότι ο Βενέτης είχε καταφέρει να συγκεντρώσει περισσότερο από το 1/3 των ψήφων επί του συνόλου.

Στην προσπάθεια να ερμηνεύσει την εκλογική επιτυχία του Βενέτη, ο ανταποκριτής του *Ριζοσπάστη* έγραφε: «οι ψήφοι που μας δόθηκαν είναι προπαντός οι ψήφοι των πολυβασανισμένων εφέδρων που δεν ξεχνάν την Ουκρανία και τον Σαγγάριο, όπου σαν κοπάδια πρόβατα τους έστελλεν η αστική τάξη της Ελλάδος να σκοτωθούν για τα τοκομερίδια της Γαλλίας και τα πετρέλαια της Αγγλίας».⁷⁶ Επομένως, ο ανταποκριτής απέδιδε το μεγάλο ποσοστό στην υποστήριξη του *Κόμματος* από τους εφέδρους, οι οποίοι είχαν συμμετάσχει στην εκστρατεία της Κριμαίας και τη μάχη του Σαγγαρίου. Το ρεπορτάζ του *Ριζοσπάστη* έκλεινε με την ελπίδα πως η συμμετοχή των εφέδρων στις νεοσύστατες οργανώσεις των *Παλαιών Πολεμιστών*,⁷⁷ θα τους επέτρεπε να αγωνιστούν για τα συμφέροντα και τις ελευθερίες τους εναντίον των «*αγιογδυτών πολιτικάντηδων της πόλης*».⁷⁸

⁷³ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 102.

⁷⁴ εφ. *Ριζοσπάστης* 27.12.1923:2.

⁷⁵ Βουρνάς, Τ. (2013). *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας*. Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου. Αθήνα: Πατάκης, σ. 296.

⁷⁶ εφ. *Ριζοσπάστης* 27.12.1923:2.

⁷⁷ Αρχικά, οι σύλλογοι των *Παλαιών Πολεμιστών* αποτελούνταν από Έλληνες εφέδρους αριστερών πεποιθήσεων, οι οποίοι είχαν λάβει μέρος στη Μικρασιατική Εκστρατεία, ενώ ήταν διάσπαρτοι δίχως κεντρικούς μηχανισμούς. Από το 1924, οι σύλλογοι των Π. Π. ενώθηκαν υπό την *Πανελλήνια Ομοσπονδία Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού*. Σύμφωνα με τις προγραμματικές τους θέσεις απέρριπταν την πολιτική δράση και τη μετατροπή τους σε κομματικό όργανο, ενώ έθεταν ως στόχο τη συμβολή στον διεθνή, παγκόσμιο αγώνα των λαών εναντίον του πολέμου. Απόσπασμα από τις θέσεις τους αναφέρει χαρακτηριστικά: «Οι Ενώσεις Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού βασισμένες στις παραπάνω θεμελιακές αρχές, είναι τα κύρια και ισχυρότατα όργανα πάλης του λαού εναντίον της εγκληματικής σπατάλης του αίματός του, εναντίον της στρατοκρατικής σκλαβιάς και εναντίον της απάνθρωπης και άτιμης αδιαφορίας του Κράτους προς τη δυστυχία των θυμάτων του». Τελικά, οι Π. Π. ένωσαν τις δυνάμεις τους με εκείνες του ΣΕΚΕ (μετέπειτα ΚΚΕ), καθώς πολλά εκ των ιδρυτικών μελών του υπήρξαν και μέλη του ΣΕΚΕ (βλ. Πουλιόπουλος, Π. [1924]. *Τι ζητούν οι παλαιοί πολεμιστές και τα θύματα στρατού*. Γενικές προγραμματικές θέσεις ψηφισμένες από το συνέδριο την 6 Μαΐου 1924. Διαθέσιμο στο: www.marxists.org [τελευταία πρόσβαση: 14.9.2018 Η μεταφορά του κειμένου σε ψηφιακή μορφή έγινε Από τον Νίκο Λούντο [1999]).

⁷⁸ εφ. *Ριζοσπάστης* 27.12.1923:2.

1.2.4. Το μνημόσυνο των Λούξεμπουργκ και Λίμπκνεχτ

Περίπου έναν μήνα αργότερα, κατά το τρίτο δεκαήμερο του Ιανουαρίου (1924), πραγματοποιήθηκε ο εορτασμός της 5^{ης} επετείου από τη δολοφονία των ηγετών του *Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος* (μετέπειτα Κομμουνιστικού), Ρόζα Λούξεμπουργκ και Καρλ Λίμπκνεχτ.⁷⁹ Με πρωτοβουλία της *Κομμουνιστικής Νεολαίας* κατά τον *Ριζοσπάστη*,⁸⁰ με πρωτοβουλία των Βενέτη και άλλων συντρόφων, κατά τον Αποστολίδη,⁸¹ το μνημόσυνο τελέστηκε στη Μητρόπολη των Ιωαννίνων, υπό την παρουσία μεγάλου πλήθους εργατών και διανοούμενων. Εκ μέρους του *Ομίλου Ιωαννίνων* μίλησαν οι Αθανασόπουλος και Μπάμπος και καυτηρίασαν την «*ύπουλη στάση της Σοσιαλδημοκρατίας*», με το συγκεντρωμένο πλήθος να απαγγέλει επαναστατικά και κοινωνικά τραγούδια και τον Μπάρκη να διατελεί χρέη Προέδρου.⁸²

Από την αυτοβιογραφία του Αποστολίδη αντλούμε μάλιστα μία παράξενη αναφορά, η οποία σχετίζεται με το γενικότερο χάσμα που ταλαιπώρησε το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα έως και το τέλος του Μεσοπολέμου. Αναφερόμαστε στο χάσμα μεταξύ των «*σοσιαλιστών του Γραφείου*»⁸³ και των *σοσιαλιστών της δράσης*. Σύμφωνα με την αναφορά, κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών του εορτασμού ακολούθησε ο παρακάτω διάλογος μεταξύ ενός φοιτητή της Νομικής Σχολής, ονόματι Παπαγεωργίου και του εργάτη (πρώην υποψήφιου βουλευτή) Ανδρέα Βενέτη:

–*Εσείς οι εργάτες εμάς τους διανοούμενους ούτε μας υπολογίζετε.*»

–*Τι είναι αυτά που λες; Εμείς σας έχουμε πάνω από το κεφάλι μας, τι νιώθουμε εμείς, άνθρωποι αγράμματοι; Την Κυριακή έχουμε μνημόσυνο στη Μητρόπολη για το Λίμπκνεχτ και τη Λούξεμπουργκ. Δεν έρχεσαι να μας βγάλεις εσύ το λόγο, εμείς αγράμματοι άνθρωποι, τι να πούμε;»*

⁷⁹ Σύμφωνα με τον Σπύρο Χουλιάρα και την εφημερίδα *Πρόοδος* - από την οποία αντλεί την πληροφορία- τη 18^η Μαρτίου στην αίθουσα του *Ε.Κ.Ι.* πραγματοποιήθηκε ο εορτασμός της επετείου του θανάτου του Καρλ Μαρξ από τα εργατικά σωματεία και τους κομμουνιστικούς Ομίλους, με κεντρικό ομιλητή τον Ανδρέα Βενέτη (βλ. Χουλιάρας, Σ. [2005]. Η Πρώτη Περίοδος του Εργατικού Κινήματος στα Γιάννινα [1918 - 1925, 1938]. *Ηπειρωτικά Χρονικά*, 39. σ. 389-397.

⁸⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 24.1.1924:2.

⁸¹ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 102.

⁸² εφ. Ριζοσπάστης, 24.1.1924:2.

⁸³ Με τη φράση αυτή χαρακτηρίζει την ιδιοσυγκρασία του Πλάτωνα Δρακούλη, ο ιστορικός Γιάνης Κορδάτος.

(Κι εκείνος δεν απάντησε. Ύστερα ο Βενέτης αποκρίθηκε στον Αποστολίδη)

–Ξέρεις τι είναι αυτοί; Τους αρέσει ο καβγάς, αλλά να μη χαλάσει και η τσάκιση του παντελονιού». ⁸⁴

Εν πάση περιπτώσει, σε τέτοιου είδους συναθροίσεις το συγκεντρωμένο πλήθος και οι οργανωτές έβρισκαν ευκαιρία προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για κοινωνικοοικονομικά και πολιτικά ζητήματα. Έτσι, κατά τη διάρκεια του μνημόσυνου, νέοι εργάτες και μαθητές ενέκριναν ψήφισμα, υπογεγραμμένο από τους Ν. Δ. Μαρκόπουλο, Θεόδωρο Γ. Ρώσση και Ιωάννη Λαζαρίδη. Μέσω του ψηφίσματος οι σοσιαλιστές:

1. « Διαμαρτύρονταν για την τρομοκρατία εις βάρος της εργατικής τάξης όλων των χωρών και ορκίζονταν στο όνομα των Λούξεμπουργκ και Λίμπκνεχτ, ότι θα αγωνιστούν εναντίον της.
2. Ορκίζονταν να αγωνιστούν για την ενοποίηση των Γερμανικών πόλεων και χωριών κατά της επέμβασης των καπιταλιστών.
3. Απαιτούσαν άμεση αποστράτευση της κλάσεως 1922.
4. Αξίωναν την κατάργηση της στρατιωτικής θητείας.
5. Κατέθεταν αίτηση περί αμνηστίας όλων των πολιτικών και στρατιωτικών αδικημάτων.
6. Τάσσονταν κατά των πολεμικών παρασκευών και των νέων σχεδιαζόμενων πολέμων από τα αστικά κόμματα
7. Απαιτούσαν την αναγνώριση της Ε.Σ.Σ.Δ. και σύναψη εμπορικών και πολιτικών συμφωνιών του ελληνικού κράτους και αυτής».

Το περιεχόμενο των αιτημάτων καταδεικνύει μίαν ωριμότερη αφομοίωση των σοσιαλιστικών ιδεών και μία προσπάθεια ευθυγράμμισης του *Ομίλου Ιωαννίνων* με την πολιτική του *Κόμματος*, όπως αποδεικνύει η απαίτηση για αναγνώριση της Ε.Σ.Σ.Δ. και σύναψης συμφωνιών με αυτήν, η έκφραση αλληλεγγύης προς την εργατική τάξη άλλων λαών, όπως επίσης και τα αιτήματα περί κατάργησης της στρατιωτικής θητείας και της αποστράτευσης της κλάσης του '22. Το ίδιο προκύπτει και από το γεγονός του εορτασμού της επετείου του θανάτου δύο εκ των σημαντικότερων εκπροσώπων του σοσιαλισμού του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.

⁸⁴ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 102.

1.2.5. Οι συλλήψεις του 1924

Αδιαμφισβήτητα, χρονολογία σταθμός για τους Γιαννιώτες σοσιαλιστές του Μεσοπολέμου αποτέλεσε ο Δεκέμβρης του 1924, κατά τη διάρκεια του οποίου πραγματοποιήθηκαν πολλές οργανωμένες συλλήψεις σοσιαλιστών.

Παίρνοντας τα πράγματα από την αρχή τους, οι αιματηρές κινητοποιήσεις του 1923 στον Πειραιά, με τη δολοφονία 11 εργατών από τις δυνάμεις ασφαλείας, αποτέλεσαν το έναυσμα για την πραγματοποίηση μίας ανελέητης οργανωμένης καταδίωξης εις βάρος των σοσιαλιστών. Στο πλαίσιο αυτό, καθ' όλη τη διάρκεια του δεύτερου δεκαημέρου του Δεκεμβρίου του 1924, οι Αρχές επιδόθηκαν σε συνεχόμενες και οργανωμένες συλλήψεις μελών των *Παλαιών Πολεμιστών* σε ολόκληρο το εύρος της ελληνικής επικράτειας. Μέλη των οργανώσεων *Παλαιών Πολεμιστών* συλλαμβάνονταν σε καθημερινή βάση από τη Νεμέα και την Κόρινθο, την Κομοτηνή και τον Βόλο, έως την Άμφισσα και τη Λειβαδιά. Το εύρος των συλλήψεων καταδεικνύει την ύπαρξη ενός οργανωμένου κρατικού σχεδίου κατάπνιξης των αριστερών συμπαθούντων. Από την άλλη, ο *Ριζοσπάστης* καλούσε τα μέλη των *Π. Π.* να αντισταθούν σθεναρά, απευθύνοντας παράλληλα αγωνιστικούς χαιρετισμούς «*είσαστε τα πρώτα θύματα της φασιστικής αντιδράσεως. Ζήτω οι καταδιωκόμενοι σύντροφοί μας*».⁸⁵

Ανάλογες συλλήψεις πραγματοποιήθηκαν και στην περιοχή των Ιωαννίνων, όπου ο σύλλογος των *Παλαιών Πολεμιστών* λειτουργούσε τουλάχιστον από τον Δεκέμβρη του 1923⁸⁶ (στην πόλη των Ιωαννίνων), ενώ παρακλάδι του υπήρχε και στο χωριό Μέτσοβο από τις 26 Μαρτίου του 1924.⁸⁷

Η πρώτη είδηση σχετικά με τις συλλήψεις των Γιαννιωτών *Π. Π.* και των συντρόφων τους εμφανίζεται στις 23 Δεκεμβρίου, σε άρθρο του *Ριζοσπάστη*,⁸⁸ το οποίο έκανε λόγο

⁸⁵ εφ. *Ριζοσπάστης*, 21.12.1924: 2.

⁸⁶ *Οργανωμένοι στο εξής σε μία ένωση Παλαιών Πολεμιστών θα δώσουν να καταλάβουν στους διάφορους αγιογύτες και πολιτικάντηδες των Ιωαννίνων και τους σατραπίσκους γαλονοφόρους πως ζέρουν να αγωνισθούν για τα πραγματικά τους συμφέροντα και για τις ελευθερίες των* (βλ. εφ. *Ριζοσπάστης*, 27.12.1923:2).

⁸⁷ *Βιβλίο Παλαιών Σωματείων*. Αρχείο Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Ιωαννίνων.

⁸⁸ εφ. *Ριζοσπάστης*, 23.12.1924:4.

για τη σύλληψη του γραμματέα του *EKI* και αρκετών εργατών. Την επομένη (24 Δεκεμβρίου), η τοπική εφημερίδα *Ήπειρος* με άρθρο της γνωστοποιούσε την ταυτότητα των συλληφθέντων. Ανάμεσα τους οι Ανδρέας Βενέτης, Νίκος Μαυρομάτης, Γιωσέφ Ελιγιά,⁸⁹ Κυριάκος Κούσης, Πέτρος Αποστολίδης, Γιώργος Βράσκος, Α. Μακρής, Μαρτσέκης, Μπαμπούρης,⁹⁰ Μπάρκης⁹¹ και Λακιώτης,⁹² καθώς και οι Βασίλης Καρασκόγιας και Μπάμπος: υπεύθυνος έκδοσης της εφημερίδας των *Π. Π. Νέος Αγώνας* και γραμματέας της Ένωσής *Π. Π.* ο πρώτος⁹³ και μέλος της συντακτικής ομάδας του *N. Α.* ο δεύτερος.

Από αυτούς, οι Βενέτης, Μακρής, Μαρτσέκης, Λακιώτης και Μαυρομάτης, αντιμετώπιζαν την κατηγορία της συγκέντρωσης άνευ σχετικής άδειας και γι' αυτόν τον λόγο κατηγορούνταν για *απείθεια* προς τον Στρατιωτικό Νόμο.⁹⁴ Συγκεκριμένα, είχαν συγκεντρωθεί σε καφενείο της περιοχής, το οποίο βρισκόταν κάτω από τα γραφεία του *Συνδέσμου*,⁹⁵ προκειμένου να συζητήσουν για τους τρόπους διανομής μέρους των προκηρύξεων που είχαν προμηθευτεί από το *Εργατικό Κέντρο Καβάλας*. Τις υπόλοιπες τις είχαν ήδη διανείμει διαμέσου των φύλλων της εφημερίδας.⁹⁶ Μάλιστα, τα γραφεία του *Νέου Αγώνος* υπέστησαν λεηλασίες από τις Αρχές και το αρχείο του κατασχέθηκε.⁹⁷

Σε ότι αφορά ορισμένους από τους υπόλοιπους συλληφθέντες επικρατεί η άποψη, ότι αγνοούσαν την παραπάνω συγκέντρωση και πως διώκονταν μόνο και μόνο για τις ιδέες τους.⁹⁸ Τους ίδιους ισχυρισμούς συναντάμε και στην αυτοβιογραφία του

⁸⁹ Ο Αποστολίδης υποστηρίζει ότι ο Ελιγιά υπήρξε στόχος των Αρχών αρκετά πριν τα συμβάντα της σύλληψης, καθώς φέρεται να έχει δεχθεί επίθεση από τον Γεωργουλάκη επί της οδού Αβέρωφ, με αφορμή τη δημοσίευση ποιημάτων του στον *Νέο Αγών* (βλ. Αποστολίδης, Π. [1983]. *Όσα θυμάμαι* [1900-1969]. Τόμ. Β'. Κέδρος, σσ. 69-70). Επιπλέον, τον ίδιο μήνα ο Ελιγιά είχε παραδεχθεί εμμέσως και δημοσίως τις ιδεολογικές του πεποιθήσεις, τόσο με την επιστολή-απάντησή στην γιαννιώτικη εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, η οποία είχε υποστηρίξει ότι οι ιδεολογικές θέσεις του Ελιγιά θα απέβαιναν σε βάρος της τέχνης του, όσο και κατά τη διάρκεια διαλέξεώς του στην οποία υπεραμύνθηκε την άποψη ότι ο μαρξισμός μπορεί να προάγει την Τέχνη (βλ. Νικολαΐδης, Ι.Ν. [1993], *Τα Γιάννινα του Μεσοπολέμου* [1923-1924]. Τόμ. Ε'. Ιωάννινα: Γνώση).

⁹⁰ εφ. *Ήπειρος*, 24.12.1924:2.

⁹¹ Ο Μπάρκης αντιμετώπιζε την κατηγορία της συμμετοχής – ως συνδέσμου – για την αποστολή τηλεγραφικής διαμαρτυρίας φυλακισμένων εργατών στη *Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Αθηνών* (βλ. Αποστολίδης, Π. [1983]. *Όσα θυμάμαι* [1900-1969]. Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 63).

⁹² Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 61.

⁹³ Νούτσος, Π. (2002). *Γιωσέφ Ελιγιά. Τα Ανοιχτά Προβλήματα της Έρευνας*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, σ. 16.

⁹⁴ εφ. *Ήπειρος*, 24.12.1924:2.

⁹⁵ εφ. Ριζοσπάστης, 12.1.1924:2.

⁹⁶ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 63.

⁹⁷ εφ. Ριζοσπάστης, 12.1.1925:2.

⁹⁸ εφ. Ριζοσπάστης, 12.1.1925:2.

Αποστολίδη, όπου ο ίδιος επικαλείται πλήρη άγνοια σχετικά με τη συγκέντρωση και τις προκηρύξεις, καθώς όπως υποστηρίζει τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν ολοκληρωτικά απασχολημένος με την εργασία του. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν εμπόδισε τη σύλληψή του, η οποία πραγματοποιήθηκε στην οικία του από κουστωδία χωροφυλάκων με την κατηγορία της κατοχής τριών άρθρων των Λένιν και Μαρξ, τα οποία βρέθηκαν στο γραφείο του.⁹⁹

Στη συνέχεια οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν στις φυλακές του Ακραιού με τελικό προορισμό το *Στρατοδικείο Ιωαννίνων*. Εκεί ο υπολοχαγός Γεωργουλάκης εξήγησε στον Βενέτη και τους συντρόφους του το σκεπτικό της σύλληψής τους: « *Είστε πέντε. Συνεδριάζετε, είναι στρατιωτικός νόμος*». ¹⁰⁰ Παράλληλα, σε μερίδα του τοπικού Τύπου ξέσπασαν αντεγκλήσεις. Στο *Ηπειρωτικόν Βήμα*, κατόπιν παρότρυνσης των κουνιάδων του Αποστολίδη, δημοσιεύτηκε άρθρο υπεράσπισής του, το οποίο ανέφερε ότι « *κακώς συνελήφθη ο γιατρός Αποστολίδης γιατί αυτός είναι σοσιαλιστής όχι κομμουνιστής*», για να λάβει την απάντηση του *Κήρυξ* (στρατιωτικό όργανο): « *Ποιος λέει ότι ο Αποστολίδης δεν είναι κομμουνιστής! Όχι μόνο είναι κομμουνιστής, αλλά είναι ο αρχηγός των κομμουνιστών. Στην οργάνωσή του έχει επιτελείο αξιωματικών, στο σπίτι του βρέθηκαν άφθονα όπλα, χειροβομβίδες που θα χρησιμοποιούνταν για την ανατροπή του καθεστώτος και μαζί στο κομοδίνο του βρέθηκαν 3 βιβλία του Λένιν*». ¹⁰¹

Διατηρώντας τις απαραίτητες αποστάσεις από τις θέσεις του *Ηπειρωτικού Βήματος* και του *Κήρυκος*, θεωρούμε ότι οι αναφορές της εφημερίδας του Πανίδη είχαν σκοπό τον *κιτρινισμό* του Αποστολίδη. Αυτό διότι, όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι κατηγορίες που αντιμετώπιζαν οι συλληφθέντες αποδείχτηκαν ανυπόστατες και τα γεγονότα έληξαν με την αθώωση τους. Σε περίπτωση δε που οι τοπικές Αρχές θα είχαν πράγματι εντοπίσει εκρηκτικό υλικό στο σπίτι του Αποστολίδη, η τροπή της υπόθεσης θα ήταν προφανώς διαφορετική.

Επιπρόσθετα, ο ανταποκριτής του *Ριζοσπάστη* έκανε λόγο για άμεση ανάμειξη του τοπικού Τύπου, κατηγορώντας ορισμένες « *αστικές πατσαβούρες του τόπου* για ανάμειξη στο σκηνοθετημένο σχέδιο των Αρχών. *Κατά διαταγίν των στρατιωτικών Αρχών με τα πιο παχιά γράμματα δημοσίευαν κομμάτι τάχα από κάποιο γράμμα του Εργατικού Κέντρου Αθηνών προς αυτό των Ιωαννίνων, το οποίον έλεγεν ότι πρέπει να*

⁹⁹ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σσ. 61,62.

¹⁰⁰ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 64.

¹⁰¹ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 65.

παρασύρουμε τους επαγγελματίες και τους εργάτες σε συγκεντρώσεις [...] για παύση των καταδιώξεων κατά των Π. Π. και των κομμουνιστών».

Με τις συλλήψεις των κομμουνιστών και των αριστερών συμπαθόντων ασχολήθηκε εκτενώς και η εφημερίδα *Ήπειρος*. Η εφημερίδα του Γ. Δ. Χατζή μοιραζόταν τα τυπογραφεία της με την εφημερίδα *Νέος Αγών*, με αποτέλεσμα η κατάσχεση των τυπογραφικών πλακών από τις Αρχές να θέτει εμπόδια και στη δική της έκδοση. Για τον λόγο αυτόν, ο Χατζής είχε αποστείλει τον αρχιεργάτη των Τυπογραφείων στη *Γενική Διεύθυνση* προκειμένου να αντλήσει πληροφορίες επί του ζητήματος. Σύμφωνα με τη θέση της *Διευθύνσεως*, οι στρατιωτικές Αρχές είχαν θέσει υπό απαγόρευση την επανέκδοση του *Νέου Αγώνα*. Από τη δική τους πλευρά οι Αρχές αρνιόντουσαν τον ισχυρισμό της *Διευθύνσεως* αποδίδοντας την παύση της εφημερίδας στον φόβο των συντακτών της.¹⁰² Η συγκεκριμένη υπόθεση έλαβε τέλος με τη δημοσίευση της επιστολής της *Συντακτικής Επιτροπής* του *Νέου Αγώνος* από την εφημερίδα *Ήπειρος*, η οποία επιβεβαίωσε τη θέση της *Διεύθυνσης*, αφού γνωστοποιούσε την απαγόρευση της επανέκδοσής της εφημερίδας τους από τις Αρχές.¹⁰³

Σε ότι αφορά τα γεγονότα της δίκης των συλληφθέντων, αντλούμε και πάλι πληροφορίες από τον *Ριζοσπάστη*: « Αστοιχείωτοι και ασυνείδητοι καραβανάδες παρέβησαν κάθε νόμο και δικαστικό έθιμο [...] εκσφενδόνιζαν τις χυδαιότερες εκφράσεις κατά των αναπήρων Π. Π. και της Σοβιετικής Ένωσης [...] το πυκνότατο ακροατήριο παρακολουθούσε αγανακτισμένο. Στην Αίθουσα Στρατοδικείου αντηχούσε η καθαρή και θαρραλέα φωνή των συντρόφων [...] ο Βενέτης με τόλμη δεν edίστασε απολογούμενος να ξεσκεπάσει τις ύπουλες διαθέσεις τους [...] η τόλμη φαίνεται και στο ότι πήρε τη μεγαλύτερη ποινή.¹⁰⁴ Ο Μαρτσέκης αναφέρθηκε στον Κυνισμό της Στρατοκρατίας [...] θεού έγκλημα, είπε, ύστερα από τις τόσες συμφορές που σώριασεν στο κορμί ο πόλεμος, να με καταδικάζετε για ανύπαρκτη κατηγορία [...] και ο πρόεδρος απάντησε ότι περίμενε να δείξουν μεταμέλεια και όχι τόσο θράσος».¹⁰⁵

¹⁰² εφ. *Ήπειρος*, 9.1.1925:2.

¹⁰³ εφ. *Ήπειρος*, 21.1.1925:2.

¹⁰⁴ Αρχικά, στους κατηγορούμενους επιβλήθηκαν οι εξής ποινές: Ανδρέας Βενέτης 4 χρόνια, Μαρτσέκης, Λακιώτης και Μακρής 2,5 χρόνια και Μαυρομάτης 1 χρόνος. Εν τέλει, οι ποινές ακυρώθηκαν (βλ. εφ. *Ριζοσπάστης*, 12.1.1925:2).

¹⁰⁵ εφ. *Ριζοσπάστης*, 12.1.1925:2.

Η φύση της έρευνάς μας δεν μας επιτρέπει να επαληθεύσουμε με ακρίβεια την πιστότητα των αναφορών του *Ριζοσπάστη*. Ωστόσο, την άγνοια των στρατιωτικών στελεχών επί των ιδεολογικών ζητημάτων, αλλά και την παραβίαση των νόμιμων ανακριτικών διαδικασιών επιβεβαιώνει και ο Αποστολίδης. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο ταγματάρχης Ζήσης, ο οποίος παρότι είχε σημαίνοντα ρόλο στην εκδίκαση της υπόθεσης αδυνατούσε να εντοπίσει, έστω υποτυπωδώς, τις διαφορές μεταξύ σοσιαλιστών και κομμουνιστών. Παρόμοια ιδεολογική άγνοια και μονομέρεια εντοπίζουμε και στην απάντηση που έδωσε ο λοχαγός Δασκούλιας στον Αποστολίδη, όταν ο τελευταίος υποστήριξε, ότι δεν υπήρχε τίποτε το επιλήψιμο στις προκηρύξεις: « *Πως; Εδώ λέει για κίνημα. Τι θα πει κίνημα; Δεν θα πει επανάσταση;* »

Δίχως άλλο, το σκεπτικό της σύλληψης των Γιαννιωτών σοσιαλιστών είχε βασιστεί σε ανυπόστατες κατηγορίες, γεγονός που σχολίαζε και αρθρογράφος της εφημερίδας *Ελευθερία*: « *πολύ κωμικά τα εναντίων του κομμουνιστικού οργάνου ‘Νέου Αγώνος’ μέτρα υπό των δύο μεγάλων Αρχών των Ιωαννίνων, της Πολιτικής και της Στρατιωτικής, εφ’ όσον δεν υπάρχει λογοκρισία, ουδέ εις τας Αθήνας και επιτρέπεται να εκδίδεται καθημερινώς ο ‘Ριζοσπάστης’ είναι κωμική η κατάσχεσις ενταύθα του ‘Νέου Αγώνα’ και κωμικότερα η διατήρησις εν ταις φυλακαίς των αδικαστων κομμουνιστών*». ¹⁰⁶

Τον ίδιο παραλογισμό –στα μέτρα που εφήρμοζαν οι Αρχές– διέκριναν και οι κρατούμενοι Αποστολίδης και Βράσκος, οι οποίοι με επιστολή τους στον *Ριζοσπάστη*,¹⁰⁷ εξέφραζαν την αδυναμία τους να κατανοήσουν τους λόγους, που καθιστούσαν απαραίτητη την παραμονή τους στις φυλακές επί 25 ολόκληρες μέρες, ειδικότερα, μια και το πόρισμα δεν ήταν ενοχοποιητικό: « *κρατούμεθα υπό μεραρχίας Ηπείρου απλώς δια πολιτικές κομμουνιστικές ιδέας μας μετά των συλληφθέντων Παλ. Πολεμιστών [...] η αποστέρησις παντός δικαιώματος απολαμβανομένου επί Τουρκοκρατίας ακόμη, είνε πρωτοφανής*».

Τελικά, δύο μέρες αργότερα, ο ταγματάρχης του *Υπουργείου Δικαιοσύνης* διέταξε την αποφυλάκισή των κρατούμενων, αφού είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι εκ των συλληφθέντων δεν είχαν ιδέα για τις προκηρύξεις, ενώ αρκετοί από αυτούς απουσίαζαν κιάλας από την πόλη των Ιωαννίνων κατά τη διάρκεια των πρώτων συλλήψεων.¹⁰⁸ Για την ιστορία, πρώτοι αποφυλακίστηκαν οι Αποστολίδης,

¹⁰⁶ εφ. *Ριζοσπάστης*, 12.1.1925:1.

¹⁰⁷ εφ. *Ριζοσπάστης*, 15.1.1925:4.

¹⁰⁸ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 77.

Βράσκος, Καρασκόγιας, Κούσης, Μπάρκης, Ελιγιά και Μπάμπος¹⁰⁹ και έπειτα ο Βενέτης και οι τέσσερεις σύντροφοι του.¹¹⁰

Συμπερασματικά, οι Αρχές είχαν προσπαθήσει ανεπιτυχώς να σκηνοθετήσουν σκευωρία εις βάρος των Γιαννιωτών σοσιαλιστών. Η παράνομη δράση των *Αρχών*, με το να καταδιώκουν νόμιμες πράξεις πολιτών, οι οποίες δεν διώκονταν από την ελληνική νομοθεσία, αντικατοπτρίζει τη διόγκωση της κρατικής καχυποψίας απέναντι στην αυξανόμενη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών σε ολόκληρο το εύρος της ελληνικής επικρατείας, αλλά και την χαλαρότητα του νομοθετικού πλαισίου, την οποία εκμεταλλεύονταν οι Αρχές.

Σε κάθε περίπτωση, οι παραπάνω εξελίξεις εισήγαγαν το εν δυνάμει σοσιαλιστικό κίνημα Ιωαννίνων σε μία νέα εποχή. Για πρώτη φορά από τη σύσταση τους και έπειτα, οι πρώτοι σοσιαλιστικοί πυρήνες της πόλης είχαν συγκεντρώσει το ενδιαφέρον του Τύπου σε τόσο μεγάλο βαθμό και είχαν ωθήσει τις τοπικές Αρχές να οργανώσουν επιχειρήσεις εναντίον τους. Επιπλέον, για τους Γιαννιώτες σοσιαλιστές τα παραπάνω γεγονότα αποτέλεσαν την πρώτη τους ρεαλιστική εμπειρία σε επίπεδο σύγκρουσης με τις Αρχές του τόπου. Από τις πρώιμες εκφράσεις ζύμωσης με το σοσιαλιστικό ιδεώδες και την τριβή ενός μέρους αυτών με τη σοσιαλιστική διάνοηση, το εν δυνάμει κίνημα περνούσε πλέον σε ένα ωριμότερο στάδιο· στο στάδιο της ενεργούς συμμετοχής στον αγώνα και του μετασχηματισμού των εκπροσώπων του από υμνητές μίας ξενόφερτης ιδεολογίας σε δρώντα υποκείμενα με ιστορική υποχρέωση. Επιπλέον, καθ' όλη τη διάρκεια της κράτησής τους, η στάση των συλληφθέντων υπήρξε αδιάλλακτη και μαχητική, χωρίς καμία διάθεση αποκήρυξης των ιδεών τους, γεγονός που αποτελεί ένδειξη αναπτυγμένης ταξικής συνείδησης.

Στον αντίποδα, το κοινωνικό στίγμα των συλλήψεων, η εξάντληση από το κυνηγητό των Αρχών και η κατακραυγή των ιδεών του,¹¹¹ ώθησε τον θεμελιωτή της

¹⁰⁹ εφ. Ριζοσπάστης 18.1.1924:4.

¹¹⁰ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 77.

¹¹¹ Ο Αποστολίδης (βλ. Αποστολίδης, Π. [1983]. *Όσα θυμάμαι* [1900-1969]. Τόμ. Β'. Κέδρος, σ.72) υποστηρίζει πως ακόμη και οι έμποροι φίλοι του Ελιγιά, τον καταδίωξαν με σκληρό τρόπο, προκειμένου να μη στιγματιστούν κι αυτοί ως κομμουνιστές. Επιπλέον, η συμμετοχή του στις συλλήψεις αποτέλεσε βασική αιτία για την απομάκρυνση του από τη σχολή *Alliance*, αλλά και για τη διακοπή των ιδιωτικών του παραδόσεων σε μαθητές.

¹¹¹ εφ. Ριζοσπάστης, 12.1.1924:2.

¹¹¹ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 72) υποστηρίζει πως ακόμη και οι έμποροι φίλοι του Ελιγιά, τον καταδίωξαν με σκληρό τρόπο, προκειμένου να μη στιγματιστούν κι αυτοί ως κομμουνιστές. Επιπλέον, η συμμετοχή του στις συλλήψεις αποτέλεσε βασική αιτία για την

σοσιαλιστικής σκέψης στην περιοχή, Γιωσέφ Ελιγιά, στην οριστική εγκατάλειψη της πόλης των Ιωαννίνων.¹¹² Την περίπτωση του θα εξετάσουμε στο ακόλουθο υποκεφάλαιο.



Φωτογραφία από τις φυλακές του Ακραιού. Απεικονίζονται κατά σειρά οι Βράσκος, Αποστολίδης, Ελιγιά, Μπάμπος, Μπάρκης, Κούσης. Πηγή: εφ. Ρίζοσπάστης, 16.1.1925.

1.3. Η περίπτωση του Γιωσέφ Ελιγιά

1.3.1. Η σοσιαλιστική σκέψη του Ελιγιά

Ο Γιωσέφ Ελιγιά (1901-1931) υπήρξε μίαν από τις κορυφαίες μορφές της διανοήσης του Μεσοπολέμου στην περιοχή των Ιωαννίνων. Μαθήτευσε στο παράρτημα της σχολής *Alliance Israelite Universelle* και νεαρός ακόμη (17 ετών) δημοσίευσε μεταφράσεις έργων Εβραίων ποιητών στο περιοδικό *Βίγλα* του Μεσολογγίου.¹¹³ Το έτος 1925 εγκατέλειψε πικραμένος την πόλη των Ιωαννίνων και μετακινήθηκε στην Αθήνα, όπου φοίτησε στη *Γαλλική Ακαδημία Αθηνών*, από την οποία έλαβε το δίπλωμά

απομάκρυνση του από τη σχολή *Alliance*, αλλά και για τη διακοπή των ιδιωτικών του παραδόσεων σε μαθητές.

¹¹² Κουρμαντζή, Ε. (2001). *Γιωσέφ Ελιγιά. Αλλιανιστής και πρωτοπόρος*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, σ. 22.

¹¹³ Ναρ, Α. Λέων (επιμ.). *Γιωσέφ Ελιγιά. Άπαντα. Η ζωή και το έργο του, ποιήματα, μεταφράσεις*. 1^η έκδ. Αθήνα: Γαβριηλίδης, Χρονολόγιο.

του (1928). Δύο χρόνια αργότερα διορίστηκε καθηγητής Γαλλικών στο Κιλκίς, ενώ το 1931 προσβλήθηκε από τύφο και άφησε την τελευταία του πνοή στην Αθήνα.

Η πνευματική δράση του Ελιγιά υπήρξε πολυδιάστατη και αδιάκοπη. Ποιήματα, μεταφράσεις και πεζογραφία, αρθρογραφία σε περιοδικά, συμμετοχή στη *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, αλλά και στη γιαννιώτικη τοπική εφημερίδα *Νέος Αγών*, συνθέτουν ένα μονάχα μέρος της πνευματικής του δημιουργίας. Ο Ελιγιά υπήρξε διανοούμενος με πολύπλευρα ενδιαφέροντα και πολλές αγωνίες, γεγονός που καθιστά ιδιαίτερος δύσκολη την τοποθέτηση του σε συγκεκριμένο ιδεολογικό ρεύμα από τους ερευνητές. Έχοντας πλήρη επίγνωση της αδυναμίας μας να υπεισέλθουμε σε μία βαθύτερη θεώρηση φιλολογικού ενδιαφέροντος, αλλά και την αίσθηση, ότι μία τέτοια προσπάθεια θα διατάρασσε τον βασικό σκοπό του παρόντος υποκεφαλαίου, θα περιοριστούμε στη διερεύνηση του μέρους εκείνου που αφορά την επίδραση των σοσιαλιστικών ιδεών στο έργο και τη δράση του. Επιπλέον, θα συγκρίνουμε και θα σχολιάσουμε τη διαφορετική διαχείριση της πνευματικής του κληρονομιάς από τους μεταγενέστερους μελετητές του.

Θα πρέπει αρχικά να αναφέρουμε, ότι ο Ελιγιά υπήρξε πτωχός από τη γέννησή του: « Υπήρξε πολύ φτωχός ο Ελιγιά. Όταν πέθανε ο πατέρας του [...] τον άφησε μικρό παιδί ακόμη με τη συντροφιά της φιλόστοργης μάνας του [...] αλλά η οικονομική της κατάσταση ήταν πολύ κακή».¹¹⁴ Ακόμη και ως ενήλικας, ο Ελιγιά παρουσιάζεται υπεράνω χρημάτων: « με θυσίες ανιστόρητες κατάφερε να πάρει δίπλωμα της Γαλλικής φιλολογίας, χωρίς όμως και να διορθώσει αισθητά τις βιοτικές του συνθήκες, γιατί από ιδιοσυγκρασία ο.. αδιόρθωτος, όπως θα λέγαν πολλοί ιδεολόγος μάζεψε γύρω του φτωχά παιδιά για να τους δώσει τα φώτα του».¹¹⁵ Έτσι, με αντικειμενικούς όρους μπορούμε να ισχυριστούμε με βεβαιότητα, ότι Ελιγιά ανήκε στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα της πόλης των Ιωαννίνων και αποτελούσε και ο ίδιος θύμα των μεγάλων κοινωνικών αντιθέσεων της εποχής. « Η φτώχεια και η ανέχεια του σπιτιού του, λοιπόν, σε συνδυασμό με τις σκανδαλωδικές διακρίσεις του περιβάλλοντος αποτέλεσαν, όπως φαίνεται το προζύμι της προοδευτικής ιδεολογίας».¹¹⁶

¹¹⁴ Ζερβάνος, Α. (1957). Γιωσέφ Ελιγιά. Οραματιστής Ελληνοεβραίος ποιητής. *Ηπειρωτική Εστία*, 62, σ. 455-562.

¹¹⁵ Ζερβάνος, Α. (1957). Γιωσέφ Ελιγιά. Οραματιστής Ελληνοεβραίος ποιητής. *Ηπειρωτική Εστία*, 62, σ. 455-462.

¹¹⁶ Μάλαμας, Λ. (1980). Γιωσέφ Ελιγιά. Ο ιδεολόγος ανθρωπιστής και αγωνιστής ποιητής. *Ελεύθερο Πνεύμα*, 36, σ. 314

Η φιλολογική ενασχόληση του Ελιγιά με την ιδεολογία του σοσιαλισμού και τις ιδέες του ΣΕΚΕ απέδωσε τους πρώτους της καρπούς (1919-1921) στο πλαίσιο της συνεργασίας του με το περιοδικό *Νουμάς*, στις στήλες του οποίου δημοσίευσε διάφορα ποιήματα με το ψευδώνυμο *Συγκουλιέρος*.¹¹⁷ Δύο χρόνια αργότερα συνεργάστηκε με το περιοδικό *Νεολαία* (όργανο της *Ελληνικής Κομμουνιστικής Νεολαίας*). Από τη συνεργασία αυτή προέκυψε η δημοσίευση τεσσάρων ποιητικών δημιουργιών σε διάστημα 3 μηνών. Πρόκειται για τα ποιήματα *Εκδίκηση* (1.9.1923.7), *Εσωτερικοί Διάλογοι* (15.9.1923.8), *Στρατοκρατία* (25.11.1923.2) και *Αυτρωμός* (15.12.1923.7).

Τα ποιήματα του Ελιγιά με σοσιαλιστικό περιεχόμενο είναι αρκετά. Αρχικά το *Πίσω από τα Κάγκελα*, το οποίο γράφτηκε κατά την παραμονή του στις φυλακές του Ακραιού (1924). Οι στίχοι του συγκεκριμένου ποιήματος υποδεικνύουν την ανυπάκουη στάση του Ελιγιά απέναντι σε όσους τον οδήγησαν στη φυλακή και την άρνηση να συμβιβαστεί μαζί τους: « *μαύρε Σατράπη στη σάρκα μου κρατούν τα σίδερά σου [...] δεν ζητιανεύω λευτεριά, δε ζητιανεύω χάρη [...]*». Έπειτα το ποίημα *Εργάτης*: Ο τίτλος του αποτελεί συνεκδοχή και ο Ελιγιά χρησιμοποιεί δεύτερο ενικό απευθυνόμενος ουσιαστικά σε ολόκληρη την εργατική τάξη: « *Και ξεκινάς πικρέ αδερφέ για τον τραχύν αγώνα/Μες της δουλειάς την κόλαση της ζωής τ' άνθια μαδίζεις/Κι ενώ κροτούν του άρχοντα στην Πολιτεία τα γέλια/Σκλάβε πονώ τον πόνο σου, βυζαίνω απ' την οργή σου*. Επιπλέον, το ποίημα *Προλεταριακή Τέχνη* (1928), το οποίο αποτέλεσε συμβολή στη θεωρητική συζήτηση του περιοδικού *Νέα Επιθεώρηση* σχετικά με τη νομιμότητα του όρου *προλεταριακή λογοτεχνία*.¹¹⁸ Πρόκειται ουσιαστικά για εξύψωση της προλεταριακής τέχνης, καθώς την χαρακτηρίζει παλμό του πλήθους και καρδιοχτύπι του λαού, αλλά και τέχνη της αστόλιστης αλήθειας και φως του σκλαβωμένου ανθρώπου. Αλλά και το *Μιλταρισμός ή Μπότα*, όπου εκφράζει την αποστροφή του για τους πολέμους (*πηχτό σκοτάδι στην ψυχή, κ η μπότα φοβερίζει και στις πλατείες τις βουβές και στα βουβά καντούνια, ντραν ντραν, κροτούνε τα σπιρούνια*), ενώ παράλληλα εκφράζει τη συμπόνια του προς τα μέλη της εργατικής τάξης (*κάποιος αργάτης βλαστημεί με κυρτωμένον ώμο*).

Σύμφωνα με τον συγγραφέα των *Απάντων* του Ελιγιά, Λέων Α. Ναρ « *τα ποιήματα του δεν μπορούν να θεωρηθούν αμιγώς πολιτικά, παρόλο που κάποιοι στίχοι του είναι*

¹¹⁷ Νούτσος, Π. (2002). *Γιωσέφ Ελιγιά. Τα Ανοιχτά Προβλήματα της Έρευνας*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, σ. 14.

¹¹⁸ Νούτσος, Π. (2002). *Γιωσέφ Ελιγιά. Τα Ανοιχτά Προβλήματα της Έρευνας*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, σ. 20.

μαχητικοί, με διάθεση να καταγγείλουν την κοινωνική αδικία». ¹¹⁹ Μια τέτοια άποψη, όμως, αφαιρεί από τον Ελιγιά την πραγματική του υπόσταση. Διότι ο Ελιγιά δεν αρκούταν στην εξύμνηση της εργατιάς και την κατακραυγή της κοινωνικής αδικίας μόνο με την ποίησή του, αλλά συμμετείχε ενεργά στο εργατικό κίνημα της πόλης και ο βίος του ταυτιζόταν με τις ιδέες που πρέσβευε (τις σοσιαλιστικές). Συμμετείχε ενεργά στην Εργατική Πρωτομαγιά του 1925, απαγγέλλοντας στα μέλη των εργατικών σωματείων δικά του σοσιαλιστικά ποιήματα και αποσπάσματα από τα έργα *Το Φως που Καίει* και *Παραμύθι*, των πρωτοπόρων σοσιαλιστών λογοτεχνών Κώστα Βάρναλη και Κωνσταντίνο Χατζόπουλο αντίστοιχα. ¹²⁰ Δέχθηκε επιθέσεις ¹²¹ και φυλακίστηκε από τις Αρχές· περιθωριοποιήθηκε από τους Εβραίους συμπατριώτες του. ¹²² κι όλα αυτά εξαιτίας των ιδεολογικών του πεποιθήσεων. Πως είναι, λοιπόν, δυνατόν να αποτιμούμε την ποίηση του Ελιγιά ως « μη αμιγώς πολιτική», από τη στιγμή που ο ίδιος εξυμνεί ξεκάθαρα την *προλεταριακή τέχνη* και τη συνδράμει με ποιητικές δημιουργίες και παράλληλα συμμετέχει ενεργά στο σοσιαλιστικό και το εργατικό κίνημα, αποτελώντας, μάλιστα, μέλος του πρώτου σοσιαλιστικού πυρήνα της πόλης;

1.3.2. Θέσεις και αντιθέσεις σχετικά με τις ιδεολογικές αντιλήψεις του Ελιγιά

Η περίπτωση του Ελιγιά, από τον θάνατο του και μετά, προκάλεσε αμέσως έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον. Η πρώτη σοβαρή απόπειρα συγκέντρωσης και δημοσίευσης των χειρογράφων του Ελληνοεβραίου ποιητή πραγματοποιήθηκε 7 χρόνια μετά το θάνατο του (1938). Αναφερόμαστε στην έκδοση της ισραηλιτικής αδελφότητας *Μπένε Μπερίθ* της Θεσσαλονίκης, την οποία επιμελήθηκε ο Γ. Ζωγραφάκης. Περιέχει πρωτότυπα έργα, μεταφράσεις νεότερων Εβραίων ποιητών, μεταφράσεις βιβλικών κειμένων και μεταφράσεις γαλλικών ποιημάτων. Το έργο περιλαμβάνει συνολικά 257

¹¹⁹ Ναρ, Α. Λέων (επιμ.). *Γιωσέφ Ελιγιά. Άπαντα. Η ζωή και το έργο του, ποιήματα, μεταφράσεις*. 1^η έκδ. Αθήνα: Γαβριηλίδης, σ. 152.

¹²⁰ εφ. Ριζοσπάστης 7.5.1925.

¹²¹ Πρόκειται για την επίθεση που δέχθηκε επί της οδού Αβέρωφ από κάποιον μπράβο στο πρόσωπο με αποτέλεσμα μάλιστα να σπάσουν τα γυαλιά του. Σύμφωνα με τον Αποστολίδη, ο οποίος επικαλείται τη μαρτυρία που μετέφερε στον γιό του ο μετέπειτα δήμαρχος και ευεργέτης, Κώστας Φρόντζος, επρόκειτο για τον υπασπιστή του Φρουραρχείου Γεωργουλάκη, με αφορμή τα ποιήματα που δημοσίευε ο Ελιγιά στην εφημερίδα *Νέος Αγών των Παλαιών Πολεμιστών* (βλ. Αποστολίδης, Π. [1983]. *Όσα θυμάμαι* [1900-1969]. Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 69).

¹²² Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 72.

χειρόγραφα, τα οποία βρέθηκαν στο αρχείο του *Συλλόγου Νέων Ιουδαίων Θεσσαλονίκης*, καθώς και ποιήματα δημοσιευμένα σε διάφορα περιοδικά, όπως ο *Νουμάς*, η *Νέα Εστία*, η *Φιλική Εταιρεία* κ.α.¹²³

Η έκδοση της *Μπένε Μπερίθ* δεν περιλαμβάνει ολόκληρο το έργο του Ελιγιά, καθώς ο Ζωγραφάκης –γεγονός το οποίο σημειώνει και ο ίδιος– πραγματεύεται μόνο τα ποιητικά του έργα, αφήνοντας εκτός τα ιστορικά και τα φιλοσοφικά. Ωστόσο, ο επιμελητής της συγκεκριμένης έκδοσης φαίνεται πως διαχειρίστηκε με παρόμοιο τρόπο και αυτή την κατηγορία έργων του Ελιγιά (τα ποιήματα), αφού από την έκδοση απουσιάζει η πλειοψηφία των σοσιαλιστικών του ποιημάτων.

Σύμφωνα με την Ελένη Κουρμαντζή,¹²⁴ πρόκειται για συνειδητή απόφαση του Ζωγραφάκη, καθώς όπως υποστηρίζει, ο Ζωγραφάκης *αποσιωπά* τα αγωνιστικά ποιήματα του Ελιγιά, προβάλλοντας σχεδόν αποκλειστικά τα λυρικά.¹²⁵ Δυστυχώς, δεν διαθέτουμε τις κατάλληλες πληροφορίες προκειμένου να αποδεχούμε *a priori* την παραπάνω άποψη περί αλλοίωσης της ιστορικής πραγματικότητας ή να καταλήξουμε στην άποψη, ότι ο Ζωγραφάκης είχε περιορισμένη εικόνα και πρόσβαση σχετικά με το συνολικό έργο του Ελιγιά. Ούτε φυσικά τον απαλλάσσει από τις υποψίες η παρακάτω σημείωση του, δηλαδή, ότι: « *δεν είναι απίθανον να λείπουν ποιήματα που ούτε στα χειρόγραφα του βρήκα, ούτε και στα διάφορα περιοδικά που ξεφύλλισα*». Ούτε, τέλος, μπορούμε να γνωρίζουμε αν ο Ζωγραφάκης αγνοούσε ή όχι την ύπαρξη του αφιερώματος των *Πρωτοπόρων* στον Ελιγιά, το οποίο δημοσιεύτηκε 7 χρόνια πριν από την έκδοση της *Μπένε Μπερίθ*, και συμπεριλάμβανε το σοσιαλιστικό ποίημα *Μιλταρισμός* (το οποίο και απουσιάζει από την έκδοση του Ζωγραφάκη). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η προβληματική γύρω από την ιδεολογία και το έργο του Ελιγιά είχε ξεκινήσει από νωρίς και επρόκειτο να συνεχιστεί για πολλές δεκαετίες.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και το άρθρο των *Πρωτοπόρων*, ο εντοπισμός του οποίου κατέστη αδύνατος κατά τη διάρκεια της έρευνας μας. Ωστόσο, ένα απόσπασμα του εν λόγω άρθρου, παραθέτει ο Γιάννης Α. Σακελλίωνας στην *Ηπειρωτική Εστία*:

¹²³ Ζωγραφάκης, Γ. (1938). *Γιωσέφ Ελιγιά, Άσμα Ασμάτων – Ψαλμοί – Ποίηση*. Αθηνά: Δωδώνη, Εισαγωγή.

¹²⁴ Κουρμαντζή, Ε. (2001). *Γιωσέφ Ελιγιά. Αλλιανιστής και πρωτοπόρος*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, σ. 20.

¹²⁵ Την ίδια άποψη συζητείται και ο Αποστολίδης στην αυτοβιογραφία του (βλ. Αποστολίδης, Π. [1983]. *Όσα θυμάμαι* [1900-1969]. Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 71)

« Σαν υποδειγματικό δάσκαλο στην ποίηση αναγνώριζε τη Ρόζα Λούξεμπουργκ [...] και όταν αρκετά χρόνια πρωτότερα τύχαινε να συζητούμε αναμεταξύ μας και να εκδηλώνουν πολλοί την κατάπληξή τους για το πώς μια αγωνίστρια σαν της Ρόζας μπορούσε να συγκινείται με το λουλούδι που έβλεπε απ' τα σίδερα της φυλακής [...] και να κατακρίνεται η άπειρη τρυφερότητα που ξεχειλίζει απ' τους στίχους της φλογερής επαναστάτριας, ο Ελιγιά προσπαθούσε να μας δώσει να καταλάβουμε γιατί υπήρχαν αυτές οι αντιθέσεις μέσα στο ταλέντο της. Κι αφηφώντας ακόμα και τα πειραχτικά χαμόγελα έφθανε ως που να απαγγέλει παρόμοιους δικούς του στίχους».¹²⁶

Η πρόθεση των *Πρωτοπόρων* να αναδείξουν τη σοσιαλιστική σκέψη του Ελιγιά είναι εμφανής. Από την άλλη, ο Σακελλίων τους κατηγορεί για προσπάθεια οικειοποίησης του Ελιγιά προς όφελος της σοσιαλιστικής ιδεολογίας, την οποία πρέσβευαν και οι ίδιοι, καθώς και για αδυναμία να κατανοήσουν σε βάθος τα πνευματικά ρεύματα που διέτρεχαν το έργο του ποιητή.¹²⁷ Για τον Σακελλίωνα ο Ελιγιά ήταν « ένας νέος που βασανίστηκε ο ίδιος απ' αυτό κι αναζήτησε παντού αλήθειες, για να λυτρωθεί»,¹²⁸ άποψη που συνεπάγεται με υποβάθμιση της σοσιαλιστικής σκέψης του Ελιγιά και υπαγωγή της σε μία κοπιώδη προσπάθεια αναζήτησης απαντήσεων ανθρωπιστικού τύπου.

Στον αντίποδα της μονοδιάστατης προσέγγισης της ποίησης του Ελιγιά από τη μεριά του Γ. Ζωγραφάκη και της άρνησης του Σακελλίωνα να αποδώσει στο έργο του Ελιγιά ξεκάθαρες σοσιαλιστικές επιδράσεις, βρίσκεται ο αρθρογράφος Λάμπρος Μάλαμας, ο οποίος προσπάθησε να αναδείξει την επαναστατική πτυχή του Ελιγιά, στο περιοδικό *Ελεύθερο Πνεύμα*.

Ο Μάλαμας, δεν αρκείται σε απλές νύξεις γύρω από τη σοσιαλιστική δράση του Ελιγιά, αλλά αντίθετα τον κατονομάζει επιγραμματικά ως τον « πρώτο σοσιαλιστή διανοούμενο στην Ελλάδα».¹²⁹ Επιπρόσθετα, χαρακτηρίζει τις συνθήκες διαβίωσης του ποιητή (φτώχεια, ανέχεια, διακρίσεις περιβάλλοντος) ως το προζύμι της προοδευτικής

¹²⁶ Σακελλίων, Γ. Α. (1980) *Ο Ελληνοεβραίος ποιητής Γιωσέφ Ελιγιά. Ηπειρωτική Εστία*, 344-345, σ. 1067-1081.

¹²⁷ Σακελλίων, Γ. Α. (1980) *Ο Ελληνοεβραίος ποιητής Γιωσέφ Ελιγιά. Ηπειρωτική Εστία*, 344-345, σ. 1067-1081.

¹²⁸ Σακελλίων, Γ. Α. (1980) *Ο Ελληνοεβραίος ποιητής Γιωσέφ Ελιγιά. Ηπειρωτική Εστία*, 344-345, σ. 1067-1081.

¹²⁹ Μάλαμας, Λ. (1980). Γιωσέφ Ελιγιά. Ο ιδεολόγος ανθρωπιστής και αγωνιστής ποιητής. *Ελεύθερο Πνεύμα*, 36, σ. 314.

του ιδεολογίας. Επιχειρηματολογώντας, παραθέτει απόσπασμα από το ποίημα του Ελιγιά με τίτλο *Ποίημα της Αγάπης* προκειμένου να υποστηρίξει τους ισχυρισμούς του:

*«Όταν ο σκλάβος αντρειωθεί και θα φουντώσει η ελπίδα
και στις ασκήμας το γκρεμό θα συντριβή ο σατράπης
τότε θα πω πως έβαλα του τέλειου τη σφραγίδα
στο πιο ωραίο μου ποίημα, στο ποίημα της αγάπης.»*

Σύμφωνα με τον αρθρογράφο το παραπάνω απόσπασμα φανερώνει τις ιδεολογικές πεποιθήσεις του και σε πόσο μεγάλο βαθμό συμπόνεσε τον λαό: οι στίχοι του γίνονται « φωτεινοί φάροι που συντρίβουν τα σκοτάδια της εκμετάλλευσης και ανοίγουν δρόμους για την κοινωνική ευημερία και πρόοδο»· ακόμα, αποδεικνύουν τα σοσιαλιστικά ιδεώδη του Ελιγιά, τονίζοντας ότι μόνο με ριζική κοινωνική αλλαγή και ίση κατανομή αγαθών θα εφαρμοστεί η έμπρακτη αγάπη μεταξύ των ανθρώπων.¹³⁰

Εξίσου κατηγορηματικός, ως προς την ίδια κατεύθυνση εμφανίζεται και ο αρθρογράφος Μ. Μ. Παπαϊωάννου, ο οποίος στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* θέτει αυτούσιο το ποίημα του Ελιγιά *το Τώρα μας*¹³¹. Κατόπιν επιχειρηματολογίας καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι ο Ελιγιά « ήταν κομμουνιστής και εμπνεόταν από τα ιδανικά του ελληνικού και του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος».

Η σχετική με τον Ελιγιά βιβλιογραφία και αρθρογραφία είναι ιδιαίτερα μεγάλη με αποτέλεσμα η εξαντλητική παρουσίαση καθεμίας εκ των θεωρήσεων να ξεπερνάει κατά πολύ τις δυνατότητες, αλλά και τους επιστημονικούς στόχους της παρούσας εργασίας. Παρόλα αυτά ευελπιστούμε, ότι καταφέραμε να παρουσιάσουμε σε σχετικά ικανοποιητικό βαθμό τόσο το έργο και τη ζωή του ποιητή Ελιγιά, όσο και ορισμένες –διαφοροποιημένες μεταξύ τους– προσεγγίσεις αναφορικά με τις ιδεολογικές θέσεις του.

¹³⁰ Μάλαμας, Λ. (1980). Γιωσέφ Ελιγιά. Ο ιδεολόγος ανθρωπιστής και αγωνιστής ποιητής. Ελεύθερο Πνεύμα, 36, σ. 313.

¹³¹ Σύμφωνα με τον Μ. Μ. Παπαϊωάννου, το ποίημα *το Τώρα μας* ήταν αφιερωμένο από τον Ελιγιά σε *σκλάβους του Γκέτο*. Σε υποσημείωση του μάλιστα εξηγούσε την έννοια *Γκέτο* ως εξής: *ιδιαίτερες συνοικίες, περιτοιχισμένες από φρούρια όπου καταδικάζονταν να μένουν οι Εβραίοι σε διάφορες χώρες [...] έτσι ονομάζονται ακόμα και σήμερα οι εβραϊκές συνοικίες σαν κι αυτή του Γκάμπελ όπου έγινε το Πογκρόμ της Θεσσαλονίκης* (βλ. εφ. Ριζοσπάστης, 23.11. 1981).

Από τα στοιχεία, λοιπόν, που παρουσιάσαμε καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι ο Ελιγιά υπήρξε ένα ριζοσπαστικό πνεύμα της εποχής του με ανεπτυγμένη ευαισθησία απέναντι στα κοινωνικά ζήτημα, καθώς και έντονη διάθεση να καταγγείλει τον συντηρητισμό, την αδικία και την ανισότητα σε κάθε τους εκδοχή. Επιπλέον, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα συμμετείχε δραστήρια και ενεργά σε δράσεις σοσιαλιστικού τύπου, συμβάλλοντας και αυτός από την πλευρά του στη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών στη γιαννιώτικη κοινωνία, αλλά και στην εντατικοποίηση της διαδικασίας συνειδητοποίησης της ταξικής θέσης των Γιαννιωτών εργατών. Επομένως, ακόμη κι αν η ο χαρακτηρισμός κομμουνιστής ή σοσιαλιστής μπορεί να χαρακτηριστεί από κάποιον ανεπαρκής και υπεραπλουστευτικός, η επίδραση των σοσιαλιστικών ιδεών στη ζωή και το έργο του Ελιγιά και η ανάμειξή του σε δράσεις σοσιαλιστικού περιεχομένου δεν επιδέχονται αμφισβήτησης.

Κεφάλαιο 2. Κατασταλτικά μέτρα και Μπολσεβικοποίηση του ΣΕΚΕ (1925-1928)

2.1. Ιστορικό πλαίσιο

Η περίοδος 1925 – 1928 υπήρξε ιδιαίτερα κομβική για την πορεία του ευρύτερου ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος, για δύο, κυρίως, λόγους. Αφενός, διότι, για πρώτη φορά από τη γέννηση του κινήματος και μετά, το ελληνικό κράτος αποφάσισε να δώσει την αρμόζουσα προσοχή στον κίνδυνο που ενείχε η αυξανόμενη επιρροή των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να δοθεί μεγαλύτερο βάρος στον τομέα καταστολής και στη νομοθετική του υποστήριξη και αφετέρου, διότι, λίγους μήνες πιο πριν είχε πραγματοποιηθεί η μπολσεβικοποίηση και η μετατροπή του ΣΕΚΕ σε ΚΚΕ, μία εξέλιξη που σήμανε ριζικές αλλαγές σε επίπεδο εσωτερικής οργάνωσης και πολιτικής.

Ξεκινώντας με τα μέτρα καταστολής, είναι σημαντικό να αναφέρουμε, ότι από τις 26 Ιουνίου 1925 έως τις 19 Ιουλίου 1926, στην πολιτική σκηνή του τόπου κυριάρχησε

η φυσιολογία του Θεόδωρου Πάγκαλου, το καθεστώς του οποίου διεπόταν από αντικοινοβουλευτικό πνεύμα. Οι διαθέσεις του –μετέπειτα– δικτάτορα Πάγκαλου απέναντι στα ριζοσπαστικά στοιχεία της εποχής έγιναν εμφανείς από τις πρώτες μέρες της πρωθυπουργίας του, αρχής γενομένης με το διάταγμα της 13ης Ιουλίου 1925 « *περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως των περί κατοχυρώσεως του Δημοκρατικού πολιτεύματος διατάξεων*». Σύμφωνα με το διάταγμα, προβλέπονταν βαριές τιμωρίες διά φυλακίσεως για πράξεις, οι οποίες αποδοκίμαζαν και αμφισβητούσαν το κύρος του Δημοκρατικού πολιτεύματος· απαγορευόταν η διάδοση « *αποδεδειγμένως ψευδώς ειδήσεων*» με τιμωρία έως ενός έτους φυλάκισης· ετίθεντο εκτός νόμου τα σωματεία που είχαν σκοπό « *την καθ' οιονδήποτε τρόπον προσβολήν της δημοκρατικής μορφής του πολιτεύματος η κατά παρέκκλησιν από του νομίμου αυτών σκοπού εκδηλούντα οπωσδήποτε πρόθεσιν τοιαύτης προσβολής*». Τέλος, η τροποποίηση του νόμου προέβλεπε την ποινή φυλάκισης τουλάχιστον έξι μηνών στα μέλη των σωματείων, τα οποία εν γνώσει τους παραβίαζαν τις παραπάνω προβλέψεις, ενώ σε περίπτωση που ο σκοπός των ανωτέρω πράξεων έτεινε προς την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος τιμωρούνταν με την ποινή της *ειρκτής* (φυλάκιση για κακούργημα).¹³²

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης τροποποίησης έδινε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση Πάγκαλου να ασκήσει διώξεις, κατά το δοκούν, σε φυσικά πρόσωπα και οργανισμούς, οι οποίοι ασκούσαν κοινωνικοπολιτική κριτική, με πρόσχημα την εξασφάλιση της έννομης τάξης, όπως προβλεπόταν από τη νομοθεσία. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης νομοθεσίας δεν άργησαν να φανούν. Κατά τη διάρκεια του Ιουλίου και του Αυγούστου του ίδιου έτους συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν δεκάδες εκατοντάδες μέλη του *ΚΚΕ* και της *ΓΣΕΕ*. Επιπρόσθετα, απαγορεύτηκε η κυκλοφορία του *Ριζοσπάστη* και άλλων εντύπων του *ΚΚΕ* και της *ΟΚΝΕ*, ενώ το *ΚΚΕ* πέρασε στην παρανομία. Ακόμη, η δικτατορία του Πάγκαλου επιχείρησε να θέσει σε καθεστώς παρανομίας και τη *ΓΣΕΕ* με πρόσχημα την οργανική σύνδεσή της με το *ΚΚΕ*. Στη συνέχεια το *ΚΚΕ* αποπειράθηκε να αφαιρέσει το συγκεκριμένο πρόσχημα από την παγκαλική δικτατορία, διακόπτοντας την οργανική του σύνδεση με τη *ΓΣΕΕ*. Σύμφωνα με την έρευνα από την οποία αντλούμε τις πληροφορίες, η *Κεντρική Επιτροπή* του *ΚΚΕ* επιδίωκε με την απόφασή αυτή « *την*

¹³² ΦΕΚ 173/Α/13-7-1925.

*ενότητα του συνδικαλιστικού κινήματος με τους ρεφορμιστές που αντιτίθονταν σ' αυτή τη σύνδεση, αλλά διακήρυτταν την αντίθεσή τους προς τη δικτατορία».*¹³³

Λίγους μήνες αργότερα πραγματοποιήθηκε και επίσημα η διάσπαση του συνδικαλιστικού κινήματος, με το τοπίο να παραμένει θολό αναφορικά με τα αιτία της διάσπασης. Σύμφωνα με τον Σπύρο Μαρκέτο, το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης έφερε το ΚΚΕ, καθώς τα σφάλματα της ηγεσίας του, κατά τη διάρκεια του Γ' Πανελλαδικού Συνεδρίου της ΓΣΕΕ, επέτρεψαν την ανάληψη της διοίκησης της από δυνάμεις του κρατικού μηχανισμού, με αποτέλεσμα η φιλοκυβερνητική διοίκηση να αποκλείσει τους αντιπροσώπους του ΚΚΕ από το επόμενο συνέδριο και ως εκ τούτου να εδραιώσει την κυριαρχία της στον συνδικαλιστικό μηχανισμό.¹³⁴ Σύμφωνα με μία άλλη άποψη, η διάσπαση οφείλεται αποκλειστικά στην παρέμβαση των παγκαλικών δυνάμεων στο Συνέδριο και τη σύλληψη 110 αριστερών αντιπροσώπων, που είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση των ρεφορμιστών με 179 ψήφους έναντι 168 της επαναστατικής παράταξης, με αποτέλεσμα την αποχώρηση της από την *Κόκκινη Διεθνή* και την προσχώρηση στη *Διεθνή του Άμστερνταμ*.¹³⁵ Στη συνέχεια οι αποκλεισμένοι αντιπρόσωποι προέβησαν στη σύσταση της ΕΓΣΕΕ (Ενωτική), στην οποία εισχώρησαν κι άλλες αριστερές δυνάμεις, όπως η ομάδα *Σπάρτακος*. Η δράση της ΕΓΣΕΕ υπήρξε βραχυπρόθεσμη, καθώς « με τη συγκρουσιακή της φρασεολογία και τη διεκδικητική ακαμψία απομάκρυνε τη μεγάλη μάζα των εργαζομένων». ¹³⁶ Τα γεγονότα αυτά είχαν ιδιαίτερη σημασία για την εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος, καθώς από τότε και για όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου οι διαιρέσεις στις τάξεις των εργατικών κέντρων και οργανώσεων έγιναν συχνό φαινόμενο.

Το επόμενο διάστημα η δικτατορία του Πάγκαλου συνέχισε τον αντικομμουνιστικό της αγώνα. Με παρεμβάσεις στον εκπαιδευτικό τομέα αποφάσισε την « υποχρεωτική διδασκαλία σε όλα τα σχολεία ειδικών μαθημάτων κάθε Παρασκευή για την ‘καταπολέμησιν του κομμουνισμού’», ενώ στις 9 Μαρτίου 1926 κατήργησε όσα σχολικά βιβλία ήταν γραμμένα στη δημοτική γλώσσα. Κατόπιν, ανακοίνωσε την

¹³³ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα (1925-1928)*, (1974). Τόμ. Β'. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 617.

¹³⁴ Μαρκέτος Σ. (2002). «Η Ελληνική Αριστερά». Χατζηιωσήφ, Χ. (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*, Τόμ. Β2. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 144.

¹³⁵ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα (1925-1928)*, (1974). Τόμ. Β'. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 620.

¹³⁶ Μαρκέτος Σ. (2002). «Η Ελληνική Αριστερά». Χατζηιωσήφ, Χ. (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*, Τόμ. Β2. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 144.

απόλυση εκπαιδευτικών και υπαλλήλων του Υπουργείου Παιδείας που συνδέονταν με τη δημοτική, το μεγαλύτερο ποσοστό των οποίων ήταν κομμουνιστές.¹³⁷

Με το πέρας της κυβέρνησης του Πάγκαλου και τη διαδοχή της από τον Κονδύλη – στο μεταξύ είχε μεσολαβήσει ολιγοήμερη ανάληψη των πρωθυπουργικών καθηκόντων από τον Αθανάσιο Ευταξία (όργανο της παγκαλικής κυβέρνησης)– αποφυλακίστηκαν οι ανά τόπους πολιτικοί κρατούμενοι και εξόριστοι, γεγονός που εγκαινίασε μία σύντομη ανάπαυλα ευνοϊκής μεταχείρισης των σοσιαλιστών από την κυβέρνηση. Ωστόσο, η νέα αυτή πραγματικότητα διήρκεσε όσο και η σύντομη θητεία της κυβέρνησης Κονδύλη. Έτσι, η καταπιεστική πολιτική της κυβέρνησης Πάγκαλου απέκτησε έναν νέο εκφραστή, τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, ο οποίος διετέλεσε πρωθυπουργός του κράτους επί τρεις συναπτές κυβερνήσεις (από τις 4 Δεκεμβρίου 1926 έως τις 4 Ιουλίου 1928). Ενδεικτικά είναι τα μέτρα που λήφθηκαν, κατόπιν συνεδρίασεως του υπουργικού συμβουλίου, τον Μάρτη του 1927 « δια την αντιμετώπισιν της κομμουνιστικής προπαγάνδας», καθώς και το υπόμνημα της *Γενικής Ασφάλειας*, που δημοσιεύτηκε στον αστικό Τύπο στα τέλη του Μαρτίου, το οποίο συκοφαντούσε το ΚΚΕ για « υπονομευτική και αντεθνική δράση». Μία ακόμη απόδειξη της αντικομμουνιστικής πολιτικής του Ζαΐμη είναι το γεγονός, ότι στις 4 Οκτωβρίου του 1927, η *Επιτροπή Καταπολέμησης του Κομμουνισμού*, την οποία είχε καταρτίσει η κυβέρνηση, αποφάσισε την « εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών από τα κομμουνιστικά στοιχεία».¹³⁸

Σε ότι αφορά, τώρα, τη μπολσεβικοποίηση του ΣΕΚΕ, η απόφαση λήφθηκε κατά τη διάρκεια του *Τρίτου Έκτακτου Συνέδριου του Κόμματος*, το οποίο πραγματοποιήθηκε από τις 26 Νοεμβρίου μέχρι τις 3 Δεκεμβρίου 1924 στην Αθήνα. Η σημαντικότερη απόφαση του Συνεδρίου υπήρξε αδιαμφισβήτητα η αποδοχή των 21 όρων του Λένιν, δηλαδή η πλήρης «πειθαρχία στις αποφάσεις της Διεθνούς».¹³⁹ Πρακτικά η απόφαση σήμαινε τη μπολσεβικοποίηση του Κόμματος, όπως οριζόταν από τον Λένιν. Μεταξύ άλλων προέβλεπε, ότι η προπαγάνδα όφειλε να φέρει καθαρά κομμουνιστικό χαρακτήρα και τα όργανα του Τύπου να είναι αφοσιωμένα στον αγώνα του προλεταριάτου, ακολουθώντας την πολιτική γραμμή του Κόμματος. Άλλες προβλέψεις αφορούσαν την απομάκρυνση των μεταρρυθμιστών, των κεντρώων και των

¹³⁷ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα (1925-1928)*, (1974). Τόμ. Β΄. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 620.

¹³⁸ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα (1925-1928)*, (1974). Τόμ. Β΄. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 631.

¹³⁹ Λιβιεράτος, Δ. (1985). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-27. Επαναστατικές Εξαγγελίες*. Εναλλακτικές Εκδόσεις, σ. 81.

μικροαστικών στοιχείων από τις τάξεις του *Κόμματος* και την αντικατάστασή τους από αποδεδειγμένα πιστούς κομμουνιστές· τη συστηματική άσκηση προπαγάνδας στον στρατό και την ύπαιθρο· την εναντίωση στον ιμπεριαλισμό· τον αγώνα των κομμουνιστικών πυρήνων προκειμένου να κερδίσουν τα συνδικάτα· τη συμπαράσταση στις σοβιετικές δημοκρατίες· την αλλαγή του ονόματος σε *Κομμουνιστικό Κόμμα*.

Με την απόφαση αυτή το *ΣΕΚΕ* μετονομάστηκε σε *ΚΚΕ*, εφαρμόστηκε το νέο διαρθρωτικό σύστημα (*Περιφερειακή Επιτροπή, Τοπική Επιτροπή, Αχτίδα, Υπαχτίδα, Πυρήνας*)¹⁴⁰ και εφαρμόστηκαν αυστηρά μέτρα πειθαρχίας για τα μέλη του *Κόμματος*, γεγονός που σήμανε την ενίσχυση του συγκεντρωτικού χαρακτήρα του *Κόμματος*. Παράλληλα, οι αποφάσεις αυτές σηματοδότησαν τη λήξη της διαμάχης μεταξύ των σοσιαλδημοκρατών και των σοσιαλιστών, η οποία κλόνιζε το εσωτερικό του *Κόμματος*: οι πρώτοι απομακρύνθηκαν και οι τελευταίοι ανέδειξαν μία νέα ηγετική ομάδα αποτελούμενη από τους Παντελή Πουλιόπουλο, Σεραφείμ Μάξιμο, Ανδρόνικο Χαϊτά κ.α. Ακόμη, απομακρύνθηκαν μέλη της προηγούμενης ηγεσίας, όπως ο Γιάννης Κορδάτος, ο Αβραάμ Μπεναρόγια και ο Αριστοτέλης Σίδερης. Τέλος, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι οι ριζικές αυτές αλλαγές εξυπηρετούσαν άμεσα την ανάγκη προσαρμογής του *Κόμματος* στις νέες πολιτικές συνθήκες της εποχής, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ύπαρξή του στο πλαίσιο του αντικομμουνιστικού αγώνα που διεξήγαγε το κράτος.

2.2. Την επαύριον των συλλήψεων του 1924

Τα αποτελέσματα των αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν σε επίπεδο κρατικής πολιτικής και εσωτερικής πολιτικής του *Κομμουνιστικού Κόμματος* έγιναν άμεσα ορατά και στην περιοχή των Ιωαννίνων. Από το 1925 έως και το τέλος του Μεσοπολέμου, η περιοχή θα γίνει μάρτυρας σημαντικών συγκρούσεων μεταξύ των κομμουνιστών και των τοπικών Αρχών. Στο διάστημα αυτό οι κομμουνιστές ενέτειναν τον αγώνα τους με συλλαλητήρια, διαδηλώσεις και προεκλογικούς αγώνες, πρωτοστάτησαν στις εργατικές απεργίες και επέκτειναν την ακτίνα δράσης τους στα χωριά. Από την άλλη,

¹⁴⁰ Λιβιεράτος, Δ. (1985). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-27. Επαναστατικές Εξαγγελίες*. Εναλλακτικές Εκδόσεις, σ. 85.

οι Αρχές του τόπου εφήρμοσαν μαζικές και ατομικές συλλήψεις και προσπάθησαν να καταστείλουν με κάθε τρόπο οποιαδήποτε κομμουνιστική δράση: σε ορισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις εφαρμόζουν ακόμη και το μέτρο του εκτοπισμού.

Έτσι, οι επιθετικές διαθέσεις των Αρχών διατηρήθηκαν και την επαύριον των συλλήψεων του 1924. Μόλις τρεις μέρες από την αποφυλάκιση των κομμουνιστών, ο Φρούραρχος της περιοχής κάλεσε τον Αποστολίδη και του ζήτησε να «*κόψει τις συναναστροφές του με 'αυτούς'*», εννοώντας τους κομμουνιστές, ενώ λίγες μέρες αργότερα, η *Ασφάλεια Ιωαννίνων* έβαλε δύο αξιωματικούς να τον παρακολουθούν κατά τη διάρκεια ταξιδιού του προς το Παρίσι, με την υποψία πως μετέφερε κομμουνιστικά έγγραφα με προορισμό την Πρέβεζα. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια της στάσης του στην Κέρκυρα δέχθηκε την επίσκεψη των δύο αυτών αξιωματικών της *Ασφάλειας*, οι οποίοι εν τέλει αποχώρησαν κατόπιν παρέμβασης ενός φίλου του Αποστολίδη.¹⁴¹

Επιστρέφοντας από το Παρίσι, ο Αποστολίδης εγγράφηκε στον *Ιατρικό Σύλλογο Ιωαννίνων* (25/2/1925). Λίγο αργότερα, η εκλογή του στη θέση του γραμματέα του Συλλόγου αποτέλεσε νέα αφορμή προκειμένου ο τοπικός Τύπος και ορισμένοι συνάδελφοί του να εκφράσουν τα αντικομμουνιστικά τους αισθήματα. Με φανερή δυσαρέσκεια η *Ήπειρος* έγραψε «*χθες [...] εξέλεξαν γραμματέα έναν κομμουνιστή. Τι θέλετε να κάνουν τότε τα εργατικά σωματεία;*» Από την άλλη, οι υπόλοιποι εκλεγμένοι του *Ιατρικού Συλλόγου*, αφού πρώτα παραιτήθηκαν, απέστειλαν γράμμα στο *Υπουργείο* προκειμένου να λάβουν οδηγίες για το «*τι να κάνουν με τον κομμουνιστή*». Η απάντηση του *Υπουργείου* ήταν ότι: «*ουδαμού του καταστατικού αναφέρεται ότι δια τα πολιτικά φρονήματα μέλους ακυρούνται αι εκλογαί*», με αποτέλεσμα ο Αποστολίδης να διατηρήσει τη θέση του στον *Ιατρικό Σύλλογο*.

Ωστόσο, παρά τις θετικές εξελίξεις για τον ίδιο, το στίγμα του κομμουνιστή που έφερε πάνω του είχε ως αποτέλεσμα να συνεχιστούν οι περιπέτειες του με τις Αρχές—τη δυσμενή αυτή κατάσταση τροφοδοτούσε ακόμη περισσότερο ο αγώνας του «*ενάντια στον ραγιαδισμό και τα πιόνια του Συλλόγου και των τζακιών*». Αφού κλήθηκε αρκετές ακόμη φορές από το *Πειθαρχείο* της *Χωροφυλακής* βρέθηκε εκ νέου αντιμέτωπος με τις Αρχές με αφορμή τη στάση που διατήρησε κατά τους επετειακούς εορτασμούς για την Επανάσταση του 1821. Εκεί, ως εκπρόσωπος του *Ιατρικού*

¹⁴¹ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 81.

Συλλόγου και κατά τη διάρκεια συζητήσεων με τον Υπουργό αμφισβήτησε τον ηρωισμό των Σουλιωτών. Το γεγονός αυτό στάθηκε ικανό προκειμένου η Χωροφυλακή να καταρτίσει τον φάκελο του και στη συνέχεια να τον καλέσει σε απολογία η *Πρωτοβάθμια Στρατιωτική Επιτροπή*. Κατά την απολογία του παραδέχθηκε πως είναι κομμουνιστής, με αποτέλεσμα να δεχθεί υποβιβασμό από έφεδρος ανθυπίατρος σε απλό στρατιώτη. Στη συνέχεια, μάλιστα, άσκησε προσφυγή στη *Δευτεροβάθμια Επιτροπή*, όπου ακολούθησε η παρακάτω χαρακτηριστική στιχομυθία με τον Ταγματάρχη της Δ. Ε. :

«—Σε κατηγορούν ότι είσαι βαρύς κομμουνιστής και πως βρήκαν σπίτι σου βιβλία.

Τι είσαι;

—Ούτε εγώ μπορώ να καθορίσω τι είμαι, διαβάζω τα πάντα [...]

—Διάβασες το *Κατά συνθήκιν Ψεύδη του Νορντάου*;

—Μάλιστα.

—Το *Κεφάλαιο*;

—Κι αυτό.

—Το βιβλίο του Φεσόπουλου *Ο Κομμουνισμός στην Ελλάδα*;

—Αυτό δεν έτυχε [...]

—Μα εσείς είστε ημιμαθής!

(ο Συνταγματάρχης Αναγνωστόπουλος του ζητάει να δώσει ένα παράδειγμα από τις ιδέες που διαβάζει)

—*Κατάργηση συνόρων*.

—Και πως θα γίνει αυτό;

—Δεν ξέρω, δεν είμαι πολιτικός. Εγώ απλά λέω θα ήταν ωραία όλοι οι άνθρωποι να ζούμε σαν αδέρφια.

—Δεν απαντάς στο ερώτημά μου.

(παρεμβαίνει ο Στρατηγός)

—Μια χαρά σας απάντησε. (Κατόπιν αφέθηκε ελεύθερος)»

Αν αποδεχτούμε την πιστότητα του παραπάνω διαλόγου και παράλληλα συνυπολογίσουμε την ομοιότητα του είδους των κατηγοριών, που αντιμετώπιζε ο

Αποστολίδης, με εκείνες των συλληφθέντων του 1924, τότε με σχετική ευκολία καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι οι τοπικές Αρχές εξακολουθούσαν να εφαρμόζουν τις μεθόδους της στοιχειοθέτησης ανυπόστατων κατηγοριών και του εκφοβισμού. Ωστόσο, το σθένος των Γιαννιωτών κομμουνιστών διατηρήθηκε ανέπαφο, γεγονός που αποδεικνύει η συνέπεια τους στον αγώνα. Έτσι, παρά τον εκφοβισμό και το οργανωμένο σχέδιο των συλλήψεων του 1924, οι τότε συλληφθέντες συνέχιζαν τον αγώνα τους, καθώς αποδεικνύει όχι μόνο η στάση του Αποστολίδη, αλλά και οι εκ νέου σύλληψη των Βενέτη, Μακρή, Λακιώτη και Μαρτσέκη, με την κατηγορία και πάλι της παράνομης συνεδρίασης άνευ σχετικής άδειας από τη *Στρατιωτική Αρχή* (Ιούλιος 1925).¹⁴²

2.3. Οι εκλογές 1926

Τα χνάρια των γιαννιωτών κομμουνιστών εξαφανίζονται για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα από τον Τύπο της εποχής –τουλάχιστον από τη μερίδα του Τύπου που μελετάμε. Το σχετικό ρεπορτάζ επανέρχεται στις 31 Οκτωβρίου του 1926 με αφορμή τις πρώτες βουλευτικές εκλογές με αναλογικό σύστημα.¹⁴³ Στην περιοχή των Ιωαννίνων, το ψηφοδέλτιο του *Ενιαίου Μετώπου* αποτελούνταν από τους δημοφιλείς στους εργατικούς κύκλους της πόλης Ανδρέα Βενέτη και Βασίλη Καρασκόγια, αλλά και τον γνωστό δημοσιογράφο και συγγραφέα Πέτρο Πικρό¹⁴⁴ ο οποίος προηγουμένως είχε διετελέσει αρχισυντάκτης του *Ριζοσπάστη*.

Σύμφωνα τον Ριζοσπάστη,¹⁴⁵ η προεκλογική συγκέντρωση του « *Ε. Μετώπου* υπερέβη εις επιτυχίαν κάθε προσδοκία», με τους «*ρήτορες*» να αναπτύσσουν το πρόγραμμα και τις Αρχές του *Ε. Μετώπου*. Επιπλέον, υποστήριζε, ότι « *η συγκέντρωσις θα παραμείνει ιστορική δια τον ενθουσιασμόν του πλήθους*». Με ανάλογη θέρμη

¹⁴² Οι τέσσερις σύντροφοι οδηγήθηκαν στο Στρατοδικείο της Κέρκυρας, χωρίς να γνωρίζουμε την κατάληξη της υπόθεσης. Πάντως, το όνομα του Βενέτη επανέρχεται στο ρεπορτάζ τον Οκτώβρη του 1926 με αφορμή την υποψηφιότητα του ως βουλευτή του Ενιαίου Μετώπου, γεγονός που υποδεικνύει είτε την αθώωσή του, είτε την επιβολή σύντομης ποινής κράτησης (βλ. εφ. Ριζοσπάστης, 12.7.1925:4).

¹⁴³ Λιβιεράτος, Δ. (1985). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-27. Επαναστατικές Εξαγγελίες*. Εναλλακτικές Εκδόσεις, σ. 104.

¹⁴⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 31.11.1926:1.

¹⁴⁵ εφ. Ριζοσπάστης, 1.11.1926:4.

αντιμετωπίστηκε και η περιοδεία των υποψηφίων στην ύπαιθρο, καθώς έγιναν αποδεκτοί με ενθουσιασμό από τους αγρότες και τους εργάτες, πράγμα που υποδεικνύει ότι ο γιαννιώτικος Όμιλος είχε ξεκινήσει ήδη να εφαρμόζει το προπαγανδιστικό του έργο στην ύπαιθρο, πιστός στις διαβουλεύσεις και τις αποφάσεις που είχαν ληφθεί στο *Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο* του 1924 (βλ. σ. 58).

Πάντως, παρά τις υψηλές προσδοκίες που είχε δημιουργήσει η αθηναϊκή εφημερίδα, τα αποτελέσματα δεν υπήρξαν ανάλογα, καθώς κανένας εκ των τριών υποψηφίων βουλευτών δεν κατόρθωσε να κερδίσει κάποια εκ των 7 βουλευτικών εδρών που προβλέπονταν για την περιοχή των Ιωαννίνων. Συγκεκριμένα, ο σχηματισμός του *Ε. Μετώπου* είχε συγκεντρώσει 597 ψήφους σε σύνολο 20.533 ψηφοφόρων,¹⁴⁶ με το ποσοστό του *ΚΚΕ* να φτάνει στο 4.38% (41.982 ψήφοι) στην ελληνική επικράτεια.¹⁴⁷ Ωστόσο, θα υποπίπταμε σε αναχρονισμό εάν κάναμε λόγο για εκλογική αποτυχία, διότι θα παραβλέπαμε τις αναλογίες της εποχής. Αρκεί και μόνο να αναλογιστούμε ότι οι εκλογές του 1926 υπήρξαν οι πρώτες που ανέδειξαν βουλευτές του *ΚΚΕ* στη μέχρι τότε ιστορία του.¹⁴⁸ Επιπλέον, υπάρχουν βάσιμες πληροφορίες περί παρεμβάσεων των Αρχών στα εκλογικά κέντρα, όπου προσέλκυαν μεγάλο όγκο υποστηρικτών του *Μετώπου*, όπως προκύπτει από ρεπορτάζ της *Ηπείρου*: «κάποιος μικρός καυγάς στη Ζωσιμαία. Ο Καρασκόγιας. Μια επέμβασις κάποιου ταγματάρχου. Οι κομμουνισταί δεν πέφτουν έξω. Στη Ζωσιμαία πέρνουν πολλά ψηφοδέλτια. Ο Πικρός παρ' όλο το φαρμάκι του ονόματός του [...]».

2.4. Διαμαρτυρίες, απεργίες και κομμουνιστική δράση

Οι σχετικές αναφορές στον Τύπο επανέρχονται και πάλι το έτος 1927 και συγκεκριμένα στις 14 Μαρτίου 1927 στην τοπική εφημερίδα *Ελευθερία*. Το ρεπορτάζ αναφέρεται στην πανεπαγγελματική απεργία των σωματείων και στα επεισόδια που ακολούθησαν. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η εισαγωγή του εν λόγω άρθρου: «*Η πόλη των Ιωαννίνων εξημέρωσε, φορούσα τον ερυθρόν σκούφο της Επαναστάσεως*». Ο

¹⁴⁶ εφ. *Ηπειρος*, 11.11.1926:4.

¹⁴⁷ Λιβιεράτος, Δ. (1985). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-27. Επαναστατικές Εξαγγελίες*. Εναλλακτικές Εκδόσεις, σ. 105.

¹⁴⁸ εφ. *Ριζοσπάστης*, 8.11.1926:2.

ανταποκριτής ασκούσε έντονη κριτική στους κομμουνιστές, με την κατηγορία ότι είχαν εκμεταλλευτεί την περίσταση, επιβάλλοντας αυθαιρέτως το κλείσιμο των καταστημάτων με τη βία και σπάζοντας τον υαλοπίνακα ενός καταστήματος. Εν τέλει, οι κομμουνιστές, ενώ είχαν καταλάβει τις οδούς Αβέρωφ και Ανεξαρτησίας και τις παρόδους της Κεντρικής Πλατείας, ακινητοποιήθηκαν από την *Αστυνομία*. Της αποστολής ηγούνταν ο Διευθυντής της Αστυνομίας, Ιωάννης Οικονομόπουλος και η απεργία έληξε με τη σύλληψη των Περικλή Καρασκόγια, Κωνσταντίνου Μπούτζα, Ν. Γιαννακόπουλο, Χρήστου Λακιώτη κ.α.¹⁴⁹

Λίγους μήνες αργότερα τα εργατικά σωματεία απέστειλαν έγγραφη διαμαρτυρία στον *Πρόεδρο της Κυβέρνησης*, η οποία δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης*. Από το περιεχόμενο της διαμαρτυρίας διαφαίνονται οι επιπτώσεις που είχε στα Ιωάννινα ο αντιλαϊκός χαρακτήρας της *Οικουμενικής Κυβέρνησης Ζαΐμη*. Συγκεκριμένα, έκανε λόγο για μία σειρά από τρομοκρατικές ενέργειες, οι οποίες περιλάμβαναν συλλήψεις, φυλακίσεις και απελάσεις συνειδητών εργατών, καταδίωξη των *Διοικητικών Συμβουλίων των Σωματείων* και περικοπές στις συντάξεις των *Θυμάτων Πολέμου*. Τη διαμαρτυρία υπέγραφαν οι Π. Τζελάλης (Ραπτεργατών), Γ.Μασούρας (Καφεστιατορίων), Μπαγιάτης (Υποδηματεργατών) και Ι. Μάτσιας (Εργατικής Βοήθειας).¹⁵⁰

Στις 22 Αυγούστου του ίδιου έτους, συναντάμε ακόμη μία έγγραφη διαμαρτυρία από κάποιον αρτεργάτη που διαμαρτυρόταν για τις άθλιες συνθήκες υγιεινής που επικρατούσαν στον εργασιακό χώρο. Επίσης, η επιστολή πρόβαλλε το αδιέξοδο των εργατών, τα δικαιώματα των οποίων προσέκρουαν στα συμφέροντα του κράτους και των εργοδοτών. Ο επιστολογράφος επιτιθόταν αφενός στην τάση των εργοδοτών να εκμεταλλεύονται τους εργάτες προκειμένου να «*θησαυρίζουν*» και αφετέρου στην κρατική πολιτική, η οποία ευνοούσε «*την τέλεια υποδούλωση των εργατών στους εργοδότες*». Τέλος, υπογράμμιζε την τεράστια ανάγκη για συσπείρωση όλων των αρτεργατών στο αντίστοιχο σωματείο, προκειμένου να αποφευχθεί ο διαρκής μαρασμός του κλάδου τους.¹⁵¹

Την ίδια μέρα, ρεπορτάζ της *Ελευθερίας* έκανε λόγο για κατάσχεση χιλιάδων κομμουνιστικών βιβλίων από τη γιαννιώτικη Αστυνομία, τα οποία είχε στείλει το

¹⁴⁹ εφ. *Ελευθερία*, 14.3.1927:1.

¹⁵⁰ εφ. *Ριζοσπάστης*, 7.8.1927.

¹⁵¹ εφ. *Ριζοσπάστης*, 22.8.1927.

Εργατικό Κέντρο Αθηνών δια του Β. Φανίτσου. Ωστόσο, εξαιτίας του νέου Συντάγματος η *Εισαγγελία* αθώωσε τον αποδέκτη των βιβλίων, τα οποία εν συνεχεία του επιστράφηκαν. Μερικά από τα βιβλία ήταν το *Προς τους Νέους* του Κροπότκιν, *τι να Κάνουμε;* του Λένιν, το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* του Μαρξ, η *Πρωτομαγιά* κ.α. Το ρεπορτάζ έκλεινε με την παρακάτω τοποθέτηση: «*Καλώς την δεχτήκαμεν, λοιπόν, την ανωτέρω Κομμουνιστική Βιβλιοθήκη!*»¹⁵²

Λίγες μέρες αργότερα, στις 25 Αυγούστου οι υποδηματεργάτες κήρυξαν γενική απεργία¹⁵³, η οποία συνεχίστηκε τουλάχιστον μέχρι τις 2 Σεπτεμβρίου.¹⁵⁴ Στο πλευρό τους είχε ταχθεί και η *Ομοσπονδία Εργατών Δέρματος*, η οποία καλούσε όλα τα τμήματα των εργατικών οργανώσεων να συνδράμουν τον αγώνα τους με οικονομική ενίσχυση και παράλληλα «*να ειδοποιήσουν τους εργάτες των πως δεν πρέπει κανείς να πάη στα Γιάννενα για να πιάση δουλειά.*»¹⁵⁵

Στις 8 Σεπτεμβρίου, ο ιδιοκτήτης της *Ελευθερίας*, Χρηστοβασίλης, γνωστοποιούσε τη σύλληψη του πρώην υποψήφιου βουλευτή με το *Ενιαίο Μέτωπο*, Βασίλη Καρασκόγια, κατόπιν απόφασης της *Επιτροπής Ασφάλειας*. Ο Καρασκόγιας, μάλιστα, αντιμετώπιζε την τιμωρία του εκτοπισμού. Για λόγους που θα εξηγήσουμε αμέσως παρακάτω, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παραθέσουμε ένα μεγάλο μέρος του ρεπορτάζ: «*Πολύ ολίγον γνωρίζομεν τον ξακουστόν και επικίνδυνον αυτόν Καρασκόγιαν και ελάχιστα τον συμπαθούμε ως κομμουνιστήν, όπως ουδέποτε συνεπαθήσαμεν τον κομμουνισμόν. Ένα πράγμα όμως γνωρίζομε ότι κομμουνισταί και κομμουνιστικός κίνδυνος στα Γιάννινα δεν υπάρχει [ζώντας εις τα Ιωάννινα γνωρίζομεν όλοι ότι ουδείς κίνδυνος εκ του Καρασκόγια υπάρχει]*».¹⁵⁶

Το περιεχόμενο του παραπάνω παραθέματος προξενεί ιδιαίτερη εντύπωση εάν το συγκρίνουμε με το περιεχόμενο άρθρου που δημοσίευσε ο ίδιος (ο Χρηστοβασίλης) μόλις δύο μήνες αργότερα. Στις 3 Νοεμβρίου, λοιπόν, ο (εν ενεργεία) εκλεγμένος βουλευτής έκανε λόγο για ύπαρξη «*μεγάλου κομμουνιστικού κινδύνου*», γράφοντας πως στα Ιωάννινα υπήρχαν 1500 κομμουνιστές και καλούσε την κυβέρνηση να απαγορεύσει την κυκλοφορία των κομμουνιστικών εφημερίδων και να θέσει τον

¹⁵² εφ. *Ελευθερία*, 22.8.1927:1.

¹⁵³ εφ. *Ριζοσπάστης*, 26.8.1927:4.

¹⁵⁴ εφ. *Ριζοσπάστης*, 30.8.1927:2.

¹⁵⁵ εφ. *Ριζοσπάστης*, 30.8.1927:2

¹⁵⁶ εφ. *Ελευθερία*, 8.9.1927:2.

κομμουνισμό εκτός νόμου.¹⁵⁷ Τέσσερις μέρες αργότερα, ο Χρηστοβασίλης επρόκειτο να ξεπεράσει κάθε προηγούμενο, καθώς απηύθυνε κάλεσμα προς τον « *Ελληνικό Λαό, να σηκωθεί στο πόδι [...] και να σκοτώση του κομμουνιστάς φανερά στους δρόμους ως σκυλιά ληστρικά*».¹⁵⁸ Αρκεί να θυμηθούμε ότι στις 12 Ιανουαρίου του 1925 χαρακτήριζε τα – εναντίον των κομμουνιστών – μέτρα των τοπικών Αρχών «*κωμικά*». Οι επικρατέστερες ερμηνείες των παραπάνω αντιφάσεων είναι κατά τη γνώμη μας δύο: είτε την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκε κάποια σημαντική εντατικοποίηση της δράσης των κομμουνιστών ή κάποια απότομη ποσοτική διόγκωση των δυνάμεων τους, με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο φόβος του κομμουνισμού στις τάξεις του αστικού Τύπου, είτε ο Χρηστοβασίλης είχε προαποφασίσει απλώς να ευθυγραμμίσει την πολιτική της εφημερίδας του με εκείνη της κυβερνήσεων, σε ότι αφορά το ζήτημα αντιμετώπισης των κομμουνιστών.

Σε κάθε περίπτωση, οι διαμαρτυρίες και οι συγκεντρώσεις των συνειδητών εργατών συνεχίστηκαν για ολόκληρο το έτος του 1928. Πρώτα η διαμαρτυρία του σωματείου των *Υπαλλήλων Καφεστιατορίων και Ξενοδοχείων Υπνου* εναντίον της προσπάθειας του κράτους να διαλύσει τα Συνδικάτα,¹⁵⁹ έπειτα η «*επιβλητική συγκέντρωσις*» των Δημοσίων Υπαλλήλων με σκοπό την άσκηση πίεσης για την επίλυση του δημοσιούπαλληλικού ζητήματος¹⁶⁰ και τέλος, η μεγάλη συγκέντρωση του 7ου πυρήνα του *Κομμουνιστικού Κόμματος*, στην οποία παρευρέθησαν 300 εργάτες, μικροεπαγγελματίες και άλλοι καταπιεζόμενοι. Κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης πραγματοποιήθηκαν συζητήσεις αναφορικά με τα φορολογικά και τρομοκρατικά μέτρα της κυβέρνησης και πλειοδοτήθηκε ένας *Ριζοσπάστης* με σκοπό την ενίσχυση του σωματείου *Εργατικής Βοήθειας*, με τους παρευρισκόμενους να ψάλλουν τραγούδια του *Κόμματος*.¹⁶¹

Όλο και περισσότερο, οι εργάτες της πόλης αντιλαμβάνονταν την αντεργατική πολιτική της κυβέρνησης με αποτέλεσμα να διαμαρτύρονται συνεχώς. Περίπου ένα μήνα αργότερα, ο *Ριζοσπάστης* δημοσίευσε νέα διαμαρτυρία, αυτή τη φορά του *Διοικητικού Συμβουλίου των εργατικών Οργανώσεων* με αφορμή την ψήφιση του νόμου που έθετε σε διωγμό τις επαγγελματικές οργανώσεις. Τα μέλη του Συμβουλίου

¹⁵⁷ εφ. Ελευθερία, 7.11.1927:1.

¹⁵⁸ εφ. Ελευθερία, 7.11.1927:1.

¹⁵⁹ εφ. Ριζοσπάστης, 22.12.1927:2.

¹⁶⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 22.1.1928:4.

¹⁶¹ εφ. Ριζοσπάστης, 12.3.1928:2.

διαμαρτύρονταν α) για την καταπάτηση των συνδικαλιστικών ελευθεριών, β) τη λευκή τρομοκρατία και γ) την καταδίωξη στελεχών των οργανώσεων. Εν συνεχεία αποφάσιζε να αγωνιστεί ενάντια σε κάθε δέσμευση της σκέψης, να διατηρήσει το δικαίωμα του *συνέρχεσθαι* και τέλος να κατέλθει σε πανεργατική απεργία.¹⁶²

2.5. Οι εκλογές του 1928

Κατά τη διάρκεια των προεκλογικών διαδικασιών για τις βουλευτικές εκλογές του 1928, τα μέλη του *Ενιαίου Μετώπου* ήλθαν εκ νέου αντιμέτωπα με την εχθρότητα των τοπικών φορέων. Αυτή τη φορά οι Αρχές είχαν επιστρατεύσει το *Τηλεγραφείο Ιωαννίνων* προκειμένου να παρεμποδίσουν την εκλογική προσπάθεια του σχηματισμού. Συγκεκριμένα, το *Τηλεγραφείο* είχε αποφασίσει την κατακράτηση των ψηφοδελτίων του *Ε. Μετώπου* με στόχο να αποτραπεί η έγκρισή τους από το Πρωτοδικείο Ιωαννίνων στα προβλεπόμενα χρονικά πλαίσια. Τελικά, κατόπιν διαμαρτυρίας της εκλογικής επιτροπής τα ψηφοδέλτια εγκρίθηκαν και επεστράφησαν, ενώ τη διανομή τους ανέλαβε η ίδια. Ωστόσο, οι Αρχές είχαν επιτύχει κατά ένα μέρος τους σκοπούς τους, αφού εξαιτίας αντικειμενικών δυσκολιών (απόσταση και προχωρημένη ώρα) το εύρος της διανομής των ψηφοδελτίων περιορίστηκε ιδιαίτερα. Αποτέλεσμα του τεχνάσματος ήταν σε ορισμένα χωριά, όπως η Πρωτόπαπα, να μην εμφανιστούν ποτέ ψηφοδέλτια του *Ενιαίου Μετώπου* πραγματοποιηθεί ποτέ. Μάλιστα, εργάτες και αγρότες των περιοχών αυτών κατήγγειλαν το γεγονός και έκαναν λόγο περί πρωτοφανούς νόθευσης των εκλογικών αποτελεσμάτων.¹⁶³

Εκτενείς αναφορές διαθέτουμε και για την προεκλογική συγκέντρωση του *Ενιαίου Μετώπου*, από ρεπορτάζ του *Ριζοσπάστη*. Αν και η λεπτομερής περιγραφή μας προσφέρει μία σπάνια ευκαιρία, ώστε να σχηματίσουμε άποψη για το κλίμα αυτού του είδους των συγκεντρώσεων, θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί, καθώς το ρεπορτάζ υπογράφει ο ίδιος ο Πέτρος Πικρός, με αποτέλεσμα να εγείρονται αμφιβολίες ως προς την εγκυρότητα του περιεχομένου του.

¹⁶² εφ. *Ριζοσπάστης*, 22.4.1928:4.

¹⁶³ εφ. *Ριζοσπάστης*, 21.8.1928:1.

Καταρχήν, η συγκέντρωση πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του κινηματογράφου του *Ορφανίδη*, η οποία γέμισε ασφυκτικά. Σύμφωνα με τον Πικρό ο κόσμος είχε προτιμήσει να πάει στη συγκέντρωση του *Μετώπου*, αντί να πάει να υποδεχτεί τον επιστρέψαντα Μελά.¹⁶⁴ Η συγκέντρωση άρχισε θριαμβευτικά και « όταν η Διεθνής αντήχησε μέσα σε εκείνη την κοσμοπλημμύρα, όλος ο κόσμος όρθιος, με βγαλμένα καπέλα ένοιωσε για μια στιγμή να περνά ανάμεσά μας η φλογερή πνοή κι ο παλμός της Κοινωνικής Επανάστασης. Ατελείωτη ομοβροντία χειροκροτήματος και ζητωκραυγές του πλήθους που επαναλάμβανε τα συνθήματα μας, γραμμένα με χρυσά γράμματα σε κόκκινες κορδέλλες και τοιχοκολλημένα σ' όλες τις μεριές της αιθούσας». Στη συνέχεια αντλούμε πληροφορίες σχετικά με τη σύσταση της επιτροπής της συγκεντρώσεως, και τη γενικότερη κοινωνική/ ταξική διάρθρωση του συνδέσμου. Ως Πρόεδρος της συγκέντρωσης ορίστηκε ο δημοτικός σύμβουλος Μπαμπούρης, ο οποίος πλαισιώθηκε από τους εκπρόσωπους της Διοίκησης του *Εργατικού Κέντρου* Τζελαλή και Κλη, τον Αδαμαντίου (εκ μέρους των προσφύγων), τον πρόεδρο του *Αγροτικού Συνεταιρισμού* Μασούρα, τον Μάτση από την Ισραηλίτικη μειονότητα και τέλος τον Ντούλια από την εργαζόμενη Νεολαία.

Στη συνέχεια αναλύθηκε το πρόγραμμα του συνδέσμου και έγιναν αναφορές στα ζητήματα που μάζιζαν τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα (αγρότες, εργάτες, βιοπαλαιστές, πρόσφυγες). Ακολούθησαν ζητωκραυγές για το *Ενιαίο Μέτωπο*, τη Σοβιετική Ρωσία, την *Προλεταριακή Πατρίδα* και την *Εργατο-Αγροτική Κυβέρνηση*. Επιπλέον ακούστηκαν τα συνθήματα « κάτω οι συνένοχοι των ληστών, κάτω τα αστικά κόμματα, κάτω οι ληστοτρόφοι, κάτω το Καλπάκι». Τέλος η συγκέντρωση έκλεισε με τραγούδια από το κόρο(χορωδία) της *Νεολαίας*.¹⁶⁵

Σε ότι αφορά τώρα τα αποτελέσματα, είχαν θριαμβεύσει οι Φιλελεύθεροι, ενώ ο μοναδικός υποψήφιος του *Ενιαίου Μετώπου*, Πέτρος Πικρός δεν είχε καταφέρει να εκλεγεί,¹⁶⁶ καθώς είχε συγκεντρώσει μόλις 678 ψήφους.¹⁶⁷

Η σύντομη χρονική περίοδος που εξετάσαμε στο παρόν υποκεφάλαιο κλείνει με μία αναφορά περί εισβολής αστυνομικών σε συνέλευση των Συμβουλίων με στόχο τη

¹⁶⁴ Πρόκειται για την επιστροφή του υποψήφιου βουλευτή Αλέξανδρου Μελά στην πόλη των Ιωαννίνων, μετά την απελευθέρωσή του. Είχε προηγηθεί η απαγωγή του από τους λήσταρχους Κουμπαίους, μία υπόθεση που είχε απασχολήσει εκτενώς, τόσο τον τοπικό όσο και τον πανελλαδικό Τύπο.

¹⁶⁵ εφ. Ριζοσπάστης, 18.8.1928:1-2.

¹⁶⁶ εφ. Ήπειρος, 23.8.1928:2.

¹⁶⁷ εφ. Ήπειρος, 21.8.1928:1.

διάλυσή της. Το *Πενταμελές Γραφείο του Εργατικού Κέντρου*, αποφάσισε να καταγγείλει το γεγονός στο *Υπουργείο Εσωτερικών* με την απαίτηση παραδειγματικής τιμωρίας των υπευθύνων. Την αναφορά υπέγραψε ο δημοτικός σύμβουλος και μέλος του *Ενιαίου Μετώπου*, Τζελάλης.¹⁶⁸

Κεφάλαιο 3. Ιδιώνυμο και Φραξιονιστική Πάλη Χωρίς Αρχές (1928-1931)

3.1. Ιστορικό Πλαίσιο

Λίγο πολύ η κατάσταση της τετραετίας 1925-1928 –σχετικά με τη δράση των κομμουνιστών και τις μεθόδους αντιμετώπισής τους– επρόκειτο να διατηρηθεί στο μεγαλύτερο μέρος του Μεσοπολέμου. Οι μεγάλες αλλαγές που συντελέστηκαν κατά την περίοδο αυτή ήταν, αφενός, η εφαρμογή του ιδιώνυμου νόμου από την κυβέρνηση Βενιζέλου και, αφετέρου, η προσπάθεια ανάκτησης της απολεσθείσας κυριαρχίας του Κόμματος στο εργατικό κίνημα με τη σύσταση της *Ενωτικής ΓΣΕΕ*.

Ο νόμος 4229 « *περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών*» καθιστούσε καταρχήν παράνομη και τιμωρητέα «*την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαίων μέσων*

¹⁶⁸ εφ. Ριζοσπάστης, 23.10.1928:1-2.

ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος και την πρόκληση ταραχών μέσω απεργιών και λοκ-αουτ» (άρθρο 1 παράγραφος 1). Επιπλέον, ιδιαίτερα επιβαρυντικές προβλέπονταν οι περιπτώσεις «εκτέλεσις των πράξεων αυτών πράξεως εν δημοσίω τόπω παρόντων πολλών, ή δια του τύπου» (άρθρο 1 παράγραφος 2). Ακόμα, απαγορευόταν «αι εν υπαίθρω και εν παντί δημοσίω κλειστώ χώρω συναθροίσεις προσώπων επιδιωκόντων την εφαρμογήν των εν τω άρθρω 1 ιδεών» (άρθρο 3. Παράγραφος 1), καθώς «και η σύστασις Σωματείων ή Ενώσεων οιασδήποτε μορφής δι' ων επιδιώκονται οι εν άρθρω 1 σκοπό». ¹⁶⁹

Τα αποτελέσματα της εφαρμογής του *Ιδιωνόμου* υπήρξαν δραματικά, τόσο για το ΚΚΕ, όσο και για το εργατικό κίνημα. Από τον Ιούλη του 1929 έως και το Δεκέμβρη του 1932 πραγματοποιήθηκαν συνολικά 12.000 συλλήψεις αγωνιστών, 1.335 καταδίκες και καταγράφηκαν 107 περιπτώσεις βασανισμών, 18 δολοφονίες και συνολικά 1.936 χρόνια φυλάκισης και 785 εξορίας. ¹⁷⁰ Τέλος, στις 31 Αυγούστου του 1931, η κυβέρνηση αποφάσισε να τιμωρήσει τον «*Ριζοσπάστη σε στέρηση του τίτλου του*» (μετονομάστηκε *Νέος Ριζοσπάστης*) και την πολυετή φυλάκιση του υπεύθυνου της εφημερίδας Γεράσιμου Μαρμαρέλη για παράβαση του «*νόμου περί Τύπου*». ¹⁷¹

Επιπλέον, στο πλαίσιο εφαρμογής του *Ιδιωνόμου* αποφασίστηκε η εγκατάσταση επιπλέον κατασταλτικών μηχανισμών σε επτά περιφερειακές πόλεις, ανάμεσα τους και τα Ιωάννινα. Επρόκειτο για «*δευτεροβάθμιες επιτροπές ασφάλειας*, με αρμοδιότητα την επιβολή ποινών εκτόπισης στους *απειλούντας την δημοσίαν τάξιν, τους υποθάλποντας ληστές και λαθρεμπόρους*». Μάλιστα, ως ένδειξη των βαθύτερων κρατικών επιδιώξεων, οι επιτροπές είχαν τη δυνατότητα να επιμεληθούν αναδρομικά διάφορες υποθέσεις, οι οποίες είχαν λάβει μέρος κατά το παρελθόν. ¹⁷² Τέλος, ειδικότερα για την περιοχή των Ιωαννίνων, την περίοδο αυτή σημειώθηκε σημαντική αύξηση των περιπτώσεων παραπομπής των λεγόμενων απείθαρχων φαντάρων στον πειθαρχικό ουλαμό Καλπακίου, ένα φαινόμενο που πήρε τεράστιες διαστάσεις και αποτέλεσε πληγή για τη δημοκρατικότητα της χώρας.

Σε ότι αφορά τώρα την προσπάθεια του ΚΚΕ να ανακτήσει την κυριαρχία του στις τάξεις των εργατικών σωματείων, σημείο σταθμό αποτελεί η απόφαση για τη

¹⁶⁹ ΦΕΚ 245/ Α/ 25-7-1929.

¹⁷⁰ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 214.

¹⁷¹ *Για τα 60 Χρόνια του Ριζοσπάστη (1918-1978)*. (1978) Αθήνα: Ριζοσπάστης.

¹⁷² εφ. Ριζοσπάστης, 30.4.1930:4.

δημιουργία της *Ενωτικής ΓΣΕΕ*,¹⁷³ δηλαδή μίας νέας συνδικαλιστικής οργάνωσης άμεσα εξαρτώμενης από το *ΚΚΕ*. Παρά τις αντιρρήσεις των επηρεασμένων από τη *ΓΣΕΕ Εργατικών Κέντρων* και ορισμένων κομμουνιστών συνδικαλιστών,¹⁷⁴ αλλά και τις δολοφονικές επιθέσεις των Αρχαιομαρξιστών κατά των αντιπροσώπων του *Ενωτικού Συνεδρίου*,¹⁷⁵ η *Ενωτική ΓΣΕΕ* έλαβε σάρκα και οστά στις 9 Φεβρουαρίου του 1929.¹⁷⁶ Μέσω της *ΕΓΣΕΕ*, το *ΚΚΕ* στόχευε, μεταξύ άλλων στην αναδιοργάνωση των επαγγελματικών οργανώσεων σε ταξικές οργανώσεις, την καταπολέμηση της πολιτικής της συνεργασίας των τάξεων, την πάλη για τη διατήρηση του ταξικού χαρακτήρα του συνδικαλιστικού κινήματος και την οργάνωση της μαζικής αντίστασης των εργατών στην τρομοκρατία.¹⁷⁷ Ωστόσο, η νόμιμη λειτουργία της *Ενωτικής* υπήρξε βραχυπρόθεσμη καθώς τέθηκε εκτός νόμου λόγω του *Ιδιωνύμου*, με αποτέλεσμα να συνεχίσει να λειτουργεί παράνομα..

3.2. Το ζήτημα των μειωμένων αναφορών του Τύπου στους κομμουνιστές και συνδικαλιστές των Ιωαννίνων

Στο χώρο των Ιωαννίνων, κατά τη σύντομη χρονική περίοδο, η οποία διήρκεσε από τις αρχές του 1929 έως το 1931, παρατηρείται αισθητή μείωση του όγκου αναφορών στους Γιαννιώτες κομμουνιστές και συνειδητούς εργάτες από την πλευρά του Τύπου. Σε ότι αφορά του λόγους που οδήγησαν σε αυτό το αποτέλεσμα, δεν διαθέτουμε ιστορικά δεδομένα, παρά μόνο μπορούμε να τους προσεγγίσουμε με τη μορφή υποθέσεων. Η επικρατέστερη υπόθεση αφορά την επιτυχία του κρατικού μηχανισμού να περιορίσει ως έναν βαθμό το εύρος δράσεως των φορέων της κοινωνικής αμφισβήτησης εν μέσω κατασταλτικών μέτρων, σε συνδυασμό με τα προβλήματα που προκαλούσαν οι εσωκομματικές συγκρούσεις που λάμβαναν χώρα αυτή την περίοδο στο *ΚΚΕ (Φραξιονιστική Πάλη Χωρίς Αρχές)*. Εύκολα αντιλαμβανόμαστε ότι οι δύο αυτές πραγματικότητες θα μπορούσαν να οδηγήσουν τον *Όμιλο Ιωαννίνων* σε σημαντικές απώλειες αγωνιστών ή σε καθεστώς περιορισμένης δράσης, αφενός λόγω

¹⁷³ Στο *Ενωτικό Συνέδριο* συμμετείχαν και αντιπρόσωποι από τα σωματεία *Αρτεργατών, Υποδηματεργατών, Ραπτεργατών* και η *Β.Ε.Ο. Ιωαννίνων*, καθώς και από το *Εργατικό Κέντρο Ιωαννίνων* (βλ. εφ. Ρίζοσπάστης, 4.2.1929:1).

¹⁷⁴ Λιβιεράτος, Δ. (1987). *Από την καταφρόνια μια καινούργια αυγή (1927-1931)*, σ. 81.

¹⁷⁵ (βλ. περισσότερα στα φύλλα του Ρίζοσπάστη από 6.2.1930 έως 9.2.1930).

¹⁷⁶ εφ. Ρίζοσπάστης, 10.2.1929.

¹⁷⁷ Λιβιεράτος, Δ. (1987). *Από την καταφρόνια μια καινούργια αυγή (1927-1931)*, σσ. 101-102.

του αυταρχικού καθεστώτος και αφετέρου λόγω τις ανυπαρξίας καθοδήγησης από την ΚΕ του ΚΚΕ.

Από την προαναγγελία κιάλας του *Ιδιωνόμου*, τα εργατικά σωματεία της πόλης διαμαρτυρήθηκαν έντονα εν μέσω συνέλευσης, στην οποία έλαβαν μέρος οι διοικήσεις των οργανώσεων υποδηματοποιών, ραπτεργατών, καπνεργατών, αρτεργατών, οικοδόμων και αχθοφόρων. Στη συνέλευση « αναλύθηκαν οι σκοποί και οι συνέπειες του μεσαιωνικού νομοσχεδίου περί 'Ιδιωνόμου', απεφασίσθη δε όπως σταλή στην Κυβέρνηση τηλεγραφική διαμαρτυρία και όπως το ζήτημα αυτό τεθή στις γενικές συνελεύσεις όλων των οργανώσεων». ¹⁷⁸

Τρείς μήνες αργότερα, στις 21 Απριλίου του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες *Ελληνικές Γερουσιαστικές Εκλογές* τις οποίες κέρδισε το *Κόμμα των Φιλελευθέρων* με ποσοστό 54,58%, με το *Ενιαίο Μέτωπο* να περιορίζεται στο 1,70% και 14.069 ψήφους. Για τις ψήφους που συγκέντρωσε το *Ε. Μέτωπο* στην περιοχή των Ιωαννίνων δεν έχουμε εικόνα. Γνωρίζουμε μόνο πως ο μοναδικός υποψήφιος του συνδέσμου ήταν για ακόμη μία φορά ο Πέτρος Πικρός ¹⁷⁹ και ότι επικράτησαν οι *Φιλελεύθεροι* με 6.864 ψήφους έναντι 2.606 ψήφων του *Λαϊκού Κόμματος* και 3.621 ψήφων *Ανεξάρτητων συνδέσμων*. ¹⁸⁰

Πάντως, την ίδια περίοδο, η εφημερίδα *Ελευθερία* διέκρινε έντονη κομμουνιστική δραστηριότητα στην περιοχή, καθώς με άρθρο της υποστήριζε, ότι « ο Κομμουνισμός θριαμβεύει [...] στην πόλη μας. Υπάρχει άφθονον φυτόριον Κομμουνισμού μεταξύ των νέων εργατών, των στρατιωτών της Μεραρχίας, των δύο Γυμνασίων και του Διδασκαλείου. Η Μεραρχία έλαβε τα μέτρα της [...] κατεδίκασεν 8 στρατιώτας [...] αλλ' ο Διοικητής της Χωροφυλακής κοιμάται και δεν παίρνει είδησιν τι γίνεται γύρω του». ¹⁸¹

Από αυτήν την περίοδο και μετά, το ενδιαφέρον του *Ριζοσπάστη*, σχετικά με την ευρύτερη περιοχή των Ιωαννίνων, μετατοπίζεται ολοένα και περισσότερο στα γεγονότα που αφορούσαν τους φυλακισμένους κομμουνιστές του ουλαμού Καλπακίου. Ωστόσο, οι αναφορές στη δράση των κομμουνιστών δεν παύουν εντελώς.

Η πρώτη αναφορά (μετά την εφαρμογή του *Ιδιωνόμου*) αποτελούσε στην ουσία μία περιγραφή της περιρρέουσας ατμόσφαιρας στην πόλη εν όψει της συγκέντρωσης στο

¹⁷⁸ εφ. Ριζοσπάστης, 23.1.1929:1.

¹⁷⁹ εφ. Ριζοσπάστης, 20.4.1929:4.

¹⁸⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 23.4.1929:4.

¹⁸¹ εφ. Ελευθερία, 17.6.1929:2.

πλαίσιο της *Διεθνούς Αντιπολεμικής Μέρας*. Σύμφωνα με την είδηση « *οι χαφιέδες τρέχανε για να βρούνε πολιτικά ρούχα για να μασκαρευτούνε για την παρακολούθηση των επικίνδυνων κομμουνιστών*». Έπειτα από δύο μέρες η διοίκηση της χωροφυλακής κάλεσε τους υποψηφίους δημοτικούς συμβούλους του *ΚΚΕ* και τους ηγέτες των συνδικαλιστών για να τους τρομοκρατήσει, ενώ ο στρατός βρισκόταν σε επιφυλακή επί πέντε μέρες. Επιπλέον, οι «*φυλλάδες οργιάζανε ποια απ' αυτές να πη τα περισσότερα ψέμματα για την αντιπολεμική μέρα*», τα σπίτια ορισμένων συντρόφων περιτριγυρίζονταν από φρουρά, ενώ οι γύρω λόφοι ήταν γεμάτοι χωροφύλακες.

Την 1^η Αυγούστου, μέρα τέλεσης της συγκεντρώσεως, η *συνεργατική* των ραφτεργατών είχε περικυκλωθεί από φρουρά χαφιέδων, ενώ στο *Εργατικό Κέντρο* είχε τοποθετηθεί ολόκληρη διμοιρία «*από οπλισμένους ως τα δόντια μπράβους*», οι οποίοι απαγόρευαν την είσοδο. Τελικά, εν μέσω των παραπάνω συνθηκών η συγκέντρωση ματαιώθηκε. Ωστόσο, ο ανταποκριτής διατηρούσε την αισιοδοξία του, καθώς, σύμφωνα με τον ίδιο η πανεργατική συγκέντρωση και οι πυρηνικές συγκεντρώσεις που είχαν πραγματοποιηθεί μία εβδομάδα πριν, είχαν σημειώσει εξαιρετική επιτυχία, εν όψει των δημοτικών εκλογών και είχαν οδηγήσει στην ένταξη νέων μελών στο Κόμμα.¹⁸²

Έως το τέλος του 1931 συναντάμε ελάχιστες αναφορές. Μία από αυτές αφορά τον εορτασμό της *Διεθνούς Ημέρας των Νέων* που πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά στην πόλη με ομιλητές τους Ντούλια, Μασούρα και Βαβαρέτο να αναφέρονται στο ιστορικό της ημέρας και την ανάγκη στρατολόγησης νέων στο Κόμμα, αλλά και να καταφέρονται εναντίον των σοσιαλδημοκρατών. Μία δεύτερη αναφορά σχετίζεται με σύλληψη συντρόφων για τις οποίες δεν έχουμε καμία απολύτως πληροφορία, καθώς η έκκληση του *Ριζοσπάστη* προς την *Οργάνωση Ιωαννίνων* να μάθουν περισσότερες λεπτομέρειες και να « *ενδιαφερθούν ζωντανά!*» δεν είχε ανάλογη ανταπόκριση.¹⁸³ Κάποιες μέρες αργότερα το ρεπορτάζ ασχολήθηκε με την καταδίκη 3 μηνών φυλάκισης και 1 μηνός εξορίας στον εργάτη Αλέξανδρο Βαβαρέτο για παραβίαση του Ιδιωνύμου και συγκεκριμένα την παραλαβή κομμουνιστικών προκηρύξεων. Το Βαβαρέτο είχε υποδείξει στις Αρχές ο εργοδότης του Γκορουνέας.¹⁸⁴ Κατά τη διάρκεια της σύλληψής του υπέστη ξυλοδαρμό από τις Αρχές, ενώ στο δικαστήριο ο εισαγγελέας άσκησε

¹⁸² εφ. *Ριζοσπάστης*, 7.8.1929:3.

¹⁸³ εφ. *Ριζοσπάστης*, 14.11.1929:4.

¹⁸⁴ εφ. *Ριζοσπάστης*, 29.1.1930:4.

προπαγάνδα εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης.¹⁸⁵ Από το ίδιο ρεπορτάζ προκύπτουν αναφορές περί εφαρμογής πλήρους τρομοκρατίας από τις Αρχές και την εισβολή Χωροφυλάκων και ενός ανθυπομοίραρχου στο *Εργατικό Κέντρο*, κατά τη διάρκεια συνεδρίασεως του *Διοικητικού Συμβουλίου*, οι οποίοι στη συνέχεια έδιωξαν τους εργάτες¹⁸⁶.

Τέλος, συναντάμε μία ακόμη αναφορά για την 9η Αυγούστου του 1930, εν όψει, δηλαδή, της *Αντιπολεμικής Μέρας*, κατά την οποία κομμουνιστές και συμπαθούντες είχαν τοιχοκολλήσει ενημερωτικές αφίσες σε ολόκληρη την πόλη. Την επομένη, η αστυνομία εισέβαλε στο σπίτι του σανδαλεργάτη Γέτσιου, χωρίς ωστόσο να καταφέρει να ανακαλύψει ενοχοποιητικά στοιχεία. Στη συνέχεια « ο Στρατηγός Γραβενίτης αφού τον ρώτησε αν εξακολουθεί να είναι κομμουνιστής του έσπασε το κεφάλι στο ζύλο». Τελικά ο Γέτσιος καταδικάστηκε σε ένα χρόνο φυλακή και έξι μήνες εξορία, επειδή δεν αρνήθηκε την κατηγορία του δικαστηρίου πως είναι κομμουνιστής.¹⁸⁷

Συμπερασματικά, γίνεται αντιληπτό, ότι οι τοπικοί μηχανισμοί ασφάλειας και καταστολής της κοινωνική αμφισβήτησης είχαν ενισχυθεί και οργανωθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους. Οι Γιαννιώτες κομμουνιστές καλούνταν να επιτελέσουν το έργο τους, στα πλαίσια ενός ισχυρού αστυνομικού κράτους. Επιπρόσθετα, αν συνυπολογίσουμε, το γεγονός ότι από τον Οκτώβρη του 1929 έως τον Ιανουάριο του 1930 είχε απαγορευτεί η κυκλοφορία του *Ριζοσπάστη* στα Ιωάννινα κι όλη την Ήπειρο, τότε καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η μείωση των αναφορών στη σοσιαλιστική δράση της περιοχής των Ιωαννίνων την περίοδο 1929 – 1931, υπήρξε αποτέλεσμα πολλαπλών αιτιών. Πρώτον, τα κρατικά μέτρα καταστολής υπήρξαν ιδιαίτερα αποτελεσματικά· δεύτερον, τα προβλήματα στο εσωτερικό του ΚΚΕ δυσκόλευαν την οργάνωση μαζικών δράσεων και κινητοποιήσεων· τρίτον, ο Τύπος παρεμποδιζόταν στην τακτική αναφορά γεγονότων που αφορούσαν το σοσιαλισμό και τους πρωτεργάτες του.

¹⁸⁵ εφ. Ριζοσπάστης, 3.2.1930:3.

¹⁸⁶ εφ. Ριζοσπάστης, 29.1.1930:4.

¹⁸⁷ εφ. Ριζοσπάστης, 9.8.1930:1.

Κεφάλαιο 4. Στα χρόνια του υπερσυγκεντρωτικού χαρακτήρα του ΚΚΕ (1932-1934)

4.1. Ιστορικό Πλαίσιο

Συγκριτικά με την προηγούμενη περίοδο την οποία θέσαμε υπό εξέταση, η πενταετής περίοδος που ακολούθησε εμφανίζει σημαντικές διαφοροποιήσεις, καθώς μεταβάλλεται ο χαρακτήρας και οι μέθοδοι που εφάρμοσαν οι υπέρμαχοι των σοσιαλιστικών ιδεών. Πρώτα απ' όλα, παρατηρείται μία έντονη και συστηματική προσπάθεια προσηλυτισμού της υπαίθρου από τα μέλη του *Ομίλου Ιωαννίνων*, στα πλαίσια ενίσχυσης του προεκλογικού αγώνα, αλλά και της γενικότερης προσπάθειας για ξεσηκωμό της υπαίθρου (agitation). Εξίσου υψηλή δραστηριότητα, από την πλευρά των κομμουνιστών, παρατηρείται και στις τάξεις του εργατικού κινήματος, το οποίο διοργανώνει μάλιστα τους πρώτους μεγάλους απεργιακούς αγώνες. Δύο ακόμη χαρακτηριστικά της περιόδου είναι η έξαρση των βίαιων συγκρούσεων με τις Αρχές και η αυξανόμενη παρεμβατικότητα από την πλευρά των τελευταίων. Εξάλλου, η εφαρμογή του Ιδιωνύμου παρέμενε σε εφαρμογή παρά τις αλληλοδιαδοχές στην εξουσία μεταξύ Βενιζέλου και Τσαλδάρη, γεγονός που διατηρούσε τον αυταρχικό χαρακτήρα των κρατικών δομών. Δεν θα ήταν, λοιπόν, υπερβολή να αντιμετωπίσουμε τη συγκεκριμένη πενταετία ως μία περίοδο ωρίμανσης και εντατικοποίησης των κομμουνιστικών δράσεων στην περιοχή.

Ένας από τους βασικότερους λόγους που οδήγησε στις συγκεκριμένες αλλαγές είναι σαφέστατα ο τερματισμός της *Φραξιονιστικής Πάλης Χωρίς Αρχές*. Επρόκειτο για την πολιτική διαμάχη μεταξύ των ομάδων Χαϊτά- Ευτυχιάδη από τη μία πλευρά και Θεου-Σιάντου από την άλλη,¹⁸⁸ η οποία είχε ξεσπάσει στο εσωτερικό του ΚΚΕ και αποτελούσε τροχοπέδη για την ορθή λειτουργία του ως μπολσεβικικό κόμμα (1928-1931). Η φραξιονιστική πάλη είχε πάρει τέτοιες διαστάσεις, που για την επίλυσή της απαιτήθηκε η παρέμβαση της *Κομμουνιστικής Διεθνούς*, η οποία όρισε νέο «*Πολιτικό Γραφείο* από τους *Νίκο Ζαχαριάδη, Γραμματέα, Γιάννη Ιωαννίδη, Στυλιανό Σκλάβαινα, Γιάννη Μιχαηλίδη, Βασίλη Νεφελούδη, Γιώργο Κωνσταντινίδη και Λεωνίδα Στρίγκο*».¹⁸⁹

Με τις αποφάσεις της *4ης Ολομέλειας της ΚΕ του Κόμματος*, που διοργάνωσε το νέο *Πολιτικό Γραφείο*, διατυπώθηκε το σημαντικότερο καθήκον του *Κόμματος*: «*το άμεσο ξεκαθάρισμα της φραξιονιστικής πάλης*».¹⁹⁰ Το πνεύμα ανανέωσης και αλλαγής του ΚΚΕ εκφραζόταν από την εκτίμηση ότι η επανάσταση στην Ελλάδα θα είναι αστικοδημοκρατική με γρήγορη μετεξέλιξη σε σοσιαλιστική.¹⁹¹ Σε κάθε περίπτωση, ο νέος υπερσυγκεντρωτικός χαρακτήρας του *Κόμματος* εξύψωνε το κόμμα και το καθιστούσε απόλυτο κυρίαρχο και οδηγό των μαζών και έθετε απόλυτους διαχωρισμούς μεταξύ ηγεσίας και μελών. Η πάταξη του φραξιονισμού και η διαγραφή μελών που δεν ευθυγραμμίζονταν με τις θέσεις της ηγεσίας αποτέλεσε έναν από τους βασικούς πυλώνες της νέας πολιτικής του ΚΚΕ. Αποφεύγοντας να σχολιάσουμε τη νέα πολιτική γραμμή του ΚΚΕ, ως προς την ιδεολογική της ορθότητα, θα λέγαμε πως οι αποφάσεις είχαν θετικό αντίκτυπο για το ίδιο. Στο διάστημα αυτό υπερδιπλασίασε τα μέλη του (από 1500 σε 3500), βελτίωσε το δημοσιογραφικό του όργανο, τον *Ριζοσπάστη* και έδωσε ισχυρή ώθηση στο εργατικό κίνημα, αρχής γενομένης από το απεργιακό κίνημα που ξέσπασε μεταξύ του Φλεβάρη και του Ιουνίου του 1932 (περίπου 200 απεργίες με 80.000 απεργούς).¹⁹²

¹⁸⁸ (βλ. περισσότερα στο *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ [1918-1949]*. [1996]. Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 221-230 και στο Κουτσούκαλης, Α. [1984]. *Η Δεύτερη Δεκαετία του ΚΚΕ [1929-1938]*. Αθήνα: Γνώση, σσ. 24-39).

¹⁸⁹ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 228.

¹⁹⁰ Κουτσούκαλης, Α. (1984). *Η Δεύτερη Δεκαετία του ΚΚΕ [1929-1938]*. Αθήνα: Γνώση, σ. 42.

¹⁹¹ Δάγκας, Α. (2002), «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς», Χατζηιωσήφ Χ. (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τόμ. Α2. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σσ. 155-201.

¹⁹² Κουτσούκαλης, Α. (1984). *Η Δεύτερη Δεκαετία του ΚΚΕ [1929-1938]*. Αθήνα: Γνώση, σ. 49.

4.2. Η προσπάθεια ανασυγκρότησης των εργατικών οργανώσεων Ιωαννίνων και τα επεισόδια στο χωριό Ζίτσα

Επιστρέφοντας στον χώρο των Ιωαννίνων, κατά τον Ιανουάριο του 1932 πραγματοποιήθηκε μία σημαντική προσπάθεια για την ανασυγκρότηση των εργατικών οργανώσεων Ιωαννίνων, σε συνέλευση που πραγματοποιήθηκε στο *Εργατικό Κέντρο*, υπό την παρουσία 350 υποδηματεργατών, αρτεργατών και εργατών οδοποιίας. Ακολούθησε συζήτηση για την ανεργία, λήφθηκαν μέτρα για κινητοποιήσεις και εκλέχθηκε προσωρινή *Εκτελεστική Επιτροπή*.¹⁹³ Την ίδια περίοδο, μάλιστα, επρόκειτο να διεξαχθεί διάλεξη με θέμα « *Η ζωή και το έργο του Λένιν, Λίμπκνεχτ και Λούξεμπουργκ*», αλλά ματαιώθηκε κατόπιν αποφάσεως των Αρχών, γεγονός για το οποίο διαμαρτυρήθηκαν τα εργατικά σωματεία της πόλης.¹⁹⁴ Παράλληλα οι Αρχές αποφάσισαν την απαγόρευση του επαναστατικού Τύπου στα Ιωάννινα και πραγματοποίησαν επιδρομές σε σπίτια κομμουνιστών. Μάλιστα, ο *Γενικός Διοικητής Ιωαννίνων*, Μόδης, αρνήθηκε να συζητήσει με τα μέλη της *Επιτροπής*, με την πρόφαση ότι δεν υπήρχε εργατική τάξη στα Ιωάννινα παρά μόνο «*τεμπέληδες*».¹⁹⁵

Το καθεστώς καταπίεσης της ελεύθερης βούλησης και διακίνησης ιδεών, έκανε την εμφάνισή του και λίγους μήνες αργότερα, συγκεκριμένα τον Ιούλη του '32. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ένας από τους *Όρους του Λένιν* για τη μπολσεβικοποίηση των εργατικών κομμάτων ήταν ο προσηλυτισμός της υπαίθρου. Στο πλαίσιο αυτό, μία ομάδα συνειδητών εργατών, υπό την καθοδήγηση του *Ομίλου Ιωαννίνων*, είχε πραγματοποιήσει περιοδεία στο χωριό της Ζίτσας. Σύμφωνα με τον Ριζοσπάστη, κατά την επιστροφή τους, δέχθηκαν επίθεση από δυνάμεις της *Αστυνομίας* και του *Ιππικού*, με αποτέλεσμα οι εργάτες να επιτεθούν και να ξυλοκοπήσουν τον νωματάρχη και ως εκ τούτου, αρκετοί από αυτούς να οδηγηθούν στα κρατητήρια.¹⁹⁶

Το σχετικό ρεπορτάζ επανήλθε λίγες μέρες αργότερα, αυτή τη φορά με περισσότερες λεπτομέρειες. Επρόκειτο για 47 μέλη της ομάδας *Πρωτοπόρων Ιωαννίνων*, η οποίοι έπεσαν θύματα ενέδρας *χαφιέδων*, υπό τον Παπανικολάου. Αφού

¹⁹³ εφ. Ριζοσπάστης, 21.1.1932:2.

¹⁹⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 21.1.1932:2.

¹⁹⁵ εφ. Ριζοσπάστης, 2.2.1932:2.

¹⁹⁶ εφ. Ριζοσπάστης, 5.7.1932:2.

ξέσπασαν συγκρούσεις μεταξύ των δύο ομάδων, οι δεύτεροι κάλεσαν δυνάμεις της έφιππης χωροφυλακής, οι οποίες συνέλαβαν 23 εργάτες. Ανάμεσα τους ο πρώην υποψήφιος βουλευτής του *Ενιαίου Μετώπου*, Τσάντης και οι Πηγαδάς, Γέσιος (*Παλαιοί Πολεμιστές*), Γιαννόπουλος και Γ. Βαφειάδης, οι οποίοι καταδικάστηκαν σε 5-15 μέρες φυλάκισης. Μάλιστα, πριν τη δίκη των 5 συντρόφων πραγματοποιήθηκε διαμαρτυρία από 30 εργάτες για την « παράνομη σύλληψη» τους καθώς και για το αίτημα της *Γενικής Αμνηστίας*, το οποίο παρέμενε ανεφάρμοστο, και για τα βασανιστήρια συλληφθέντων της *Εργατικής Βοήθειας*, με τον *Διοικητή* να δηλώνει αναρμόδιος για το πρώτο ζήτημα και να υπόσχεται ανακρίσεις σχετικά με το δεύτερο.¹⁹⁷ Περίπου 15 μέρες αργότερα, το Πλημμελειοδικείο Ιωαννίνων κάλεσε συνολικά ακόμη 30 εργάτες και φοιτητές για παράβαση του Ιδιωνύμου, ανάμεσά τους ο Καρασκόγιας και ο Μπούζος.¹⁹⁸

4.2. Οι εκλογές του 1932

Η εχθρότητα των τοπικών Αρχών προς τους κομμουνιστές της πόλης εκφράστηκε φανερά και κατά τη διάρκεια των εκλογών του 1932.¹⁹⁹ Ο *Ριζοσπάστης* που κάλυπτε το ρεπορτάζ του προεκλογικού αγώνα σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας, αναφέρει, ότι κατά το πρώτο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου, είχαν πραγματοποιήσει συνολικά επτά συλλήψεις μελών της εκλογικής επιτροπής, ανάμεσά τους οι Παπαδιαμάντης, Γέσιος και Μέκαλης· πληροφορίες που επιβεβαιώνει και η εφημερίδα *Ηπειρωτικός Αγών*. Επιπλέον, οι Αρχές είχαν προβεί και στην κατάσχεση των μπλοκ εράνων και των συγκεντρωμένων χρημάτων για την αποπληρωμή του ενοικίου των γραφείων του συνδέσμου (2.000 δρχ.). Μάλιστα, παρά τη διαμαρτυρία αντιπροσώπων του *Παλλαϊκού Μετώπου*, ο *Γενικός Διοικητής* της πόλης είχε αρνηθεί να επέμβει, με την πρόφαση ότι αποτελούσε αρμοδιότητα της αστυνομία κι όχι του ιδίου.²⁰⁰

Παρά τις τρομοκρατικές ενέργειες της αστυνομίας, στις 12 Σεπτεμβρίου διεξήχθη προεκλογική συγκέντρωση υπό την παρουσία 400 ατόμων. Υπό τους ήχους της

¹⁹⁷ εφ. *Ριζοσπάστης*, 11.7.1932:3.

¹⁹⁸ εφ. *Ριζοσπάστης*, 25.7.1932:4.

¹⁹⁹ εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, 9.9.1932:4.

²⁰⁰ εφ. *Ριζοσπάστης*, 7.9.1932:4 και 8.9.1932:4.

Διεθνούς ο Παπαδιαμάντης ανέλυσε το πρόγραμμα των αστικών κομμάτων και χαρακτήρισε το Αγροτικό Κόμμα ως « *κόμμα τσορμπατζήδων*». Έπειτα, τον λόγο έλαβε ο Γέσιος του *Εργατικού Κέντρου*, ο οποίος γνωστοποίησε την απόφαση του *Εργατικού Κέντρου* να προσχωρήσει στο *Παλλαϊκό Μέτωπο*, και τέλος ο Γιαννόπουλος, αντιπρόσωπος της *ΟΚΝΕ*, ο οποίος αναφέρθηκε στο κρατικό σχέδιο милитарοποίησης της *Νεολαίας*.²⁰¹

Οι τρομοκρατικές ενέργειες των Αρχών συνεχίστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, ενώ η αστυνομία επέμενε ως προς το κλείσιμο του εκλογικού κέντρου του *Παλλαϊκού Μετώπου*. Τότε τα μέλη του σχηματισμού απευθύνθηκαν εκ νέου στον *Γενικό Διοικητή*, θέλοντας να μάθουν εάν βρίσκονται εκτός νόμου ή όχι. Όπως ήταν αναμενόμενο, ο Διοικητής απάντησε αρνητικά, προτρέποντας τους ωστόσο, να αποφεύγουν τις φασαρίες. Παρόλα αυτά, μόλις μία μέρα αργότερα η χωροφυλακή προέβη στη σύλληψη πέντε συντρόφων, από τους οποίους οι τρεις αφέθηκαν ελεύθεροι, ενώ οι υπόλοιποι δύο έπεσαν θύματα ξυλοδαρμού, σύμφωνα πάντα με το ρεπορτάζ.²⁰² Πιθανότατα, πρόκειται για το ίδιο περιστατικό, με το οποίο ασχολήθηκε και ο *Ηπειρωτικός Αγών* λίγες μέρες αργότερα: είχαν συλληφθεί οι Μέκαλης και Γεώργιος Πράσσοι για τη διανομή εκλογικών προγραμμάτων του *ΚΚΕ*, τα οποία – μεταξύ άλλων– προπαγάνδιζαν την απόσχιση της Μακεδονίας από την Ελλάδα.²⁰³

Εντούτοις, οι προσπάθειες των Αρχών αποδεικνύονταν για ακόμη μία φορά ανεπαρκείς μπροστά στο σθένος των των μελών του *Μετώπου*: ανήμερα των εκλογών πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση στο *Κέντρον Ευστρατιάδου* με ομιλητές τους Θ. Σούλη, Παπαδιαμάντη και Τσάντη. Οι Αρχές παρενέβησαν και πάλι, με σκοπό να προκαλέσουν σύγχυση και να διαλύσουν τη συγκέντρωση. Αποκορύφωμα της

²⁰¹ εφ. Ριζοσπάστης, 13.9.1932:3.

²⁰² εφ. Ριζοσπάστης, 23.9.1932:4.

²⁰³ Η θέση του ΚΚΕ για το Μακεδονικό Ζήτημα γνωστοποιήθηκε στα τέλη του 1924 με την υιοθέτηση και ψήφιση της θέσης της Κομμουνιστικής Διεθνούς για την «*Ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη*», στα πλαίσια του 3ου Εκτάκτου Συνεδρίου του ΣΕΚΕ (26/11/1924- 3/12/1924), με βασικά επιχειρήματα την αυτοδιάθεση των λαών και την αποτροπή πολεμικών συγκρούσεων στα Βαλκάνια εξαιτίας των ιμπεριαλιστικών βλέψεων στην περιοχή. Η απόφαση αυτή προκάλεσε αντιδράσεις ακόμη και στο εσωτερικό του κόμματος με τον Γιάννη Κορδάτο να καταψηφίζει την πρόταση. (βλ. *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ [1918-1949]*, [1996]. Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 152-153). Η απόφαση αυτή ακυρώθηκε, από το 6ο Συνέδριο του Κόμματος, το 1935, ως λαθεμένη και αντικαταστάθηκε με το σύνθημα «*περί της πλήρους εθνικής και πολιτικής ισοτιμίας όλων των εθνικών μειονοτήτων που ζούσαν τότε στην Ελλάδα*». (βλ. *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ [1918-1949]*, [1996]. Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 286). Η απόφαση του 1924 υιοθετήθηκε εκ νέου από το ΚΚΕ, από την 5^η Ολομέλεια του Κόμματος στις 30-31 Ιανουαρίου του 1939, αν και ακυρώθηκε λίγους μήνες αργότερα από την 6^η Ολομέλεια (βλ. *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ [1918-1949]*, [1996]. Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 305-5).

επέμβασης τους υπήρξε η σύλληψη του υποψήφιου βουλευτή Τσάντη, η οποία προκάλεσε την οργή των συγκεντρωμένων και κινούμενοι κατά των αστυνομικών δυνάμεων κατάφεραν τελικά να τον απελευθερώσουν. Εν τέλει, η συγκέντρωση έληξε και ακολούθησε διαδήλωση στην Κεντρική Πλατεία και τις οδούς Αβέρωφ και Ανεξαρτησίας, υπό τους ήχους της *Διεθνούς*.²⁰⁴

Υπό τις εν λόγω συνθήκες διεξαγωγής των εκλογών, η διατήρηση των ποσοστών (που συγκέντρωσαν οι δύο υποψήφιοι, Μιχάλης Τσαντής και Περικλής Καρασκόγιας) στα ίδια περίπου επίπεδα με εκείνα των προηγούμενων εκλογών, μπορεί να χαρακτηριστεί έως και εκλογική επιτυχία· αποδεικνύεται δε και η διατήρηση της επιρροής των κομμουνιστικών ιδεών στον νομό Ιωαννίνων. Συνολικά, οι δύο υποψήφιοι είχαν συγκεντρώσει 716 ψήφους σε σύνολο 24.437 ψηφοφόρων,²⁰⁵ εκ των οποίων 90 ο Τσάντης και 536 ο Καρασκόγιας.²⁰⁶ Οι υπόλοιποι σχηματισμοί είχαν συγκεντρώσει: 10.493 ψήφους το *Κόμμα Φιλελευθέρων*, 5.309 οι *Λαϊκοί*, 3.082 οι *Προοδευτικοί*, 372 το *Κόμμα του Παπαναστασίου* και 133 ο ανεξάρτητος Κουσίδης.

Όπως προκύπτει από το ρεπορτάζ, η μικρή μεν, αλλά σταθερή δύναμη του *Μετώπου* αποτελούσε πηγή ανησυχίας για την τοπική κοινωνία και τον αστικό Τύπο της περιοχής. Οι φωνές εναντίον των κομμουνιστών είχαν πληθύνει και ο εκδότης της εφημερίδας *Κραυγή*, του Γρηγορίου Σακκά (μετέπειτα δήμαρχου) έκανε έκκληση στον *Γενικό Διοικητή* προκειμένου να επέμβει για την απαγόρευση του *Ριζοσπάστη*. Η ίδια στήλη θέλει τον πρώην κομμουνιστή Βενέτη,²⁰⁷ πρόεδρο των ανάπηρων πολέμου να ασκεί αντικομμουνιστικό λόγο μέσω των εφημερίδων και να καλεί τους ανάπηρους πολέμου να διατηρήσουν αποστάσεις από τα *μισθάρια όργανα της Μόσχας*.

4.3. Οι εκλογές του 1933

²⁰⁴ εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, 25.9.1932:4.

²⁰⁵ Σύμφωνα με την εφημερίδα *Ηπειρωτικός Αγών* οι ψήφοι του *ΕΜΕΑ* ανήλθαν σε 720.

²⁰⁶ εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, 27.9.1932:1.

Σε παρόμοιο κλίμα τρομοκρατίας και εκφοβισμού διεξήχθησαν και οι εκλογές του Μαρτίου του 1933. Οι προθέσεις των τοπικών Αρχών προς τους εκφραστές της κοινωνικής αμφισβήτησης είχαν διαφανεί κιόλας από τα βίαια μέσα που χρησιμοποιήσαν κατά τη διάρκεια της μεγάλης διαδήλωσης των τσαγκάρηδων,²⁰⁸ οι οποίοι διαμαρτυρήθηκαν για τις αιματηρές συμπλοκές στη Θεσσαλονίκη.

Στις εκλογές του 1933 το *Παλλαϊκό Μέτωπο* κατέβασε μόνο έναν υποψήφιο, τον Τσάντη. Όπως και στις προηγούμενες εκλογές, έτσι και τώρα η αστυνομία εισέβαλε στην προεκλογική συγκέντρωση και κατόπιν τη διέλυσε, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση των 300 συγκεντρωμένων ψηφοφόρων.²⁰⁹

Τα αποτελέσματα των εκλογών θα πρέπει να ξεπέρασαν κάθε προσδοκία των ανθρώπων του *Παλλαϊκού Μετώπου*. Οι 716 ψήφοι που είχε καταφέρει να συγκεντρώσει, μόλις πέντε μήνες πιο πριν, είχαν σχεδόν τετραπλασιαστεί, καθώς ανήλθαν στους 2.724 ψήφους σε σύνολο 19.480 ψηφοφόρων. Ιδιαίτερα εντυπωσιακές είναι οι προσαυξήσεις που σημειώθηκαν σε συγκεκριμένα χωριά του νομού Ιωαννίνων. Για παράδειγμα, στο Μπιστούνι οι 19 ψήφοι είχαν μετατραπεί σε 276/535 (σύνολο ψηφοφόρων), στη Ζίτσα από 50 σε 193/489, στην Πρωτόπαπα από 62 σε 165/296, στη Βελεστίτσα από 40 σε 115/237, στη Ραγίστα από 12 σε 150/450 και στο Γραμμένο από 34 σε 109/460.²¹⁰ Όπως παρατηρούμε, λοιπόν, σε ορισμένα εκλογικά τμήματα, τα ποσοστά του *Μετώπου* καταλάμβαναν μέχρι και το 50% των συνολικών ψήφων, γεγονός που μας οδηγεί αναπόφευκτα στη σκέψη ότι η άσκηση προπαγάνδας στα χωριά είχε λειτουργήσει επιτυχώς. Ακόμα, αξίζει να επισημανθεί, ότι τα συνολικά ποσοστά του *ΚΚΕ* είχαν διαγράψει καθοδική πορεία, συγκριτικά με τις εκλογές του 1932 (από 58.223 σε 52.958),²¹¹ κάτι που σημαίνει, ότι τα Ιωάννινα υπήρξαν μία από τις εξαιρέσεις των πόλεων, όπου το *ΚΚΕ* σημείωσε αύξηση των ποσοστών του.

²⁰⁸ Ως αποτέλεσμα των εντάσεων, ο εισαγγελέας έθεσε εκτός νόμου το *Σωματείο των Τσαγκάρηδων*, γεγονός που προκάλεσε τη διαμαρτυρία του προέδρου του σωματείου. Μέσω επιστολής διαμαρτυρόταν για τη φασιστική κρατική τρομοκρατία και γνωστοποίησε την πρόθεση των τσαγκάρηδων να συνεχίσουν τον αγώνα ενάντια στην καταπάτηση των συνδικαλιστικών ελευθεριών και την απαίτηση να τιμωρηθούν παραδειγματικά οι δολοφόνοι των εργατών της Θεσσαλονίκης, καθώς και να αποδοθεί αμνηστία στους αγωνιστές της εργατικής τάξης. (βλ. εφ. Ριζοσπάστης, 20.2.1932:4).

²⁰⁹ εφ. Ριζοσπάστης, 1.3.1933:4.

²¹⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 18.3.1933:5.

²¹¹ Κουτσοούκαλης, Α. (1984). *Η Δεύτερη Δεκαετία του ΚΚΕ (1929-1938)*. Αθήνα: Γνώση, σσ. 52 και 59.

4.4. Αντίποινα με αφορμή την εκλογική επιτυχία του *Ενιαίου Μετώπου* και ‘άνοιγμα’ του *Ομίλου Ιωαννίνων* προς κάθε κοινωνική ομάδα

Όπως κι αν έχει, η άνοδος των εκλογικών ποσοστών που κατέγραψε το *Μέτωπο* στην πόλη των Ιωαννίνων, θα πρέπει να θορύβησε τις Αρχές αν λάβουμε υπόψη μας τα γεγονότα που ακολούθησαν. Λίγες μόλις ημέρες μετά η διενέργεια των εκλογών, ο κομμουνιστής Μ. Καργόπουλος, υποστήριξε μέσω επιστολής, ότι δέχθηκε λεκτική επίθεση και εκφοβισμό από τις Αρχές, οι οποίες στη συνέχεια τον οδήγησαν στον Στρατολόγο της πόλης. Ο ίδιος χαρακτήριζε τις ενέργειες των Αρχών ως αντίποινα για τη νίκη του *Μετώπου*.²¹² Σύμφωνα με μία άλλη καταγγελία, το *Φρουραρχείο* της περιοχής έστησε προβοκάτσιες στους συντρόφους Γερογιάννη, Κομπούλη και Βαφειάδη, προκειμένου να τους κατηγορήσει ως διανομείς παράνομων προκηρύξεων που έγραφαν: « *Κάτω η ογδόη μεραρχία, ζήτω το ΚΚΕ. Γεια σας σύντροφοι!!* »²¹³ Ένα παρόμοιο περιστατικό πραγματοποιήθηκε και στο χωριό του Μετσόβου. Σύμφωνα με το ρεπορτάζ, στις 6 Μαρτίου, η αστυνομία συνέλαβε τους συντρόφους Ι. Οκά, Δ. Ευθυμίου και Ν. Καχραμάνη επειδή συζητούσαν για τα εκλογικά αποτελέσματα και οδηγήθηκαν στην *Εισαγγελία Ιωαννίνων* για να δικαστούν επί παράβαση του *Ιδιωνόμου*.²¹⁴

Το συγκεκριμένο μοτίβο συνόδευε όλα τα περιστατικά που έλαβαν χώρα κατά το επόμενο διάστημα. Ο κίνδυνος του κομμουνισμού ήταν ορατός και το ελληνικό κράτος προσπαθούσε με κάθε τρόπο να τον εξαλείψει. Μάλιστα, το διάστημα αυτό κάνουν την εμφάνισή τους ανά την επικράτεια, όπως και στα Ιωάννινα, τα *Τάγματα Φασιστών*, ενώ εφαρμόζεται το σύστημα των στρατιωτικών περιφερειών, στο οποίο περιλαμβάνεται και η περιοχή των Ιωαννίνων.

Στον αντικομμουνιστικό αγώνα συμμετείχαν, όπως φαίνεται, και μέρη της τοπικής κοινωνίας. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του εργοστασιάρχη Σεπετά, ο οποίος προέβη στην απόλυση δύο εργατών: τον πρώτο (Τζώρτζη Βαφειάδη) επειδή είχε παραστεί στο εκλογικό κέντρο του *Μετώπου*, και τον δεύτερο επειδή ήταν κομμουνιστής. Κατά τη διάρκεια της δίκης αποκάλυψε, ότι ακολούθησε εντολές της

²¹² εφ. Ριζοσπάστης, 9.3.1933:5.

²¹³ εφ. Ριζοσπάστης, 15.3.1933:4.

²¹⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 15.3.1933:5.

αστυνομίας.²¹⁵ Επιπλέον, ο Σεπετάς φέρεται πως προσπαθούσε με κάθε τρόπο να επιβάλει στους εργαζόμενους του να ψηφίσουν τον υποψήφιο βουλευτή Μελά.

Τον ίδιο μήνα (Μάιος 1933), οι Αρχές πραγματοποίησαν σε νέες μαζικές συλλήψεις με αφορμή τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς. Παραπέμφθηκαν συνολικά σε δίκη 18 εργάτες με την κατηγορία της πρόκλησης ταραχών και της συγκέντρωσης στο Εργατικό Κέντρο « *άνευ αδείας*». Ανάμεσα τους βρισκόταν και ο πρώην υποψήφιος βουλευτής με το *Ενιαίο Μέτωπο*, Τσάντης.²¹⁶ Ανάλογες συλλήψεις πραγματοποιήθηκαν και τον Απρίλιο. Πιο συγκεκριμένα συνελήφθησαν οι Μέκαλης, Πράσσοι, Πέτρου, Πολυζώης και κρατούνταν στις φυλακές του Ακραιού, με τις Αρχές, μάλιστα, να καταλύουν το δικαίωμα των φυλακισμένων να δέχονται επισκέψεις, πλην της Κυριακής, και τους αξιωματικούς φρουράς των φυλακών να εξαπολύουν πυρά κατά των εργατών που προσπάθησαν να τους επισκεφθούν.²¹⁷

Από την άλλη πλευρά, ο Όμιλος Ιωαννίνων φαίνεται πως πραγματοποιούσε αγώνα προκειμένου να ασκήσει επιρροή σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Για παράδειγμα, από τη συλλογική διαμαρτυρία των κομμουνιστικών συλλόγων για την προφυλάκιση συντακτών του *Ριζοσπάστη* και εναντίον του Γ' Ράιχ (γερμανικό κράτος), μαθαίνουμε για την ύπαρξη *Κομμουνιστικού Ομίλου* στην προσφυγική περιοχή της Λούτσας,²¹⁸ γεγονός που φανερώνει μία προσπάθεια προσέλκυσης των προσφύγων από τον όμιλο Ιωαννίνων. Παρόμοιες προσπάθειες εντοπίζονται και στον τομέα προσέλκυσης νέων διανοούμενων και μαθητών. Μέσω του *Ριζοσπάστη*, διανοούμενος επιστολογράφος, απευθυνόμενος στους *συνειδητούς διανοούμενους*, ζητούσε να δείξουν στους ανέργους ότι « *με παρακάλια και μοιρολατρική αναμονή δεν γίνεται τίποτα και επιπλέον να οργανωθούν όλοι τους σε ταξικούς συλλόγους υπό την καθοδήγηση του ηρωικού ΚΚΕ και της ΚΝΕ*». ²¹⁹ Επιπλέον, από άλλο άρθρο γνωρίζουμε, ότι στα τέλη του Νοεμβρίου πραγματοποιήθηκαν ανακρίσεις από την *Ασφάλεια* και τη *Μεραρχία* σε μαθητές και κατόπιν μαζικές εισβολές στα σπίτια τους προκειμένου να βρεθούν ενοχοποιητικά στοιχεία που να αποδεικνύουν τη σχέση τους με την κομμουνιστική ιδεολογία.²²⁰ Χωρίς να γνωρίζουμε την εξέλιξη του συγκεκριμένου περιστατικού, μπορούμε να υποθέσουμε πως είχε προηγηθεί σχέδιο πολιτικοποίησης των εκπαιδευτηρίων από μέλη

²¹⁵ εφ. *Ριζοσπάστης*, 19.4.1933:3 και 9.5.1933.

²¹⁶ εφ. *Ριζοσπάστης* 16.5.1933:4 και 18.5.1933:5.

²¹⁷ εφ. *Ριζοσπάστης* 6.4.1933:6 και 2.4.1933:5.

²¹⁸ εφ. *Ριζοσπάστης*, 18.10.1933:4.

²¹⁹ εφ. *Ριζοσπάστης*, 22.10.1933:5.

²²⁰ εφ. *Ριζοσπάστης*, 22.11.1933:3.

του γιαννιώτικου Ομίλου, καθώς γίνεται αναφορά περί *Επιτροπής Μαθητικής Αλληλεγγύης*, την οποία και διέλυσαν οι Αρχές.²²¹

Το 1933 κλείνει με την πολυήμερη απεργία του ενεργότερου εργατικού σωματείου, αυτό των τσαγκάρηδων. Στις 16 Νοεμβρίου πραγματοποιήθηκε συνέλευση 300 τσαγκάρηδων. Συζητήθηκε ποικιλία θεμάτων, όπως ήταν το *Ταμείο Ανεργίας και Ανικανότητας* και υπογραμμίστηκε η σημασία δίκης φαντάρων, με αφορμή την οποία εγκρίθηκε διαμαρτυρία κατά του *Στρατοδικείου Ιωαννίνων* και του *Υπουργείου των Στρατιωτικών*, έπειτα από πρόταση αντιπροσώπου της *E. B. Τέλος*, Επιτροπή του *Ενωτικού Κέντρου* εξέδωσε υπόμνημα στο *Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας* για την αποδοχή των αιτημάτων των απεργών ανθρακωρύχων, βυρσοδεψίας και τσαγκάρηδων μηχανοποιητών.²²²

Η απεργία των τσαγκάρηδων διήρκεσε τουλάχιστον μέχρι τις 24 του Νοεμβρίου, με τη συμμετοχή τουλάχιστον 120 απεργών.²²³ Μάλιστα, σύμφωνα με την αρθρογραφία, οι απεργοί είχαν καταφέρει να εκδιώξουν από το εργοστάσιο *Κωσταδήμας* τέσσερις απεργοσπάστες, ενώ (δέκα) εργοστασιάρχες κατέβαλαν προσπάθειες προκειμένου να εκφυλίσουν την απεργία, προσφέροντας αύξηση 25-30% σε όσους εργάτες αποφάσιζαν να επιστρέψουν στην εργασία.²²⁴

²²¹ εφ. Ριζοσπάστης, 22.11.1933:3.

²²² εφ. Ριζοσπάστης, 17.11.1933:6.

²²³ εφ. Ριζοσπάστης, 24.11.1933:3.

²²⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 21.11.1933:6.

Κεφάλαιο 5. ΤΟ ΚΚΕ στον αντιφασιστικό αγώνα και το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου (1934-1936)

5.1. Ιστορικό πλαίσιο.

Το βασικότερο χαρακτηριστικό του Μεσοπολέμου, αναφορικά με την ιστορία του σοσιαλιστικού κινήματος, που δεν είναι άλλο από τη σταθερά αυξανόμενη εντατικοποίηση της πάλης μεταξύ των κομμουνιστών και των κρατικών αρχών, διατηρήθηκε και για την περίοδο 1934-1936. Μάλιστα, εντός της τριετίας η πάλη έφθασε στο αποκορύφωμά της, για να ακολουθήσει έπειτα μία πενταετής περίοδος εκτόνωσης αρχής γενομένης από την εγκαθίδρυση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου και την ήττα των δημοκρατικών δυνάμεων. Είναι η περίοδος έξαρσης του ακροδεξιού φαινομένου από τη μία πλευρά και της προσπάθειας δημιουργίας κοινού δημοκρατικού μετώπου από την άλλη, με σκοπό την αποτροπή της ανόδου της ακροδεξιάς στην εξουσία.

Την περίοδο αυτή, οι κυριότεροι εκφραστές της ακροδεξιάς ιδεολογίας υπήρξαν δύο: αφενός διάφορες οργανώσεις (τις οποίες η αρθρογραφία της εποχής χαρακτηρίζει φασιστικές), όπως οι *Χαλυβδόκρανοι*, η *Εθνικοσοσιαλιστική Ομάδα*, η *Σιδηρά Φρουρά*, η *Εθνική Νεολαία*, καθώς και η *Εθνική Ένωση Ελλάς*, παράρτημα της οποίας λειτουργούσε και στα Ιωάννινα και αφετέρου, πολιτικά πρόσωπα με μεγάλη επιρροή, όπως ο Γεώργιος Κονδύλης και ο Ιωάννης Μεταξάς.²²⁵ Την άνοδο της ακροδεξιάς στην

²²⁵ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 251-253.

Ελλάδα και την εξουσία ευνόησε καθώς φαίνεται και η πολιτική αστάθεια, εξαιτίας της διαμάχης μεταξύ της κυβέρνησης Τσαλδάρη και των Βενιζέλων, η οποία έληξε με την παλινόρθωση της Μοναρχίας και την αποτυχία του βενιζελικού πραξικοπήματος.

Η αντίδραση του *ΚΚΕ* στις εξελίξεις ήρθε με την πραγματοποίηση της 6^{ης} *Ολομέλειας* της *ΚΕ* (Ιανουάριος 1934) και το 5^ο και 6^ο *Συνέδριο* του *Κόμματος* (Μάιος 1934 και Δεκέμβριος 1935 αντίστοιχα). Η σημασία της 6^{ης} *Ολομέλειας*, έγκειται στο γεγονός, ότι κατά τη διάρκειά της πραγματοποιήθηκε βαθύτερη ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας της εποχής –από ότι προηγουμένως–, μέσω της οποίας διαπιστώθηκε, ότι το ελληνικό κράτος ανήκε στις χώρες με μέσο επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού και με σημαντικά κατάλοιπα μισοφεουδαρχικών σχέσεων στην αγροτική οικονομία, ενώ η ιδιομορφία του βασιζόταν στην εξάρτηση του από το ξένο κεφάλαιο που είχε εισχωρήσει στην οικονομία του.²²⁶ Με αυτή τη διαπίστωση, η *ΚΕ* του *ΚΚΕ* κατέληγε στο συμπέρασμα, ότι η επικείμενη επανάσταση θα έπρεπε να έχει αρχικά αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα και έπειτα σοσιαλιστικό χαρακτήρα, με κινητήριες δυνάμεις την εργατική τάξη και τις φτωχές μάζες της αγροτιάς.²²⁷ Σημαντική αναφορά γινόταν, επίσης, στην ανάγκη δημιουργίας κοινού αντιφασιστικού μετώπου, σε συνεργασία με τους σοσιαλιστές και τους δημοκράτες. Ωστόσο, η πολιτική του κόμματος, με την επιμονή στον δογματισμό και τους χαρακτηρισμούς *σοσιαλφασίστες* και *αγροτοφασίστες*, προς ρεφορμιστές και αγροτιστές αντίστοιχα, περισσότερο απέκλειε παρά ευνοούσε την περίπτωση δημιουργίας συμμαχιών.

Ουσιαστικά, το 5^ο *Συνέδριο*, που πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες αργότερα, απλώς επικύρωσε τις συγκεκριμένες αποφάσεις. Επιπλέον, αναγνώρισε την αδυναμία του να ακολουθήσει τις εξελίξεις του εργατικού κινήματος και ως εκ τούτου, αποφασίστηκε η μετατροπή των συνδικάτων σε αντιφασιστικά φρούρια και η κατάκτηση των ρεφορμιστικών σωματείων.²²⁸ Βέβαια, στη θεωρία αποφασίστηκε και η πρωτοβουλία για σύμφωνο κοινής δράσης για την αποτροπή της στρατιωτικοφασιστικής δικτατορίας και πραγματοποιήθηκε έκκληση για *Πανελλαδικό Αντιφασιστικό Συνέδριο*, «έξω από κάθε ιδεολογική και πολιτική διαφορά». Ωστόσο, η στενή γραμμή που ακολουθούσε το *Κόμμα* αποτελούσε εμπόδιο για την πραγμάτωση του συγκεκριμένου σκοπού. Τη λύση έδωσε η *ΕΕ* της *ΚΔ*, η οποία έδωσε εντολή σε όλα τα ευρωπαϊκά *ΚΚ* να διευρύνουν

²²⁶ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 254-256.

²²⁷ Κουτσούκαλης, Α. [1984]. *Η Δεύτερη Δεκαετία του ΚΚΕ [1929-1938]*. Αθήνα: Γνώση, σ. 78.

²²⁸ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 264.

την ενιαιομετωπική τους πολιτική. Ως αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης, το ΚΚΕ και η *Ενωτική ΓΣΕΕ* απέστειλαν ανοιχτή πρόσκληση για κοινή δράση στις δυνάμεις της ΓΣΕΕ, τα *Ανεξάρτητα Συνδικάτα*, το *Αγροτικό Κόμμα* και τη *ΓΣΕΒΕ* (9 Σεπτεμβρίου 1934). Ωστόσο, παρότι επήλθε συμφωνία μεταξύ των ανωτέρω οργανώσεων, το σύμφωνο δεν εφαρμόστηκε ποτέ, διότι, με εξαίρεση το ΚΚΕ, οι υπόλοιπες δυνάμεις δεν έδειξαν διάθεση να συμμετάσχουν πρακτικά στον κοινό αγώνα.

Έτσι, παρά τη μεγάλη άνοδο του απεργιακού κινήματος,²²⁹ η ενοποίηση της εργατικής τάξης δεν πραγματοποιήθηκε παρά το έτος 1936. Κινητήριο δύναμη για την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης διαδικασίας, που είχε ξεκινήσει προς διετία, αποτέλεσε το 6^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Με τον φασιστικό κίνδυνο, που απειλούσε την Ευρώπη, να έχει πάρει τρομακτικές διαστάσεις, η ΚΔ αναγνώρισε, ότι « η άνοδος του φασισμού στην εξουσία δεν ήταν απλώς μία συνηθισμένη αλλαγή μίας αστικής κυβέρνησης, αλλά αλλαγή της κρατικής μορφής ταξικής κυριαρχίας της αστικής τάξης». Η διαπίστωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την απελευθέρωση του ΚΚΕ από τη στενή δογματική γραμμή της ΚΔ –με την οποία ούτως ή άλλως όφειλε να ταυτίζει την πολιτική του– και ως εκ τούτου στο 6^ο Συνέδριο του Κόμματος ανακλήθηκε η ιδέα, ότι οι ρεφορμιστές και οι αγροτιστές είναι ο μεγαλύτερος εχθρός του Κόμματος, ενώ αναγνωρίστηκε το σφάλμα του *συνθήματος* περί άμεσης σοβιετικής εξουσίας στην Ελλάδα. Ως εκ τούτου η νέα –διαλλακτική– πολιτική του ΚΚΕ επέτρεψε τη συνεργασία του με το *Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος (ΑΚΕ)*, υπό τον σχηματισμό του *Παλλαϊκού Μετώπου*, και ακόμη περισσότερο τη σύναψη συμφωνίας με το *Κόμμα των Φιλελευθέρων* για κοινή δράση, στις 19 Φεβρουαρίου 1936.²³⁰

Αν και το σύμφωνο με τους *Φιλελευθέρους* δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή, το ΚΚΕ συνέδραμε την εκλογή του ηγέτη τους, Θεμιστοκλή Σοφούλη, στη θέση του Προέδρου της Βουλής. Ωστόσο, στην αντίπερα όχθη οι αντιδράσεις ήταν πολλές και οι απειλές των ακροδεξιών εναντίον του Σοφούλη οδήγησαν τελικά στη συνθηκολόγησή του για τη δημιουργία *Οικουμενικής Κυβέρνησης*. Έτσι, παρά την επανένωση της εργατικής τάξης, κατόπιν μίας δεκαετίας εσωτερικών συγκρούσεων,²³¹ τα γεγονότα αυτά, σε

²²⁹ Μεταξύ του Νοεμβρίου και του Δεκεμβρίου (1934) πραγματοποιήθηκαν 13 ενιαιομετωπικές απεργίες με τη συμμετοχή 37.960 εργατών. (βλ. *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ [1918-1949]*. [1996]. Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 273).

²³⁰ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 285-293.

²³¹ Επιπλέον, στις 13 Μάιου (1936), *ΕΓΣΕΕ* και *ΓΣΕΕ* οργάνωσαν από κοινού 24ωρη γενική απεργία, με τη συμμετοχή 300.000 εργατών από όλη την Ελλάδα. (βλ. *Το ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα [1934-1940]*. Τόμ. Δ, Σύγχρονη Εποχή: Αθήνα, σ. 525).

συνδυασμό με τη στήριξη του βασιλιά Γεώργιου (ο οποίος είχε επανέλθει στον θρόνο) στον Ιωάννη Μεταξά,²³² λειτούργησαν νομοτελειακά, με αποτέλεσμα στις 4 Αυγούστου του 1936 να εγκαθιδρυθεί η δικτατορία του Μεταξά, η οποία σήμανε την απαγόρευση του *ΚΚΕ* και τον έλεγχο των σωματείων από τη δικτατορική κυβέρνηση. Τα αποτελέσματα των εξελίξεων για το *ΚΚΕ*, το εργατικό κίνημα και τις υπόλοιπες δημοκρατικές δυνάμεις υπήρξαν τραγικές, καθώς μόνο μεταξύ 30 Αυγούστου και 1 Οκτωβρίου (1936) φυλακίστηκαν 700 περίπου αντιφασίστες, ανάμεσά τους ηγετικές φυσιογνωμίες του *ΚΚΕ*, όπως ο Νίκος Ζαχαριάδης και ο Αλέξανδρος Σβώλος.²³³

5.2. Τα επεισόδια στο χωριό των Δολιανών και οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 1934.

Όσον αφορά την περιοχή των Ιωαννίνων, το έτος 1934 ξεκινά με τον εκτοπισμό επτά κομμουνιστών εργατών. Ανάμεσά τους ο Π. Πολυζώης, ο οποίος εξορίστηκε στο νησί της Σερίφου για έξι μήνες –και τιμωρήθηκε ακόμη με εννέα μήνες φυλάκισης και καταβολή προστίμου 1.200 δρχ.–, με την κατηγορία της παράνομης συγκέντρωσης και της διενέργειας εράνου, καθώς και τρεις δημοδιδάσκαλοι και μία γυναίκα, οι οποίοι εξορίστηκαν σε διάφορα νησιά.²³⁴ Σύμφωνα με το ρεπορτάζ της *Ελευθερίας*, οι 4 τελευταίοι είχαν υποπέσει σε μία σειρά από παράνομες πράξεις: προπαγάνδιζαν στους αστράτευτους προκειμένου να μεταφέρουν κομμουνιστικές ιδέες εντός του στρατεύματος, ενώ κατά τη διάρκεια της Πρωτοχρονιάς στο χωριό Δολιανά, μαζί με άλλους κομμουνιστές που δεν συνελήφθησαν, είχαν παρενοχλήσει τους παρευρισκόμενους στην εκκλησία και βεβηλώσει « τους οφθαλμούς των εικόνων της Παναγίας και του Χριστού» με αποτέλεσμα να ματαιωθεί η θεία λειτουργία και να ακολουθήσουν συμπλοκές με την Αστυνομία.²³⁵ Μάλιστα, σύμφωνα με το ρεπορτάζ, η κατάσταση υπήρξε τόσο έκρυθμη που για την εκτόνωση της εντάσεως στάλθηκαν στρατιωτικές ενισχύσεις από το Καλπάκι. Επιπλέον, όπως πληροφορούμαστε από την

²³² Κουτσούκαλης, Α. [1984]. *Η Δεύτερη Δεκαετία του ΚΚΕ [1929-1938]*. Αθήνα: Γνώση, σσ. 134 και 141.

²³³ *Το ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα (1934-1940)*. Τόμ. Δ, Σύγχρονη Εποχή: Αθήνα, σ. 528.

²³⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 1.4.1934:6.

²³⁵ εφ. Ελευθερία, 8.1.1934:1.

εφημερίδα *Ηπειρωτικός Αγών*, μία επιτροπή υπό τους Βασίλη Παμέλη (*Πρόεδρος Κοινότητας*), Μίλτο Τσάντη (*Πρόεδρος Εκκλησιαστικής Επιτροπής του Ναού*) και Επαμεινώνδα Κυρίτση (εκπρόσωπος *Συνεταιρισμών Δολιανών*) είχαν υποβάλλει υπόμνημα- ψήφισμα της κοινότητας με την απαίτηση να εκτοπιστούν οι κομμουνιστές που είχαν βεβηλώσει την εκκλησία.²³⁶

Από τα συμφραζόμενα του ρεπορτάζ της *Ελευθερίας*, προκύπτει η ένδειξη, ότι γενικότερα στα χωριά των Ιωαννίνων εκτυλίσσονταν αρκετά συχνά τέτοιου είδους περιστατικά: « *ένεκα της ηπιότητας, μεθ' ής εκδικάζονται εκάστοτε οι κατά των κομμουνιστών κατηγορίες υπό των πολιτικών Δικαστηρίων [...] οι κομμουνισταί, ίδια εν Ήπειρω πήραν πολύν αέρα. Έχουν σχηματίσει ισχυρά κομμουνιστικά Κέντρα, εκτός των Ιωαννίνων, όπου η δράσις των είναι κατωτέρα αναλόγως του αριθμού των κομμουνιζόντων, λόγω της παρουσίας των αστυνομικών Αρχών, εν Ζίτση, εν Βελτσίστα, εν Καρίτσα, εν Πρωτόπαπα, εν Δολιανοίς και αλλαχού του Νομού μας, αποτελούν και μεγάλην εκλογικὴν δύναμιν [...] προ ολίγων μηνών οι κομμουνισταί της Βελτσίστας απήγαγον από τας χείρας του εισπράκτορος και των συνοδευόντων αυτόν χωροφυλάκων συλληφθέντα παρ' αυτών οφειλέτην του Δημοσίου, καταγγελθέντες δε εκ των 40 περίπου συλληφθέντων είνε και γυναίκες [...] προχθές ηθωώθησαν υπό το Κακουργιοδικεῖον Ἀρτης οι επί αντιστάσει κατά της Αρχῆς μνηθέντες Μιχ. Τσάντης και λοιποὶ οπαδοὶ του*». ²³⁷

Με αφορμή τα παραπάνω γεγονότα, ο Χριστοβασίλης εξέφρασε για ακόμη μία φορά τις ακραίες αντικομμουνιστικές του απόψεις: « *προ ολίγων μηνών ανεγνώσαμεν εις αθηναϊκὴν εφημερίδα, ότι εν (ακατάληπτο) Πολωνίας, συλληφθέντες μία πρωία, δύο κομμουνισταί τοιχοκολούντες κομμουνιστικάς προκηρύξεις, κατεδικάσθησαν εις θάνατον και εξετελέσθησαν την 11^{ην} π. μ. της ίδιας ημέρας! Και αναφορικά με τα γεγονότα στα Δολιανά και την αντίδραση των Αρχών πρόσθετε: « με τέτοια δεν πατάσεται ο κομμουνισμός! Χρειάζεται δίωξις του κομμουνισμού, όπως εν Πολωνία, ή τουλάχιστον εν Βουλγαρία, με ειδικούς Νόμους. Ας τουφεκιστούν μερικοί εν Δολιανοίς, εν Ζίτσα, Καρίτσα και Βελτσίστα και βλέπετε πως εξαλείφεται αμέσως ο κομμουνισμός εν Ήπειρω*». ²³⁸

²³⁶ εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, 14.1.1934:4.

²³⁷ εφ. *Ελευθερία*, 8.1.1934:1.

²³⁸ εφ. *Ελευθερία*, 8.1.1934:1.

Στις 11 Φεβρουαρίου του 1934 πραγματοποιήθηκαν οι αυτόδιοικητικές εκλογές. Υποψήφιος με το *ΕΜΕΑ* ήταν για ακόμη μία φορά ο Μιχάλης Τσάντης, ο οποίος την περίοδο αυτή καταδιωκόταν από τις Αρχές και αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο εκτοπισμού του.²³⁹ Η κατάσταση για το *ΕΜΕΑ* ήταν ιδιαίτερος δύσκολη. Από τη μία ο κίνδυνος να μη συγκεντρωθούν τα απαιτούμενα χρήματα για την τύπωση των ψηφοδελτίων²⁴⁰ και από την άλλη, το κλίμα τρομοκρατίας υπό το οποίο διεξαγόταν ο εκλογικός του αγώνας, με την αστυνομία να απαγορεύει μέχρι και την είσοδο στον χώρο διεξαγωγής της προεκλογικής συγκέντρωσης σε όσους εργάτες δεν διέθεταν κατάλληλη άδεια. Για τη συγκεκριμένη εκλογική διαδικασία οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι ελάχιστες. Γνωρίζουμε για παράδειγμα, ότι στην προεκλογική συγκέντρωση του σχηματισμού μίλησαν οι Γερογιάννης (*ΕΜΕΑ*), Γέσιος (*Κόκκινος Σύμβουλος*), Κιμούλης (*Συνδικάτα*), Πράσος (*Κομμουνιστική Νεολαία*) και Παπαδιαμάντης (*ΚΚΕ*) και ότι ο Τσάντης συγκέντρωσε 183 ψήφους σε σύνολο 2.687 ψήφων, ενώ οι αντίπαλοί του, Βλαχλείδης και Πυρσινέλλας, συγκέντρωσαν 1.651 και 853 ψήφους αντίστοιχα.²⁴¹

Λίγους μήνες αργότερα, το χωριό των Δολιανών γίνεται εκ νέου πεδίο συγκρούσεων μεταξύ της αστυνομίας και των κομμουνιστών. Σύμφωνα με το ρεπορτάζ, όλα ξεκίνησαν με αφορμή τους αστεϊσμούς μίας ομάδας κομμουνιστών με στόχο τον καντηλανάφτη του χωριού και την εμπλοκή ακροδεξιών στοιχείων, τα οποία προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση κατηγορώντας τους κομμουνιστές για βεβήλωση των εικόνων του ναού. Αν και δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την αλήθεια των πραγμάτων, το ρεπορτάζ εμπεριέχει πλήθος λεπτομερών περιγραφών σχετικά με τα γεγονότα που ακολούθησαν και τα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν. Μετά το συμβάν, λοιπόν, το επόμενο πρωί, αστυνομικές δυνάμεις συνέλαβαν τον κομμουνιστή Λουκά Κωνσταντινίδη, ενώ «*χαφιέδες*» εισέβαλλαν στην οικία του Γρηγόρη Πέτρου, με αποτέλεσμα να ακολουθήσουν συμπλοκές μεταξύ μελών της οικογένειάς Πέτρου και των ακροδεξιών, με τους δεύτερους να «*ξύλοκοπούνται*». Ωστόσο, κατόπιν ελεύσεως αστυνομικών δυνάμεων, τα μέλη της οικογένειας Πέτρου συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στον Σταθμό του χωριού, με τον δάσκαλο Μενέλαο Πέτρου να πέφτει θύμα ξυλοδαρμού. Στο ίδιο σημείο μετέφεραν αργότερα και τον Πολυζώη Χρήστο ο οποίος ενδέχεται να υπήρξε συγγενής του Π. Πολυζώη που είχε εκτοπιστεί πριν από λίγους μήνες (βλ. σελίδα 64)- με την κατηγορία πως διένειμε

²³⁹ εφ. Ριζοσπάστης, 29.1.1934:2.

²⁴⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 3.2.1934:1.

²⁴¹ εφ. Ηπειρωτικός Αγών, 13.2:1934.

λαχεία του Κομμουνιστικού Ομίλου και πως καθοδηγούσε κάποια παράνομη δράση. Τέλος, 200 περίπου αγρότες συγκεντρώθηκαν στην περιοχή για να διαμαρτυρηθούν, με τους «χαφιέδες» να ζητούν «έντρομοι» ενισχύσεις από το Καλλάκι και να παραμένουν έγκλειστοι, τη στιγμή που οι συλληφθέντες παρέμεναν αλυσοδεμένοι.

Την επόμενη μέρα τα Δολιανά γέμισαν από στρατιωτικές δυνάμεις και περιπολίες και ακολούθησαν ανακρίσεις. Η ήδη έκρυθμη κατάσταση χειροτέρεψε κατά την ημέρα Τετάρτη, οπότε και συγκεντρώθηκαν περίπου 600 αγρότες και εργάτες για να διαμαρτυρηθούν, ενώ οι «τσορμπατζήδες» και ο ιερέας Θωμάς Σέφης κλειδαμπαρώθηκαν στα σπίτια τους. Ο «φόβος» που κατέκλυσε τις Αρχές από τη δύναμη των συγκεντρωμένων οδήγησε στον σχηματισμό ενταλμάτων για τη σύλληψη 15 και πλέον κομμουνιστών, ανάμεσά τους οι εργάτες Πέτρος Μίτσιος, Αντρέας Ζήσης, Πολυζώης, Γιάννης Καραμούτσος και Βασίλης Γκουραμέτσιος και οι δάσκαλοι Μ. Πέτρου, Φ. Κοντοπάνος και Βασίλης Σουτζανάς, με την κατηγορία της κινητοποίησης των κατοίκων του χωριού προκειμένου να καταλάβουν τον Σταθμό.

Κατόπιν, οι συλληφθέντες οδηγήθηκαν στην πόλη των Ιωαννίνων, όπου προφυλακίστηκαν τα αδέρφια Μενέλαος και Γρηγόριος Πέτρου, η μητέρα τους και η αδερφή τους για αντίσταση μετά βιαιοπραγιών και ο Χρήστος Πολυζώης για ιδιώνυμο. Επιπλέον, ο Γρηγόρης Πέτρου καταδικάστηκε και για ιεροσυλία. Άγνωστη παραμένει η κατάληξη της προσπάθειας εξεύρεσης των κομμουνιστών Πέτρου Πέτρου και Στ. Μανώλη, οι οποίοι είχαν διαφύγει και καταζητούνταν από την αστυνομία. Σύμφωνα με τον *Ριζοσπάστη*, αφορμή για τη σκηνοθετημένη υπόθεση είχε σταθεί ο πενταπλασιασμός των ποσοστών του *ΕΜΕΑ* στην περιοχή κατά τις τελευταίες εκλογές. Τέλος, η *Ένωση Ξενιτεμένων Ηπειρωτών* διαμαρτυρήθηκε για τις συλλήψεις, ανακοίνωσε την προσχώρηση της στο *ΕΜΕΑ* και ανέλαβε την αρμοδιότητα για τη διάδοση του προγράμματός του (του *ΕΜΕΑ*) στις φτωχές μάζες.²⁴²

Τα δύο περιστατικά των Δολιανών, όπως και το προγενέστερο περιστατικό στη Ζίτσα, αλλά και οι αναφορές περί αύξησης των εκλογικών αποτελεσμάτων του *ΕΜΕΑ* στα χωριά, κάτι που αποδεικνύεται και από τα επίσημα αποτελέσματα (βλ. Κεφάλαιο 2), αποτελούν ξεκάθαρες αποδείξεις περί σημαντικής προπαγανδιστικής εργασίας στην ύπαιθρο από τα μέλη του *ΕΜΕΑ*. Γενικότερα, την περίοδο αυτή παρατηρείται ανάπτυξη σε ότι αφορά τα παρακλάδια του γιαννιώτικου Κομμουνιστικού Ομίλου, καθώς εκτός

²⁴² εφ. *Ριζοσπάστης*, 22.4.1934:3.

των εργοστασιακών πυρήνων, εντοπίζονται πυρήνες στις προσφυγικές γειτονιές, κομμουνιστικές ομάδες στα εκπαιδευτήρια, μέχρι και *Όμιλος Γυναικών Ιωαννίνων*, τα μέλη του οποίου υπέγραφαν ως « *προλετάρισσες μάνες*» σε διαμαρτυρία τους για τη μεταφορά αγωνιστών στην Ακροναυπλία.²⁴³

5.3. Ο αντιφασιστικός αγώνας και η έξαρση του αντικομμουνισμού

Όπως προαναφέραμε, την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες προσπάθειες για τη σύσταση κοινού δημοκρατικού μετώπου, με το *ΚΚΕ* να διεξάγει τις δικές του προσπάθειες για την πραγμάτωση του συγκεκριμένου σκοπού, προωθώντας, μεταξύ άλλων, την ιδέα για την πραγματοποίηση του πρώτου *Πανελλαδικού Αντιφασιστικού Συνεδρίου*. Εν όψει, λοιπόν, του Συνεδρίου, το οποίο είχε οριστεί για τις αρχές του Ιουνίου (1934) η *Πανελλαδική Αντιφασιστική και Αντιπολεμική Επιτροπή* απεύθυνε κάλεσμα σε όλες τις αντιφασιστικές επιτροπές της χώρας να κυκλοφορήσουν μέσα σε όλες τις εργαζόμενες μάζες εντύπως ή «*γραφομηχανημένα*» το σχέδιο ψηφίσματός της, το οποίο ανέφερε: « *ΨΗΦΙΖΩ τη μη ψήφιση των αντισυνταγματικών και ανελεύθερων νομοσχεδίων που προετοιμάσθηκαν, την απόλυτη ελευθερία της σκέψης και του τύπου και τέλος την εξασφάλιση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι*».

Όπως και σε όλες τις περιοχές της χώρας, έτσι και στα Ιωάννινα, κομμουνιστές και συνδικαλιστές διεξήγαγαν το δικό τους αντιφασιστικό αγώνα. Στα τέλη του Απριλίου, το *Εργατικό Κέντρο Ιωαννίνων* γνωστοποίησε μέσω του *Ριζοσπάστη* την απόφαση να συμμετάσχει στο *Αντιφασιστικό Συνέδριο*, απευθύνοντας παράλληλα πρόσκληση σε όλα τα σωματεία για τη συμμετοχή σε τοπική αντιφασιστική σύσκεψη. Επιπλέον, αναλάμβανε την οργάνωση για τη διεξαγωγή της πάλης της εργατικής τάξης εναντίον του φασισμού και αποφάσιζε τη συμμετοχή στον επικείμενο εορτασμό της εργατικής Πρωτομαγιάς.²⁴⁴

Σε ότι αφορά τα Ιωάννινα, η προερχόμενη από την ακροδεξιά πλευρά απειλή υπήρξε ιδιαίτερα αισθητή, αφού εκτός από τον γενικότερο κίνδυνο που απειλούσε την Ευρώπη

²⁴³ εφ. *Ριζοσπάστης*, 15.4.1934:4.

²⁴⁴ εφ. *Ριζοσπάστης*, 24.4.1934:4.

και το ελληνικό κράτος, η φασιστική ιδεολογία είχε επεκταθεί και στην πόλη των Ιωαννίνων, με κύριο φορέα έκφρασης την *Εθνική Ένωση Ελλάς*. Η ακροδεξιά αυτή οργάνωση έδρασε στην πόλη των Ιωαννίνων από τις αρχές του έτους 1934, υπό μεγαλοεπιχειρηματίες και τη στήριξη του *Επιτελικού Γραφείου*. Κύριος στόχος της οργάνωσης υπήρξε η καλλιέργεια μίσους προς τους Εβραίους της πόλης, με απώτερο σκοπό τον οριστικό διωγμό τους από αυτήν.²⁴⁵

Στα Ιωάννινα, η δράση της *E.E.E.* υπήρξε αρκετά αισθητή και απασχόλησε αρκετές φορές τόσο τον *Ριζοσπάστη*, όσο και τον τοπικό Τύπο.²⁴⁶ Για παράδειγμα, τον Φλεβάρη του 1934, μέλη της *E.E.E.* ανέγραψαν το σύμβολό τους στις εβραϊκές γειτονιές της πόλης,²⁴⁷ ενώ τον Απρίλιο του 1934 επιτέθηκαν στον Ισραηλίτη Σαμουήλ Νέγρη.²⁴⁸ Τον Μάρτη του ίδιου έτους, με αφορμή τους εορτασμούς για την εθνική απελευθέρωση, τα μέλη της *E.E.E.* παρέλασαν από κοινού με τον στρατό, προκαλώντας την οργή των παρευρισκόμενων εργατών με αποτέλεσμα τη διακοπή της παρέλασης και την πρόκληση άγριων συμπλοκών. Μάλιστα, ένας από τους λοχαγούς φέρεται να επιτέθηκε με το ξίφος του και οι χωροφύλακες με γκλομπς. Αποτέλεσμα των συγκρούσεων υπήρξε η σύλληψη 10 εργατών και ο βαρύς τραυματισμός του εργάτη Δαμάρη.²⁴⁹ Τέλος, σύμφωνα με ακόμη μία αναφορά, τον Απρίλιο του 1934, μία ομάδα μελών της *E.E.E.* επιτέθηκε με γκλομπς σε 2 εργάτες, στην περιοχή Καλούτσα, ενώ ο φασίστας Τζίκος έπεσε θύμα ξυλοδαρμού από ομάδα εργατών τη στιγμή που προπαγάνδιζε υπέρ της *E.E.E.* σε καφενείο της περιοχής.²⁵⁰

Στα τέλη του Απριλίου, πραγματοποιήθηκε ακόμη ένα γεγονός που φανερώνει το αντικομμουνιστικό πνεύμα που αναπτυσσόταν στην περιοχή: «*Τα εμποροεπαγγελματικά, επιστημονικά και πολιτιστικά σωματεία της περιοχής συνήλθαν στην Αίθουσα του Εμπορικού Επιμελητηρίου, κατόπιν προσκλήσεως του Λαϊκού Πολιτιστικού Συλλόγου προς συζήτησιν και λήψιν αποφάσεων επί του ζητήματος της καταπολεμήσεως του Κομμουνισμού*». Σύμφωνα με τη *Γενική Διοίκηση*, θα έπρεπε να διακοπεί η κυκλοφορία

²⁴⁵ εφ. Ελευθερία, 12.4.1934:1.

²⁴⁶ Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του Γ. Μπόζιου στον *Ηπειρωτικό Αγώνα*, με το οποίο επιτίθεται στον Ιταλό πρόξενο Λιβεράνι, ο οποίος είχε διαμαρτυρηθεί για τον αγώνα των ελληνικών εφημερίδων κατά της οργάνωσης *E.E.E.* και γενικότερα κατά του φασισμού (βλ. Νικολαΐδης, Ι. Ν. [1996], *Τα Γιάννινα του Μεσοπολέμου [1933-1935]*. Τόμ. Θ'. Ιωάννινα: Γνώση).

²⁴⁷ εφ. Ριζοσπάστης, 13.2.1934:5.

²⁴⁸ εφ. Ηπειρωτικός Αγών, 21.4.1934:2.

²⁴⁹ εφ. Ριζοσπάστης, 26.3.1934:4.

²⁵⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 29.4.1934:5.

των κομμουνιστικών βιβλίων και να διωχθεί από τις δημόσιες υπηρεσίες κάθε αριστερίζων υπάλληλος.

Όπως παρατηρούμε, τα χτυπήματα της *E.E.E.* κατά των εργατών και η συγκέντρωση των σωματείων κατά του κομμουνισμού, πραγματοποιήθηκαν εν όψει του *Αντιφασιστικού Συνεδρίου*, γεγονός που ενδεχομένως να σχετίζεται με αυτό (το Συνέδριο). Από την άλλη, την ίδια περίοδο, κομμουνιστές και συνδικαλιστές εντατικοποιούν τον αγώνα τους. Με αφορμή την Πρωτομαγιά, το *Εργατικό Κέντρο* κάλεσε τα σωματεία σε 24ωρη απεργία. Κατά τη διάρκεια του συλλαλητηρίου, ο κομμουνιστής Παραμυθιώτης αναφέρθηκε στους ιστορικούς σταθμούς της Πρωτομαγιάς και τις οικτρές συνθήκες της εργατικής τάξης και κατόπιν μίλησαν κατά σειρά οι κομμουνιστές Γιαννόπουλος (*Τμήμα Νέων Ενωτικού Κέντρου*), Κοντογιάννης (*σωματείο Τσαγκάρηδων*), Φούσκας (*Εργατική Βοήθεια*) και Παπαδιαμάντης (*ΚΚΕ*). Στη συνέχεια ακολούθησε πορεία επί της οδού Ανεξαρτησίας και τραγουδήθηκαν αντιφασιστικά τραγούδια έξω από τα γραφεία της *E.E.E.*, με την αστυνομία να παραμένει θεατής των γεγονότων.²⁵¹

Τον ίδιο μήνα πραγματοποιήθηκε ακόμη μία 24ωρη απεργία με μεγάλη επιτυχία, καθώς συμμετείχαν συνολικά περίπου 1.200 εργάτες. Μάλιστα, σύμφωνα με το ρεπορτάζ, η συμμετοχή των τσαγκάρηδων και των επιλοποιών υπήρξε σύσσωμη, καθώς συμμετείχε το 100% επί του συνόλου, ενώ αναλόγως υψηλή υπήρξε και η συμμετοχή των μελών των περισσότερων σωματείων (πχ. τα 4/5 των ραπτεργατών). Προηγουμένως, οι Αρχές είχαν αρνηθεί να χορηγήσουν άδεια στην *Επιτροπή* του *EKI*, γεγονός που δεν απέτρεψε τη συγκέντρωσή τους στο χώρο στέγασής του. Μάλιστα, ο *Γενικός Διοικητής* απείλησε τους εργάτες πως « θα τους πνίξει στο αίμα », χωρίς, ωστόσο, να καταφέρει με τις απειλές του να τρέψει το συγκεντρωμένο πλήθος σε φυγή. Κατά το ρεπορτάζ, η επιτυχία της απεργίας ήταν τέτοια που θα μπορούσε να αποτελέσει την απαρχή για την ανάπτυξη ενός ζωντανού κινήματος.²⁵²

Επιστρέφοντας στα σχετικά με το το *Αντιφασιστικό Συνέδριο* γεγονότα, οι Αρχές αποφάσισαν τελικά την απαγόρευσή του, γεγονός που προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις των αντιφασιστικών οργανώσεων της πόλης.²⁵³ Ωστόσο, πριν από την απαγόρευση είχαν καταφτάσει στην Αθήνα 11 εκπρόσωποι από τα Ιωάννινα με σκοπό

²⁵¹ εφ. Ριζοσπάστης, 6.5.1934:5.

²⁵² εφ. Ριζοσπάστης, 21.5.1934:3.

²⁵³ εφ. Ριζοσπάστης, 4.4.1934:4.

να παρευρεθούν σε αυτό, αριθμός που υστερούσε συγκριτικά μόνο με τις περιοχές της Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Σέρρες, Καβάλας, Κρήτης και Πειραιά,²⁵⁴ Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τη σοβαρότητα με την οποία αντιμετώπιζαν την προοπτική του αντιφασιστικού αγώνα οι Γιαννιώτες αντιφασίστες.

5.4. Γεγονότα στο περιθώριο του αντιφασιστικού αγώνα

Από τις αρχές του Καλοκαιριού του 1934 έως και τα τέλη του 1935, οι αναφορές στη δράση των κομμουνιστών και των συνδικαλιστών είναι λιγοστές για αδιευκρίνιστους λόγους. Μία από αυτές αφορά τον εκτοπισμό του κομμουνιστή Κ. Δόση, κατοίκου του χωριού Πέραμα, στο νησί Σύκινος, με την κατηγορία της παρότρυνσης νέων ατόμων προς απειθαρχία κατά των γονέων τους και της προπαγάνδησης ιδεών υπέρ της Σοβιετικής Ένωσης.²⁵⁵ Κατόπιν του περιστατικού αυτού, οι εκτοπισμοί αγωνιστών και εργατών στην πόλη θα πρέπει να συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό, αν λάβουμε υπόψιν μας το γεγονός, ότι κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου του 1935, τα εργατικά σωματεία κήρυξαν 24ωρη γενική απεργία προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για τους εκτοπισμούς.²⁵⁶

Στο πλαίσιο των βουλευτικών εκλογών του 1935 για την *Ε' Εθνοσυνέλευση* στην Ελλάδα, τα μέλη του *ΕΜΕΑ* έπεσαν για ακόμη μία φορά θύματα της αστυνομικής βίας. Η προεκλογική συγκέντρωση του *ΕΜΕΑ* διαλύθηκε βίαια από αστυνομικές δυνάμεις, οι οποίες στη συνέχεια συνέλαβαν όλους τους παρευρισκόμενους και λεηλάτησαν τα εκλογικά κέντρα.²⁵⁷ Επιπλέον, οι Αρχές είχαν προβεί στη σύλληψη και καταδίκη των Σταμούλη και Μπέτζιου με 15 μέρες φυλάκιση, αμφότεροι υποψήφιοι με το *ΕΜΕΑ*. Ο τρίτος υποψήφιος του σχηματισμού, ήταν και πάλι ο Τσαντής.²⁵⁸ Συνολικά, οι τρεις υποψήφιοι του *ΕΜΕΑ* συγκέντρωσαν 1.396 ψήφους, οι Βασιλικοί 4.490 και οι Κυβερνητικοί 19.035. Ιδιαίτερος υψηλό αριθμό ψήφων είχε συγκεντρώσει το *ΕΜΕΑ* στα εκλογικά τμήματα της πόλης, καθώς συγκέντρωσε έως και τριπλάσιο αριθμό ψήφων σε σχέση με την παράταξη των *Βασιλικών* (πχ. εκλογικά τμήματα *Ζωσιμαίας*

²⁵⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 3.6.1934:1.

²⁵⁵ εφ. Ριζοσπάστης, 14.6.1934:1.

²⁵⁶ εφ. Ριζοσπάστης, 18.8.1935:2.

²⁵⁷ εφ. Ριζοσπάστης, 23.5.1935.4 και 24.5.1935:2.

²⁵⁸ εφ. Ριζοσπάστης, 29.5.1935:3.

Σχολής και Παυλίδειος Σχολής), ενώ στο χωριό Αραχωβίτσα είχε καταφέρει να ξεπεράσει μέχρι και τον σχηματισμό των Κυβερνητικών.²⁵⁹

Σε ότι αφορά τη συνδικαλιστική δράση, ο *Ριζοσπάστης* δημοσίευσε ορισμένες από τις επιτυχίες των αγώνων των εργατικών σωματείων. Σύμφωνα με το ρεπορτάζ, οι ραφτεργάτες είχαν καταφέρει να εξασφαλίσουν από τη Γενική Διοίκηση τη σύμφωνη γνώμη για την εφαρμογή του 10ωρου, ενώ οι οικοδόμοι το δωρο. Επιπρόσθετα, δύο συνεργεία του δρόμου Ιωαννίνων- Καλαμπάκας εξασφάλισαν την δωρη εργασία κατόπιν στάσεως εναντίον των εργοδοτών τους. Ακόμη, 28 τσαγκάρηδες είχαν καταφέρει να εξασφαλίσουν θέσεις εργασίας εν μέσω πιέσεων προς τη Γενική Διοίκηση, και τέλος, 7 επιπλοποιοί εξασφάλισαν αύξηση μισθών.²⁶⁰

Στο φύλλο της 24ης Ιουλίου του 1935, ο *Ριζοσπάστης* δημοσίευσε κατάλογο ημερήσιας κυκλοφορίας της εφημερίδας (μ. ο. / μέρα), με τις πωλήσεις στα Ιωάννινα να κυμαίνονται σε χαμηλά επίπεδα για τον μήνα Φεβρουάριο (27 φύλλα/ μέρα), ενώ για τον μήνα Μάιο καταγράφηκε σημαντική άνοδος (57 φύλλα/μέρα). Ανάλογες μετρήσεις είχαν πραγματοποιηθεί και τον Νοέμβριο του 1929 με τις μηνιαίες πωλήσεις να φθάνουν στα 1.500 φύλλα.²⁶¹ Επομένως, σε ότι αφορά τον κύκλο κυκλοφορίας του *Ριζοσπάστη* στα Ιωάννινα, παρατηρείται σχετική σταθερότητα μέσα στο χρόνο.

Σε ότι αφορά το υπόλοιπο διάστημα του 1935 ξεχωρίζει η σύλληψη των αγωνιστών Μιχαήλ, Τάκη και Γ. Γιαννόπουλου και των Χρήστου Φιλίδη και Σταύρου Συγκούνη, οι οποίοι οδηγήθηκαν στις φυλακές του Ακραίου, αντιμέτωποι με την ποινή του εκτοπισμού.²⁶² Μάλιστα, από μεταγενέστερο ρεπορτάζ πληροφορούμαστε, ότι οι τρεις πρώτοι κατέληξαν αρχικά στις φυλακές της Πρεβέζης και έπειτα σε αυτές της Αιγίνης.²⁶³

5.5. Στον δρόμο προς την εγκαθίδρυση του διδακτορικού καθεστώτος

²⁵⁹ εφ. Ελευθερία, 13.6.1935:1. και 17.6.1935:2.

²⁶⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 30.5.1935:5

²⁶¹ εφ. Ριζοσπάστης, 24.7.1935:4 και 29.11.1929:2.

²⁶² εφ. Ριζοσπάστης, 31.12.1935:1.

²⁶³ εφ. Ριζοσπάστης, 26.3.1936:4.

Καθώς πλησιάζουμε χρονικά όλο και περισσότερο προς την 4^η Αυγούστου, οι συγκρούσεις μεταξύ των αγωνιστών και των τοπικών Αρχών, παρουσιάζουν ολοένα και μεγαλύτερη έξαρση, αρχής γενομένης από τις βουλευτικές εκλογές του 1936, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν την 26^η του Ιανουαρίου. Καθ' όλη τη διάρκεια του προεκλογικού αγώνα, η εφημερίδα του *Ριζοσπάστη* γίνεται πεδίο διαμαρτυριών και καταγγελιών κατά των Αρχών από σύσσωμες τις επαναστατικές και εργατικές οργανώσεις της χώρας

Όπως έχουμε αναφέρει ήδη, στα τέλη του Δεκεμβρίου του 1936 πραγματοποιήθηκε το 6^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, στο οποίο μεταξύ άλλων είχε αποφασιστεί και επιτραπεί η σύναψη συμμαχιών με άλλες δημοκρατικές δυνάμεις. Έτσι, με βάση τη νέα γραμμή του Κόμματος, το ΚΚΕ επιδίωξε συνεργασία με τα δημοκρατικά και σοσιαλιστικά κόμματα εν όψει των εκλογών, ενώ ταυτοχρόνως, καλούσε τους περιφερειακούς εκλογικούς σχηματισμούς να πράξουν αναλόγως.

Στην περιοχή των Ιωαννίνων, από τις πρώτες κιόλας μέρες του νέου έτους, τα μέλη του *ΕΜΕΑ* εισήλθαν σε κύκλο διαπραγματεύσεων με τα τοπικά στελέχη της ομάδας του Σοφιανόπουλου (*ΑΚΕ*) και τις εργατικές και αγροτικές οργανώσεις προκειμένου να συστήσουν ενιαίο εκλογικό σχηματισμό. Εν τέλει, στις 8 Ιανουαρίου, οι αντιπρόσωποι του *ΕΜΕΑ* υπέγραψαν συμφωνία με τις αγροτικές και εργατικές οργανώσεις, αλλά απέτυχαν να πείσουν τους αντιπροσώπους του Σοφιανόπουλου, οι οποίοι « *απεχώρησαν απ' την κίνηση για τη σύμπληξη κοινού μετώπου των εργαζομένων και προσπάθησαν να τορπιλλήσουν όλη την κίνηση*». Υποψήφιοι του συνδυασμού ορίστηκαν οι Ιωάννης Δογορίτης (*Ομοσπονδίας Επαγγελματιών*), Σούλης και Παπαδιαμάντης (*ΕΜΕΑ*), Αγγελής Βούρος (εργατικά συνδικάτα) και Χρήστος Ζερβός (αγροτικοί συνεταιρισμοί).²⁶⁴

Κατά αυτόν τον τρόπο σχηματίστηκε ο συνδυασμός του *Παλλαϊκού Μετώπου*, ο οποίος όρισε ως έμβλημα μία *χειραψία* και υιοθέτησε πλήρως το πρόγραμμα του *ΕΜΕΑ*. Σε ότι αφορά τον προεκλογικό αγώνα, γνωρίζουμε ότι μέχρι τις 14 του Ιανουαρίου είχαν συγκεντρωθεί περίπου 12.000 δρχ. μέσω εράνου, ενώ η εκλογική επιτροπή του συνδυασμού είχε υποβάλει υπόμνημα στον *Γενικό Διοικητή*, Παναγιωτάκο, αιτούμενη, μεταξύ άλλων, ελεύθερες εκλογές.²⁶⁵ Επιπλέον, κατά την

²⁶⁴ εφ. *Ριζοσπάστης*, 9.1.1936:6.

²⁶⁵ εφ. *Ριζοσπάστης*, 18.1.1936:3.

εκλογική συγκέντρωση στη συνοικία της Λούτσας συμμετείχαν περί τα 300 άτομα, ενώ μίλησαν οι Δογορίτης και Βούρης.²⁶⁶

Τα αποτελέσματα των εκλογών του 1936, για το *Παλλαϊκό Μέτωπο* (1476 ψήφοι), υπήρξαν παρόμοια με εκείνα που είχε συγκεντρώσει το *ΕΜΕΑ* στις εκλογές του 1935 (1.396 ψήφοι). Σε ότι αφορά τους υπόλοιπους σχηματισμούς, 7.705 ψήφους είχαν συγκεντρώσει οι *Φιλελεύθεροι*, 6.510 οι *Λαϊκοί*, 3.955 το *Αγροτικό Δημοκρατικό Κόμμα*, 4.312 οι *Νέοι Φιλελεύθεροι* του Μπότσαρη, 2.051 το *Κόμμα της Γενικής Ριζοσπαστικής* και τέλος, 917 οι *Ελευθερόφρονες*.²⁶⁷ Τέλος, το *Παλλαϊκό Μέτωπο* είχε συγκεντρώσει 73.411 ψήφους σε ολόκληρη την Ελλάδα.

Παράλληλα, ο αντιφασιστικός αγώνας βρισκόταν σε εξέλιξη, με τις δημοκρατικές δυνάμεις να συμμετέχουν σύσσωμες. Βέβαια, υπήρξαν και μεμονωμένες προσπάθειες διάσπασης του αντιφασιστικού κινήματος, όπως η περίπτωση της σύστασης του αρτεργατικού σωματίου *Αναγέννηση*, από τον αρχειομαρξιστή Ξείνη, τον πρώην υποψήφιο βουλευτή, με το κόμμα του Κονδύλη, Τσάκο, και άλλους εργατοπατέρες, όπως σχολίαζε με ειρωνικό ύφος ο *Ριζοσπάστης*.²⁶⁸ Ωστόσο, η πλειονότητα των δράσεων στον χώρο των αγωνιστών και των εργατών είχε ως στόχο τη σύναψη συμμαχιών των δημοκρατικών δυνάμεων.

Μία από τις αποφάσεις, που είχαν ψηφιστεί στο 6^ο *Συνέδριο* του *ΚΚΕ* ήταν και η «*συγχώνευση των κομμουνιστικών αγροτικών οργανώσεων με όλα τα αγροτικά κόμματα και τις άλλες δημοκρατικές πολιτικές οργανώσεις στο χωριό σε ένα ενιαίο παναγροτικό κόμμα [...] με βάση την πάλη κατά του φασισμού και του πολέμου και τη συμμαχία με την εργατική τάξη*».²⁶⁹ Έτσι, με βάση την παραπάνω λογική, αποφασίστηκε η αποστολή εκπροσώπου του *Παλλαϊκού Μετώπου*, του Χρήστου Ζέρβα, προκειμένου να αναλάβει πρωτοβουλίες για τη σύσταση ενιαίου *Αγροτικού Κόμματος* στα Ιωάννινα και την ίδρυση τοπικών τμημάτων του κόμματος στα χωριά. Στις συζητήσεις που ακολούθησαν συμμετείχαν η *Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών*, το *Αγροτικό Δημοκρατικό Κόμμα*, οι αγροτιστές και ο διευθυντής του *Ηπειρωτικού Αγώνος*, Τζάλλας. Μάλιστα, ο Ζέρβας κατόρθωσε να περάσει την απόφαση περί στενής συνεργασίας του *Κόμματος* με την εργατική τάξη, παρότι συνάντησε αντιδράσεις από μερίδα των υπόλοιπων δυνάμεων,

²⁶⁶ εφ. *Ριζοσπάστης*, 13.1.1936:4.

²⁶⁷ εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, 29.1.1936:2.

²⁶⁸ εφ. *Ριζοσπάστης*, 16.2.1936:5.

²⁶⁹ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 285.

οι οποίες υποστήριζαν, ότι μία τέτοια απόφαση θα μετέτρεπε το κόμμα από αγροτικό σε κομμουνιστικό.²⁷⁰

Παρόμοιες ήταν και οι προθέσεις των εργατικών σωματείων. Στις 29 Απριλίου σύσσωμα τα σωματεία γνωστοποίησαν την απόφαση τελέσεως 24ωρης απεργίας για τη μέρα της Πρωτομαγιάς. Στην απεργία έλαβαν μέρος περισσότεροι από 500 εργάτες, οι οποίοι διαδήλωσαν υπέρ της ενότητας της εργατικής τάξης, υπέρ της παροχής γενικής αμνηστίας στους φυλακισμένους αγωνιστές και τέλος, υπέρ της εφαρμογής συμφώνου μεταξύ του *Κόμματος των Φιλελευθέρων* και του *Παλλαϊκού Μετώπου*. Εν τέλει, η απεργία διαλύθηκε από δυνάμεις της αστυνομίας, ενώ ο γραμματέας του *EKI*, Μεργκούνης, έπεσε θύμα ξυλοδαρμού.²⁷¹

Επομένως, προκύπτει το εξής δεδομένο: οι δυνάμεις του *EKI* τάσσονταν ξεκάθαρα υπέρ της ενοποίησης της εργατικής τάξης στην περιοχή κι όχι μόνο. Το ίδιο προκύπτει και από τη συγχαρητήρια επιστολή που δημοσίευσε ο Μεργκούνης –λίγες μέρες μετά την απεργία– με αποδέκτη τη *ΓΣΕΕ* και την *Ενωτική* για την κοινή τους δράση, καθώς και από το γεγονός, ότι το *EKI* συμμετείχε στην *Πανελλήνια Συνδιάσκεψη των Ενωτικών και Ανεξάρτητων Συνδικάτων και Ομοσπονδιών*, η οποία είχε πραγματοποιηθεί με στόχο να αποφασιστεί η κοινή τους συμμετοχή σε πανελλαδική απεργία και η ενότητα της εργατικής τάξης.²⁷²

Η ενοποίηση της εργατικής τάξης και η έξαρση των απεργιακών αγώνων στη χώρα είχε ως αποτέλεσμα την ενόχληση της κυβέρνησης Μεταξά, η οποία έλαβε αυστηρά τρομοκρατικά μέτρα και διέλυσε –μεταξύ άλλων– τα σωματεία των δημοσίων υπαλλήλων και των σιδηροδρομικών, με αφορμή τη μεγάλη πανελλαδική απεργία της 13ης Μαΐου. Αντιδρώντας στις κρατικές αποφάσεις, κατά τις πρώτες μέρες του Ιουνίου, οι εργατικές οργανώσεις της χώρας απέστειλαν ενιαία διαμαρτυρία προς τον *Πρόεδρο της Κυβερνήσεως*, του υπουργούς *Εθνικής Οικονομίας* και *Εσωτερικού* και τους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων. Ορισμένα από τα αιτήματα τους ήταν: η άμεση ικανοποίηση των αιτημάτων των απεργών, η γενική επέκταση του οκταώρου, η άρση της απόφασης περί διάλυσης των σωματείων των δημοσίων υπαλλήλων και των σιδηροδρομικών, η κατάπαυση των διώξεων των εργατικών οργανώσεων και η χορήγηση αμνηστιών. Μάλιστα, οι οργανώσεις απειλούσαν την κυβέρνηση, ότι σε

²⁷⁰ εφ. Ριζοσπάστης, 26.4.1936:4.

²⁷¹ εφ. Ριζοσπάστης, 2.5.1936:4.

²⁷² εφ. Ριζοσπάστης, 18.5.1936:4 και 2.6.1936:1.

περίπτωση αγνόησης των αιτημάτων θα κατέβαιναν σε γενική απεργία έως ότου ικανοποιηθούν τα αιτήματά τους. Στην κοινή διαμαρτυρία συμμετείχε και το *EKI*,²⁷³ γεγονός που επιβεβαιώνει τη συμμετοχή της οργανωμένης εργατικής τάξης των Ιωαννίνων στον αντιφασιστικό αγώνα και την προσπάθεια για ενοποίηση της εργατικής τάξης, καθώς και την άκαμπτη αγωνιστικότητά της.

Επιπλέον, στον αντιφασιστικό αγώνα, που λάμβανε χώρα στα Ιωάννινα, συμμετείχαν και ορισμένες οργανώσεις νέων, ανάμεσά τους και η *OKNE* Ιωαννίνων. Πιο συγκεκριμένα, η *OKNE* συμμετείχε στην *Φιλειρηνική Ένωση Οργανώσεων Νέων*, η οποία αποτελούσε ένα ενιαίο αντιπολεμικό μέτωπο της ελληνικής νεολαίας. Η *EΦON* αποτελούνταν από 300 περίπου οργανώσεις εκ των οποίων οι 25 στεγάζονταν στα Ιωάννινα. Ωστόσο, η κίνηση αυτή, όπως και κάθε άλλη αντιφασιστική ενέργεια, βρέθηκε αντιμέτωπη με τις προθέσεις των τοπικών Αρχών. Έτσι, η μοναδική αναφορά που διαθέτουμε για τη δράση της *EΦON* κατέληξε σε αποτυχία. Πρόκειται για τη σύσκεψη μεταξύ του *Προοδευτικού Συλλόγου*, του *Εργατικού Αθλητισμού*, της *Χριστιανικής Αδελφότητας*, τους αντιπροσώπους μαθητές του *Διδασκαλείου-Ακαδημίας*, της *Επιτροπής Νέων* του *EKI*, της αντιπροσώπου των *Κοριτσιών* και της *OKNE*, η οποία διαλύθηκε από τις Αρχές.²⁷⁴

Σε ότι αφορά το διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των ανωτέρω γεγονότων και της 4^{ης} Αυγούστου, οι αναφορές είναι διάσπαρτες και αναφέρονται σε μεμονωμένα περιστατικά, οι οποίες μας οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι οι εκτοπίσεις αγωνιστών συνεχίστηκαν με σχετική περιοδικότητα. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η περίπτωση εκτοπισμού του Κ. Δόση –από το Πέραμα Ιωαννίνων– στη Φολέγανδρο μόλις λίγες μέρες μετά την επιστροφή του από διετή εξορία στη Σίκινο.²⁷⁵ η περίπτωση ενός ανώνυμου αγρότη, ο οποίος εκτοπίστηκε μαζί με άλλους 23 αγωνιστές και εργάτες από όλη την Ελλάδα.²⁷⁶ και η περίπτωση των αδελφών Γιαννόπουλου και του Φιλίδη, οι οποίοι στάλθηκαν στην Αίγινα.²⁷⁷

²⁷³ εφ. Ριζοσπάστης, 3.6.1936:4.

²⁷⁴ εφ. Ριζοσπάστης, 4.6.1936:3.

²⁷⁵ εφ. Ριζοσπάστης, 5.6.1936:4.

²⁷⁶ εφ. Ριζοσπάστης, 9.6.1936:4.

²⁷⁷ εφ. Ριζοσπάστης, 26.3.1936:4.

5.6. Από την 4^η Αυγούστου έως την έναρξη του ΒΠΠ

Τα τελευταία χρόνια του Μεσοπολέμου χαρακτηρίζονται από την εδραίωση της επικράτησης του δικτατορικού καθεστώτος του Ιωάννη Μεταξά. Ο αντιδημοκρατικός χαρακτήρας του νεοσύστατου καθεστώτος έγινε διακριτός ευθύς εξ αρχής: από το βράδυ κιάλας της 4^{ης} Αυγούστου, δυνάμεις της κρατικής ασφάλειας συνέλαβαν και εξόρισαν 700 περίπου εκπροσώπους από όλα τα δημοκρατικά κόμματα. Μάλιστα, στις 19 Σεπτεμβρίου συνελήφθη και ο *Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ*, Νίκος Ζαχαριάδης²⁷⁸. Επιπλέον, με την εφαρμογή του νόμου «*περί διώξεως του κομμουνισμού*», ο οποίος δημοσιεύτηκε στις 18 Σεπτεμβρίου 1936, τέθηκαν υπό «*διωγμό κόμματα, ιδέες, συγγραφείς και βιβλία*»,²⁷⁹ με αποτέλεσμα να απαγορευτεί η λειτουργία του ΚΚΕ, του *Ριζοσπάστη*, της *ΟΚΝΕ* κ.ο.κ.

Γενικότερα, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου, η οποία διήρκησε από την 4^η Αυγούστου 1936 έως και την έναρξη του ΒΠΠ, στο ελληνικό κράτος πραγματοποιήθηκαν πρωτοφανείς σε έκταση μαζικές διώξεις και εκτοπισμοί αγωνιστών.²⁸⁰ Όμως, εκτός από τις μαζικές συλλήψεις των αγωνιστών, η δικτατορία του Μεταξά και συγκεκριμένα ο *Υπουργός Δημοσίας Ασφάλειας*, Κωνσταντίνος Μανιαδάκης, εφήρμοσε και «*μεθόδους καταρράκωσης της προσωπικότητας των κομμουνιστών, οι οποίοι υποχρεώνονταν να υπογράψουν μία οδυνηρή δήλωση αποκήρυξης της κομμουνιστικής ιδεολογίας [...] οι δηλωσίες, μέχρι το 1941, ανήλθαν σε 47.000*».²⁸¹ Έτσι, με βάση τα δεδομένα αυτά, οι αναφορές στην κομμουνιστική δραστηριότητα εμφανίζονται ευλόγως μειωμένες.

Βέβαια, αυτό δεν συνεπάγεται με πλήρη εξάλειψη της κομμουνιστικής-συνδικαλιστικής δράσης. Παρά τα τρομοκρατικά κρατικά μέτρα, οι κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ και της ΟΚΝΕ συνέχισαν τη δράση τους υπό καθεστώς παρανομίας, ενώ ο *Ριζοσπάστης* κατόρθωσε να κυκλοφορήσει περίπου 50 φύλλα μεταξύ 1938-39. Επιπλέον, την ίδια περίοδο κυκλοφόρησαν παράνομα και φύλλα της *Νεολαίας* της ΟΚΝΕ, καθώς και άλλες εφημεριδούλες και προκηρύξεις που

²⁷⁸ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 308.

²⁷⁹ *Το ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα (1934-1940)*. Τόμ. Δ, Σύγχρονη Εποχή: Αθήνα, σ. 529.

²⁸⁰ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 310.

²⁸¹ Δάγκας, Α. (2002), «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς», Χατζηιωσήφ Χ. (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τόμ. Α2. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 200.

τυπώνονταν σε παράνομα τυπογραφεία.²⁸² Ακόμη, μεταξύ Φεβρουαρίου και Αυγούστου 1937 συνήλθαν η 3^η και η 4^η *Ολομέλεια* της ΚΕ του ΚΚΕ, κατά τις οποίες διαπιστώθηκε ο χαρακτήρας, η σημασία και τα ερείσματα του δικτατορικού καθεστώτος και εκτιμήθηκαν οι δυσκολίες για την ανάπτυξη της πάλης κατά του «μοναρχοφασισμού». Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η δράση της ΟΚΝΕ, η οποία συμμετείχε στο *Αντιδικτατορικό Μέτωπο Νέων* και γενικότερα έπαιξε σημαντικό ρόλο στις φοιτητικές κινητοποιήσεις, που πραγματοποιήθηκαν το 1937.²⁸³

Σε ότι αφορά την περιοχή των Ιωαννίνων, οι σχετικές αναφορές που διαθέτουμε είναι λιγοστές. Σε αυτή την πραγματικότητα συνέβαλε καθοριστικά και η απαγόρευση του *Ριζοσπάστη*, ο οποίος αποτέλεσε κύρια πηγή για τη συγγραφή της παρούσης εργασίας. Επιπρόσθετα, το έτος 1937 έπαυσε και η κυκλοφορία της τοπικής εφημερίδας *Ελευθερία*, το αρχείο της οποίας σε αντίθετη περίπτωση θα μπορούσε να προσφέρει ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τη δράση των Γιαννιωτών κομμουνιστών, λόγω του αντικομμουνιστικού της χαρακτήρα και ενδιαφέροντος. Με τα δεδομένα αυτά, η μοναδική διαθέσιμη πηγή για τη συγκεκριμένη περίοδο είναι η εφημερίδα *Ηπειρωτικός Αγών*, από την οποία αντλούμε ελάχιστες πληροφορίες.

Στο φύλλο της 6^{ης} Αυγούστου, η εφημερίδα του Ευθυμίου Τζάλλα, δημοσίευσε τα κυβερνητικά διατάγματα περί κηρύξεως στρατιωτικού νόμου και διαλύσεως της Βουλής. Στη διπλανή στήλη υπάρχει ρεπορτάζ με τίτλο « *ΗΣΥΧΙΑ ΚΑΙ ΤΑΞΙΣ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΕ ΑΠΟ ΧΘΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΜΑΣ*», το περιεχόμενο του οποίου μας πληροφορεί, ότι παρά τα σχόλια που προκάλεσε η διάλυση της Βουλής: «*τα ληφθέντα μέτρα εξησφάλισαν την τάξιν*». Επιπλέον, στο ταχυδρομείο και το τηλεγραφείο της πόλης τοποθετήθηκαν στρατιωτικές δυνάμεις, ενώ στους τηλεφωνικούς θαλάμους και το ταχυδρομείο τοποθετήθηκε αξιωματικός λογοκριτής.²⁸⁴ Οι πληροφορίες αυτές μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι δεν πραγματοποιήθηκαν αντιδράσεις από την πλευρά των κομμουνιστών και των υπόλοιπων δημοκρατικών δυνάμεων, παρότι οι κινήσεις των τοπικών Αρχών καταδεικνύουν την ανησυχία τους.

Η μοναδική αναφορά, που αποδεικνύει κομμουνιστική δράση, εντοπίζεται σε φύλλο της 11^{ης} Αυγούστου. Πρόκειται για τη διανομή επαναστατικών προκηρύξεων από τον

²⁸² *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 318-319.

²⁸³ *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949)*. (1996). Τόμ. Α', 2^η έκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 324-331.

²⁸⁴ εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, 6.8.1936:1.

κομμουνιστή Κ. Δήμου, ο οποίος συνελήφθηκε από όργανα του *Τμήματος Ασφαλείας* κατά την 5^η Αυγούστου. Στη συνέχεια, ακολούθησε έρευνα στην οικία του, όπου βρέθηκαν 6-7 προκηρύξεις, με συνέπεια να συλληφθεί και ο σύνοικος και αδερφός του Γ. Δήμου. Μάλιστα, σύμφωνα με το ρεπορτάζ, οι προκηρύξεις έφεραν την υπογραφή της περιφερειακής επιτροπής του *ΚΚΕ*. Οι έρευνες της *Ασφάλειας* συνεχίστηκαν με αποτέλεσμα να συλληφθούν τα μέλη της επιτροπής, Αθανάσιος Γέσιος, Βασίλειος Γκόγκος, Μιχάλης Τσάντης και Νικόλαος Παπαδιαμάντης.²⁸⁵ Εν τέλει, κατόπιν αποφάσεως της *Επιτροπής Δημοσίας Ασφαλείας*, οι Κ. Δήμου και Βασίλειος Γκόγκος εκτοπίστηκαν στο νησί της Ίου και οι Μιχάλης Τσάντης και Νικόλαος Παπαδιαμάντης στο νησί της Φολεγάνδρου· αμφότεροι για έξι μήνες²⁸⁶.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ένα άρθρο της εφημερίδας του *Ηπειρωτικού Αγώνος*, το οποίο φιλοξενεί μία δήλωση αποκήρυξης των κομμουνιστικών ιδεών, την οποία αξίζει να παραθέσουμε ολόκληρη λόγω της σπανιότητάς της (σε ότι αφορά την περίπτωση των Ιωαννίνων): «ο υποφαινόμενος Γρηγόριος Ηλία Βότσικας δηλώ κατηγορηματικώς ότι ουδέποτε ησπάσθη τας κομμουνιστικάς ιδέας και ότι είμαι εντελώς ξένος προς τον κομμουνισμόν».²⁸⁷

Αξιοσημείωτα αποτελούν και τα όσα συνέβησαν στο δημοτικό συμβούλιο Ιωαννίνων. Παίρνοντας τα πράγματα από την αρχή τους, το καλοκαίρι του 1937 κατέφτασε στο τοπικό συμβούλιο επιστολή από το *Συμβούλιο Επικρατείας* και συγκεκριμένα από τον αναπληρωτή υπουργό Κ. Φιλοσοφόπουλος, η οποία έθετε ζήτημα απόλυσης των Γεωργίου Νιαβή και Πέτρου Αποστολίδη από το συμβούλιο του νοσοκομείου η *Αγάπη* (την ίδια περίοδο ο Νιαβής κατείχε την προεδρία του *Δικηγορικού Συλλόγου Ιωαννίνων*, ενώ ο Αποστολίδης τη γραμματεία του *Ιατρικού Συλλόγου Ιωαννίνων*). Σύμφωνα με το *Συμβούλιο Επικρατείας*, οι αρμόδιες αστυνομικές Αρχές είχαν χαρακτηρίσει αμφότερους ως κομμουνιστές, με βάση στοιχεία που διέθετε η *Γενική Διοίκηση*. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, αμφότεροι είχαν προβεί σε ενέργειες με στόχο την επικράτηση των κομμουνιστικών πεποιθήσεων.

Μάλιστα, στην επιστολή αναφέρεται ο εκτοπισμός του Νιαβή δια της υπ' αριθ. 5 του έτους 1937 αποφάσεως της επιτροπής ασφαλείας, ως αποδεικτικό στοιχείο της ενοχής του. Επιπλέον, η επιστολή υπενθύμιζε στα μέλη του δημοτικού συμβουλίου, ότι

²⁸⁵ εφ. Ηπειρωτικός Αγών, 11.8.1936:2.

²⁸⁶ εφ. Ηπειρωτικός Αγών, 14.8.1936:2.

²⁸⁷ εφ. Ηπειρωτικός Αγών, 25.8.1936:2.

οι κομμουνιστικές πεποιθήσεις και ενέργειες αντίκεινται στην καθεστηκυία τάξη και ότι με βάση την υπ' αριθ. 468.1932 απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας, τα δημοτικά συμβούλια έχουν το δικαίωμα εκλογής των μελών του «δημοτικού αδελφάτου», καθώς και της απόλυσης και αντικατάστασης αυτών, όπως και επί των μελών νομικών προσώπων Δημοσίου Δικαίου, εάν προκύπτουν αφορμές ειδικής αιτιολογίας. Για τους λόγους αυτούς το Συμβούλιο Επικρατείας προέτρεπε το δημοτικό συμβούλιο να προβεί στην απόλυση και την αντικατάσταση των δύο προσώπων.

Η σύγκυση που προκλήθηκε στα μέλη του δημοτικού συμβουλίου εξαιτίας της απρόσμενης μετάθεσης αρμοδιοτήτων εκτελεστικού χαρακτήρα από το Συμβούλιο Επικρατείας γίνεται εύκολα αντιληπτή από τα πρακτικά. Αφού, λοιπόν, διαβάστηκε η επιστολή του Σ.Ε. ο Πρόεδρος ενημέρωσε τα μέλη ότι θα έπρεπε να κρίνουν εάν τα στοιχεία ήταν ικανά προκειμένου να προβούν στην απόλυση των δύο μελών. Πρώτος πήρε τον λόγο ο Αριστομένης Λεύκοβιτς, ο οποίος τάχθηκε εναντίον της απόλυσής τους, ενώ στη συνέχεια ο Γ. Σούλης τόνισε ότι μία τέτοια απόφαση θα έχει πολύ μεγάλη βαρύτητα στον κοινωνικό βίο των δύο προσώπων. Επιπλέον, πρόσθεσε ότι «γνωρίζομεν διατί εξετοπίσθη ο κ. Νιαβής» και ότι ο Αποστολίδης είχε ήδη αθωωθεί από Στρατιωτικό Συμβούλιο. Συμπλήρωσε δε ότι «δεν είμεθα Επιτροπή Ασφαλείας. Εάν η Επιτροπή Ασφαλείας και η Γενική Διοίκηση θέλουν ας το πράξουν οι ίδιοι».

Εξίσου αρνητικός στο ενδεχόμενο απόλυσής τους υπήρξε και Αθ. Κουρέντας, ο οποίος ανέφερε ότι «ο κ. Νιαβής κατέχει εις τον δικηγορικόν κόσμον την πρώτην θέσιν και δεν πρέπει να χαρακτηρισθεί ως κομμουνιστής» και ότι η Γενική Διοίκηση και η Ασφάλεια είχε όλα τα μέσα και εάν υπήρχαν πράγματι ενοχοποιητικά στοιχεία να επιμεληθούν οι ίδιοι του θέματος. Από παρόμοια σύγκυση και άρνηση χαρακτηρίζονται και οι υπόλοιπες απόψεις των δημοτικών συμβούλων. Ο Γ. Κάππας εξέφρασε την αδυναμία του να πάρει θέση, αφού θεωρούσε ότι δεν συνέτρεχε κανένας λόγος απόλυσής τους, αφού είχαν εκλεγεί νόμιμα. Πρόσθετε, μάλιστα, ότι ο χαρακτηρισμός τους ως κομμουνιστές θα επέφερε δυσμενή αποτελέσματα στον ιδιωτικό τους βίο και τέλος, εξέφραζε την απορία του γιατί η Γ.Δ. είχε μεταθέσει τη συγκεκριμένη αρμοδιότητα στο δημοτικό συμβούλιο. Μάλιστα, ο Γ. Κάππας υπογράμμισε τη χρηστότητα των δύο προσώπων, τόσο σε επίπεδο θρησκείας, όσο και οικογένειας, συμπληρώνοντας ότι δεν ήταν κομμουνιστές.

Εν μέρει διαφορετική ήταν η στάση που κράτησαν οι Μαρτίνης, Γ. Καλαντζής και Β. Τσουκανέλης. Πιο αναλυτικά, ο Μαρτίνης πρότεινε την απόλυση των δύο μελών με

πρόφαση ότι τα συμβούλια που τους είχαν διορίσει είχαν παύσει να υπάρχουν και όχι με πρόφαση τα ιδεολογικά φρονήματά τους. Διαφορετικά, εάν ήταν πράγματι κομμουνιστές θα τους είχαν απολύσει και από τους επιστημονικούς συλλόγους στους οποίους ανήκαν. Τελικά, το δημοτικό συμβούλιο αποφάσισε την παραμονή των δύο μελών στο αδελφάτο του δημοτικού νοσοκομείου η *Αγάπη* με την αιτιολόγηση, ότι αφενός μέχρι τότε τα δύο μέλη δεν είχαν προλάβει να εξασκήσουν τις υπηρεσίες τους ώστε να μπορεί να κριθεί το έργο τους και αφετέρου ότι κατείχαν θέση *Δημοσίου Δικαίου*.²⁸⁸

Η μετάθεση της παραπάνω υπόθεσης από το *Συμβούλιο Επικρατείας* στο δημοτικό συμβούλιο, αντί της *Γενικής Διοικήσεως* ή της *Ασφάλειας*, προκαλεί μεν εντύπωση, ωστόσο, δεν φαίνεται να αποτελούσε σπάνια πρακτική για το καθεστώς του Μεταξά. Σύμφωνα με τον Νίκο Αναστασόπουλο και αναφορικά με την περίπτωση των Ιωαννίνων: «η μικρή συχνότητα υποθέσεων ιδεολογικών ζητημάτων στις αίθουσες των δικαστηρίων, αποδεικνύει την παράκαμψη της ποινικής δικαιοσύνης και την ευρεία χρήση διοικητικών αποφάσεων».²⁸⁹ Μέσα από το παράδειγμα που αναδείξαμε παραπάνω, διαπιστώνουμε τη χαλαρότητα με την οποία αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος σημαντικές υποθέσεις πολιτών και την ευκολία απόδοσης του χαρακτηρισμού *κομμουνιστής*, αδιαφορώντας για τις ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες. Ειδικότερα για την περίπτωση του Νιαβή, ο χαρακτηρισμός του ως *κομμουνιστή* βρίσκεται στα όρια του κωμικού, αν αναλογιστούμε ότι υπήρξε μέλος του *Λαϊκού Κόμματος*.²⁹⁰ Ωστόσο, το γεγονός της φιλίας του με τον Αποστολίδη, ενδεχομένως να υπήρξε η αιτία δημιουργίας συκοφαντιών.

Όσον αφορά την περίπτωση του Αποστολίδη, τα πράγματα είναι σαφέστατα διαφορετικά. Όπως έχουμε αναφέρει, ήδη, ο Ζαγοριανός ιατρός υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής στις τάξεις των εργατών με αποκορύφωμα την εκλογή του ως δημάρχου από τα εργατικά σωματεία της πόλης το 1944. Βέβαια, διαβάζοντας κανείς την αυτοβιογραφία του διαπιστώνει ότι ο Αποστολίδης απέφευγε συστηματικά να παραδεχτεί ανοιχτά τις κομμουνιστικές του πεποιθήσεις ενώπιον των Αρχών, όπως

²⁸⁸ Ιστορικό Αρχείο Δήμου Ιωαννιτών, Πρακτικά Συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων, αρ. απόφ. 222, ημ/νια 17-07-1937.

²⁸⁹ Αναστασόπουλος, Ν. (2012) *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο: το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*. Ιωάννινα, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.

²⁹⁰ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 99.

επίσης και να τις αρνηθεί. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση είχε συνδέσει άρρηκτα το όνομα του με τους εργατικούς αγώνες και τους σοσιαλιστικούς πυρήνες της πόλης.

Τελικά, παρά την απόφαση του *Δημοτικού Συμβουλίου* για την παραμονή του στο αδελφάτο του νοσοκομείου *η Αγάπη*, ο Αποστολίδης θα μπει εκ νέου στο στόχαστρο των τοπικών Αρχών, με πρόφαση και πάλι τα ιδεολογικά του φρονήματα. Έτσι, λίγους μήνες αργότερα, ο διορισμένος –από την κυβέρνηση Μεταξά– γενικός διοικητής Ιωαννίνων, Κυρίμης θα τον καλέσει στο γραφείο του, όπου θα του ζητήσει να παραιτηθεί από τη γραμματεία του *Ιατρικού Συλλόγου*. Αν και ο Αποστολίδης απάντησε αρνητικά, λίγες μέρες αργότερα κατέθεσε την παραίτησή του, γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις στον *Ιατρικό Σύλλογο*, ο οποίος και την απέρριψε. Για τους λόγους αυτούς κλήθηκε εκ νέου από τη Γ.Δ. έξω από τα γραφεία της οποίας συνάντησε και τους κομμουνιστές Βασίλη Καρασκόγια και Πέτρο Μπάμπο, οι οποίοι είχαν κληθεί με αφορμή τα φρονήματά τους από τον Υπουργό. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων του με τον Κυρίμη και τον διοικητή της *Χωροφυλακής*, ο Αποστολίδης κατάφερε να αντικρούσει τις κατηγορίες, ωστόσο, λίγες μέρες αργότερα κλήθηκε από τη *Χωροφυλακή*, όπου και υπέγραψε δήλωση μετάνοιας και αποκήρυξης του κομμουνισμού.²⁹¹

*«Με τον τρόπο που έκανα τη γιατρική, τα αποθέματά μου ήταν μηδέν κι από μένα κρέμονταν τέσσερα άτομα, το ένα, μικρό παιδάκι. Πήρα την απόφαση να υποστώ τον εξευτελισμό. Με παρηγορούσε, ότι όλος ο κόσμος ήξερε πόσο ‘ειλικρινείς’ ήταν αυτές οι δηλώσεις».*²⁹²

Πέτρος Αποστολίδης.

Συμπεράσματα

²⁹¹ Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 151-154.

²⁹² Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι* (1900-1969). Τόμ. Β'. Κέδρος, σ. 153-154.

Η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετώπισα καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας προσπάθειας υπήρξε αδιαμφισβήτητα η ανασύνθεση μίας ιστορικής πραγματικότητας –η οποία είχε περιέλθει σε λήθη επί πολλές δεκαετίες– με συνοχή και αλληλουχία, έχοντας ως υλικά ορισμένες διασκορπισμένες (δημοσιευμένες ή αδημοσίευτες) πληροφορίες. Αυτός υπήρξε και ο βασικός στόχος της εργασίας μου.

Σε ότι αφορά τους ειδικότερους στόχους ευελπιστώ ότι από την παρούσα προσπάθεια προέκυψαν ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Αρχικά, έγινε εμφανές ότι οι σοσιαλιστικές ιδέες όχι μόνο βρήκαν πρόσφορο έδαφος στα μεσοπολεμικά Ιωάννινα, αλλά και ότι η ανάπτυξή τους οδήγησε στη δημιουργία σημαντικών δράσεων και ότι προσέλκυσαν ένα σημαντικό αριθμό ατόμων. Ακόμη, αν και η περιορισμένη βάση μελών του σοσιαλιστικού *Ομίλου Ιωαννίνων* καθιστά απαγορευτικό τον χαρακτηρισμό της δράσης του ως κινήματος, οι εργασίες των μελών του, κατά τον Μεσοπόλεμο, υπήρξε αδιάκοπη και μαχητική ακόμη και σε περιόδους επιβολής αυστηρών πολιτικών απαγορεύσεων. Η ασήμαντη παρουσία και δράση μίας μικρής σοσιαλιστικής ομάδας –αποτελούμενης κατά κύριο λόγο από μικροεπαγγελματίες και εργάτες– μετεξελίχθηκε, μέσα στον χρόνο, σε σημαντικό φορέα των σοσιαλιστικών ιδεών στην περιοχή, έχοντας μάλιστα διευρυμένο πλάτος επιρροής, ακόμη και στην ύπαιθρο. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η εκλογική βάση του πολιτικού της φορέα, του *Ενιαίου Μετώπου/ Παλλαϊκού Μετώπου*, υπήρξε σταθερά άνω των 700 ατόμων, με ορισμένες περιπτώσεις να αγγίζει τις 3.000 ψήφους, για να μην αναφερθούμε περαιτέρω στις εκλογές του 1923 και τις 6.500 ψήφους, που συγκέντρωσε ο υποψήφιος βουλευτής του *ΚΚΕ* Ανδρέας Βενέτης. Το ίδιο υποδεικνύει και η σοβαρότητα, με την οποία αντιμετώπισαν το φαινόμενο οι τοπικές Αρχές, γεγονός που διαφαίνεται από τις συνεχείς επεμβάσεις στις διάφορες σοσιαλιστικές εκδηλώσεις, καθώς και οι συχνές συλλήψεις, αλλά και εκτοπισμοί σοσιαλιστών και συνειδητών εργατών.

Φυσικά, η δράση των Γιαννιωτών σοσιαλιστών, όπως και των συνδικαλιστών, δεν μπορεί να συγκριθεί με τη δράση που ανέπτυξαν οι σύντροφοί τους στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας. Ωστόσο, οι σοσιαλιστές των Ιωαννίνων υπηρέτησαν πιστά τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις και το σοσιαλιστικό ιδεώδες και υπήρξαν αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος: α) με τη συμμετοχή τους σε πανελλαδικά εργατικά και σοσιαλιστικά συνέδρια, β) με την αδιάκοπη δράση τους, ασχέτως των πολιτειακών μεταβολών, γ) με τη σημαντική προπαγανδιστική εργασία και τον προσηλυτισμό μελών από ολόκληρο το εύρος της κοινωνίας (γυναίκες,

πρόσφυγες, κάτοικοι της υπαίθρου, νεολαία, στρατός), δ) με την ενεργή συμμετοχή τους σε πανελλαδικές δράσεις, όπως ο αντιφασιστικός αγώνας (1934-1936), ε) με την τήρηση των εσωτερικών κανονισμών και της πολιτικής του ΣΕΚΕ/ΚΚΕ, στ) με την ακατάβλητη στάση τους απέναντι στις τοπικές Αρχές, κ.α.

Όσον αφορά τους λόγους εμφάνισης και ανάπτυξης των σοσιαλιστικών ιδεών στην περιοχή, αυτοί θα πρέπει μάλλον να αναζητηθούν σε αντικειμενικές συνθήκες, όπως ο υψηλός δείκτης ανεργίας, οι χαμηλοί μισθοί και η αδιαφορία της πολιτείας να δώσει λύσεις σε τέτοιου είδους ζητήματα. Υποθέσεις, όπως είναι η ανάπτυξη βιομηχανικού προλεταριάτου στην περιοχή ή η υιοθέτηση μίας παροδικής συνήθειας (μόδα) από την πλευρά κάποιων ατόμων, ως αιτίες γέννησης και ανάπτυξης των σοσιαλιστικών ιδεών, θα πρέπει, πιθανότατα, να αποκλειστούν. Οι λόγοι είναι οι εξής: πρώτον, από τα μεσοπολεμικά Ιωάννινα απουσίαζαν οι μεγάλες βιομηχανικές μονάδες, οι οποίες θα επέτρεπαν τη δημιουργία προλεταριάτου και δεύτερον, ο συνεχής αγώνας των σοσιαλιστών –με τις τοπικές Αρχές να καιροφυλακτούν ακατάπαυστα– και η επίγνωση των κινδύνων και των συνεπειών που ενείχαν ο κοινωνικός στιγματισμός, η φυλάκιση και ο εκτοπισμός τους, αποτελούν στοιχεία που απορρίπτουν την άποψη περί παροδικής συνήθειας.

Αναφορικά με τον χρόνο και τον τρόπο εμφάνισης των σοσιαλιστικών ιδεών στην περιοχή τα πράγματα είναι περισσότερο ασαφή. Αρχικά, διαφαίνεται ότι η ίδρυση του εργατικού κέντρου (1920) στην περιοχή διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στην εξέλιξη της σοσιαλιστικής σκέψης και δράσης, αφού ενίσχυσε την ταξική συνείδηση της εργατικής τάξης και αποτέλεσε συχνά βάση διαμαρτυριών και διαδηλώσεων καθ' όλη τη διάρκεια της, υπό διερεύνηση, περιόδου. Από την άλλη, η ακαθόριστη χρονολογικά εμφάνιση των πρώτων σοσιαλιστικών πυρήνων δεν μας επιτρέπει να γνωρίζουμε εάν το εργατικό κέντρο, ή τα εργατικά σωματεία που προϋπήρχαν του *Ε.Κ.* αποτέλεσαν τις μήτρες των πρώτων Γιαννιωτών σοσιαλιστών. Επομένως, παραμένει αμφίβολο εάν η ανάπτυξη των σοσιαλιστικών ιδεών στα Ιωάννινα προηγήθηκε ή ακολούθησε εκείνη του συνδικαλισμού. Από την άλλη, αν λάβουμε υπόψη μας, πρώτα, την άποψη του Παναγιώτη Νούτσου, ότι ο Γιοσέφ Ελιγιά είχε εντυπώσει στην σοσιαλιστική ιδεολογία τουλάχιστον από το 1919 (συνεργασία με το περιοδικό *Νουμάς*) και έπειτα το γεγονός ότι ο ίδιος υπήρξε μέλος του πρώτου σοσιαλιστικού πυρήνα της περιοχής, τότε η υπόθεση πως όλα ξεκίνησαν με τον Ελιγιά, έχει βάσιμες πιθανότητες.

Σε κάθε περίπτωση, παρά την εξαγωγή ορισμένων συμπερασμάτων, το υπό εξέταση ιστορικό ζήτημα διατίθεται για περαιτέρω έρευνα. Μερικές προτάσεις για μελλοντική έρευνα είναι οι εξής: η διεξαγωγή συγκριτικής μελέτης μεταξύ διαφόρων ελληνικών περιοχών προκειμένου να εντοπιστούν ομοιότητες και διαφορές στην αναπτυξιακή πορεία της σοσιαλιστικής ιδεολογίας· η βαθύτερη διερεύνηση και αξιοποίηση των αρχειακών πηγών, η οποία θα συμπεριλαμβάνει περισσότερες εφημερίδες, περιοδικά και δημόσια ή ιδιωτικά αρχεία με σκοπό την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων· η διεύρυνση του χρονικού πλαισίου –για παράδειγμα από την απελευθέρωση της περιοχής (1913) έως τη λήξη του ελληνικού εμφυλίου (1949)– υπό το οποίο θα εξεταστεί το συγκεκριμένο ιστορικό ζήτημα.

Με τις παραπάνω προτεινόμενες έρευνες, δύναται να καλυφθούν ορισμένες σημαντικές αδυναμίες και ελλείψεις, τις οποίες παρουσιάζει η παρούσα προσπάθεια. Ορισμένες από αυτές είναι οι εξής: α) λόγω μεθοδολογικών δυσκολιών, ένα μεγάλο εύρος των πληροφοριών, που παρατίθενται, βασίζεται σε μία και μόνο εφημερίδα, τον *Ριζοσπάστη*, β) η έρευνά μου στον τοπικό Τύπο της εποχής είναι περιορισμένη, αφού αφορά ουσιαστικά μόνο την εφημερίδα *Ελευθερία* και ένα μικρό μέρος των εφημερίδων *Ηπειρος* και *Ηπειρωτικός Αγών* (η διεξοδική διερεύνηση των οποίων ενδέχεται να αλλάξει και τα συμπεράσματά της παρούσας εργασίας) γ) το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο λαμβάνεται μεν υπόψη, αλλά σε χαλαρό επίπεδο, αφού δεν πραγματοποιείται εκ βάθρων σύνδεση των πεπραγμένων στην περιοχή με τις αντίστοιχες ιστορικές εξελίξεις στο ελληνικό κράτος.

Τέλος, όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς, η παρούσα εργασία αφηγείται ουσιαστικά την ιστορία των σοσιαλιστών/κομμουνιστών του *ΣΕΚΕ/ΚΚΕ*, αφού δεν υπάρχουν αναφορές σε άλλες σοσιαλιστικές ομάδες (αναρχικών, αρχειομαρξιστών κ.λπ), για λόγους που αφορούν την έλλειψη ανάλογων αναφορών στα αρχεία που ερεύνησα, με αποτέλεσμα να παραμείνουν στην αφάνεια. Εξάλλου, αποτελεί κοινός τόπος, ότι ο αγώνας που πραγματοποιούν οι ιστορικοί ερευνητές ενάντια στην λήθη του χρόνου είναι τελικά άνισος και ακόμα, ότι η πλήρης καταγραφή και διάσωση της συνολικής ανθρώπινης δραστηριότητας του παρελθόντος και του πλαισίου, στην οποία αυτή διεξάγεται, είναι ανέφικτη. Κατόπιν των διαπιστώσεων αυτών δεν θα μπορούσαμε παρά να παραδεχτούμε, ότι το μεγαλύτερο κέρδος της παρούσας εργασίας είναι αδιαμφισβήτητα η επαναφορά των δράσεων ενός μικρού πλήθους μικροεπαγγελματιών, τεχνιτών, εργατών κ.λπ –έστω κι αν πρόκειται μόνο για τους

σοσιαλιστές/κομμουνιστές του ΣΕΚΕ/ΚΚΕ– από τη λήθη, οι οποίοι βασανίσθηκαν και σε ορισμένες περιπτώσεις πλήρωσαν με την ίδια τους τη ζωή την ανυπάκουη στάση τους απέναντι στην απολυτοκρατία. Άλλωστε, εκείνοι που κινούν τα βαρύτερα γρανάζια της ιστορίας (με την έννοια της συνολικής ανθρώπινης δραστηριότητας, όπως αποτυπώνεται στο χωροχρονικό συνεχές) και εκείνοι που έχουν γράψει τις πιο θαυμαστές σελίδες της (ιστορίας) δεν είναι άλλοι από τους απλούς και αφανείς ανθρώπους και η ιστορική επιστήμη οφείλει να τους ανασύρει από τη σκιά των *Σπουδαίων Ανδρών*.

Βιογραφικά στοιχεία για τους Γιαννιώτες σοσιαλιστές του Μεσοπολέμου.

Αθανάσιος Τζιμογιάννης: Μέλος του 1^{ου} Σοσιαλιστικού Πυρήνα στην περιοχή των Ιωαννίνων, μαζί με τους Βασίλη Καρασκόγια, Ιωσήφ Ελιγιά.

Ανδρέας Βενέτης: Ηγετική φυσιογνωμία του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος και μέλος των *Παλαιών Πολεμιστών*. Υπήρξε μικροεργολάβος με καταγωγή από την Βούρμπιανη Κόνιτσα. Συνελήφθη το 1924 μαζί με τους τέσσερις συντρόφους του (ενδεχομένως να πρόκειται για πυρήνα) και καταδικάστηκε σε θάνατο, σύμφωνα με τον Αποστολίδη, αν και η απόφαση, τελικά, ακυρώθηκε. Υπήρξε υποψήφιος βουλευτής με το ΚΚΕ το 1923 (και το 1926) και κατέγραψε την υψηλότερη επίδοση από οποιονδήποτε άλλον υποψήφιο του ΚΚΕ στα Ιωάννινα του Μεσοπολέμου, δηλαδή, 6.500 ψήφους, εκ των οποίων οι 900 στο χωριού Μέτσοβο. Ρεπορτάζ του *Ριζοσπάστη* τον θέλει να ασκεί αργότερα (1932) αντικομμουνιστική προπαγάνδα.

Βασίλης Καρασκόγιας: Μέλος του 1^{ου} Σοσιαλιστικού Πυρήνα *Ιωαννίνων*, μαζί με του Ελιγιά και Τζιμογιάννη. Συμμετείχε στα γεγονότα του 1924 (υπεύθυνος έκδοσης του *Νέου Αγώνος*), ενώ το έτος 1926 διετέλεσε υποψήφιος βουλευτής με τον σχηματισμό του *ΕΜΕΑ*. Αργότερα εισχώρησε στον *Σπάρτακο* και εξορίστηκε στην Ανάφη.

Βαφειάδης: Συλληφθείς το 1932 με αφορμή τα επεισόδια στη Ζίτσα. Το 1933 έπεσε θύμα προβοκατόρικων ενεργειών από το Φρουραρχείο και κατηγορήθηκε για διανομή παράνομων προκηρύξεων, μαζί με τους Γερογιάννη, Κομπούλη. Το ίδιο έτος απολύθηκε από το εργοστάσιο Σεπετάς, όπου εργαζόταν, από τον ιδιοκτήτη της επιχείρησης με τη δικαιολογία της παρουσίας του στο εκλογικό κέντρο του *ΕΜΕΑ* κατά τις βουλευτικές εκλογές.

Γέσιος: Σανδαλεργάτης, αντιπρόεδρος του *Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων* και των *Παλαιών Πολεμιστών*, κατά τη δεκαετία του 1930. Καταδικάστηκε με 6 μήνες σε εξορία το 1930 και για 1 χρόνο το 1936 από το *Καθεστώς του 1934*.

Γιοσέφ Ελιγιά - Ιωσήφ Καπούλια: Ελληνοεβραίος ποιητής και μεταφραστής. Έδρασε στην πόλη των Ιωαννίνων μέχρι το 1925 και αποτέλεσε μέλος του 1^{ου} Σοσιαλιστικού Πυρήνα της περιοχής, μαζί με τους Βασίλη Καρασκόγια και Αθανάσιο Τζιμογιάννη. Συνελήφθη το 1924, πιθανότατα εξαιτίας της συμμετοχής του στην εφημερίδα *Νέος Αγώνας*, στην οποία δημοσίευε από ένα ποίημα σε κάθε της φύλλο. Έγινε συχνά στόχος των τοπικών Αρχών και αντιμετωπίστηκε με καχυποψία από μέρος της Γιαννιώτικης κοινωνίας λόγω των προοδευτικών του απόψεων.

Γιώργος Βράσκος: Πολιτικός μηχανικός και μέλος των *Παλαιών Πολεμιστών* και της εφημερίδας του *Νέος Αγών*. Συλληφθείς στα γεγονότα του 1924. Γνωρίστηκε με τον Αποστολίδη στην Αθήνα στις αρχές της δεκαετίας του 1920.

Κ. Δόσης: Κάτοικος του χωριού Πέραμα και δύο φορές εξόριστος. Την πρώτη για δύο έτη στη Σίκινο (1934) και τη δεύτερη στη Φολέγανδρο το 1936.

Κυριάκος Κούσης: Ζαχαροπλάστης και μέλος των *Παλαιών Πολεμιστών* και του *Νέου Αγώνος*. Συλληφθείς το 1924.

Λακιώτης: Συνελήφθη δύο φορές τα έτη 1924 και 1925 μαζί με τους Βενέτη, Μαρτσέκη, Μακρή, με τους οποίους ενδεχομένως να είχε συστήσει σοσιαλιστικό πυρήνα, καθώς και το έτος 1927.

Μεργκούνης: Παντοπώλης με καταγωγή από το χωριό Μέτσοβο. Συλληφθείς το 1924 και Πρόεδρος του *Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων* το 1936. Υπέστη σωματική βλάβη κατά τη διάρκεια διαδήλωσης υπέρ της ενοποίησης του εργατικού κινήματος στο πλαίσιο Γενικής Απεργίας το 1936.

Μιχάλης Τσάντης: Υποψήφιος βουλευτής με το *ΕΜΕΑ* επί σειρά ετών (1932, 1933, 1934, 1935). Συνελήφθη το 1932 με αφορμή τα επεισόδια στο χωριό Ζίτσα, καθώς και ένα χρόνο αργότερα, κατά τη διάρκεια ταραχών την ημέρα της Πρωτομαγιάς (1933). Το 1936 εξορίστηκε στη Φολέγανδρο από το *Καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου*.

Μπαμπούρης: Ηγετική μορφή του σωματίου των τσαγκάρηδων, κατά τα πρώτα έτη του Μεσοπολέμου. Συλληφθεί το 1924. Διετέλεσε χρέη δημοτικού συμβούλου το 1928 και εκτέλεσε χρέη Προέδρου της προεκλογική συγκέντρωσης του ίδιου έτους.

Μπάρκης: Υπήρξε μέλος του *Νέου Αγώνος* και συνελήφθη με τα υπόλοιπα μέλη το 1924 (ως διάυλος επικοινωνίας μεταξύ φυλακισμένων εργατών στην Καβάλα και της *ΓΣΣΕ* στην Αθήνα). Χρωματοπώλης στο επάγγελμα, εκτέλεσε χρέη διανομέα του *Ριζοσπάστη* και της *Κομμουνιστικής Επιθεώρησης*, ενώ κατά το μνημόσυνο των Λούξεμπουργκ και Λίμπκνεχτ (1924) ανέλαβε χρέη Προέδρου. Υπήρξε γνωστός με το όνομα Μπλαγκόεφ.

Παπαδιαμάντης: Πρόεδρος της *Εκλογικής Επιτροπής* του *ΕΜΕΑ* (1932) και κεντρικός ομιλητής της προεκλογικής συγκέντρωσης του ίδιου έτους. Υποψήφιος βουλευτής με το *Παλλαϊκό Μέτωπο*, ως εκπρόσωπος του *ΚΚΕ*, το 1936. Εξορίστηκε στη Φολέγανδρο για 6 μήνες από το Καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά.

Περικλής Καρασκόγιας: Αδερφός του Βασίλη Καρασκόγια. Συλληφθείς το 1927 (εν όψει των εκλογών) και υποψήφιος βουλευτής με το *ΕΜΕΑ* στις εκλογές του 1932. Έμεινε στην ιστορία, κυρίως, για την απόδρασή του από τις φυλακές Συγγρού, μαζί με τις ηγετικές μορφές του *ΚΚΕ* Ανδρόνικο Χαϊτά, Δημήτρη Παπαρήγα, Μάρκο Μοσκοβίτη κ.α. με προορισμό τη Σοβιετική Ένωση. Αμφότεροι είχαν καταδικαστεί με τον *Ιδιώνυμο* νόμο, σε 3 χρόνια φυλάκισης και 1 εκτοπισμού.

Πέτρος Αποστολίδης: Γνωστός ως *Κόκκινος Δήμαρχος*, αφού διετέλεσε χρέη δημάρχου Ιωαννίνων, το έτος 1944. Παρότι αστός και ιατρός στο επάγγελμα υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής στις τάξεις των Γιαννιωτών εργατών και κομμουνιστών. Εξορίστηκε επανειλημμένα και συνελήφθηκε κατά τα γεγονότα του 1924. Στα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου, το γραφείο του υπήρξε τόπος συναθροίσεων κομμουνιστών. Συγγραφέας του δίτομου αυτοβιογραφικού έργου με τίτλο *Όσα Θυμάμαι* και βραβευμένος με βραβείο ειρήνης και φιλίας Αμπιντί Ιμπεχτσι (1983).

Πέτρος Μπάμπος: Τυπογράφος και συλληφθείς του 1924. Υπήρξε μέλος της συντακτικής ομάδας του *Νέου Αγώνος*, ενώ αργότερα εξορίστηκε στην Ανάφη.

Τάκης Γιαννόπουλος: Μέλος της *ΟΚΝΕ* και του τμήματος *Νέων Ενωτικού Κέντρου*, με συμμετοχή στην προεκλογική συγκέντρωση του 1932, ως ομιλητής, καθώς και στην 24ωρη Γενική Απεργία του 1934. Συνελήφθη το 1932 με αφορμή τα επεισόδια στο χωριό Ζίτσα και εξορίστηκε στην Αίγινα το 1936.

Βιβλιογραφία.

Βιβλία.

Αναστασόπουλος, Ν. (2012). *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο: το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*. Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.

Αποστολίδης, Π. (1983). *Όσα θυμάμαι (1900-1969)*. Τομ. Β'. Κέδρος.

Βουρνάς, Τ. (2013). *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας. Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου*. Αθήνα: Πατάκης.

Δάγκας, Α. (2002). Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Χ. Χατζηιωσήφ (Επιμ.). *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τομ. Α2'. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Ζωγραφάκης, Γ. (1938). *Γιωσέφ Ελιγιά, Άσμα Ασμάτων – Ψαλμοί – Ποίηση*. Αθηνά: Δωδώνη.

Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία (7^η εκδ.)*. Αθήνα: Μπουκουμάνης.

Κορδάτος, Γ. (1966). *Προοδευτικές μορφές στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ιστορικό Φιλολογικό Ινστιτούτο Γ. Κορδάτος.

Κουρμαντζή, Ε. (2001). *Γιωσέφ Ελιγιά. Αλλιανιστής και πρωτοπόρος*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση.

Κουτσούκαλης, Α. (1984). *Η Δεύτερη Δεκαετία του ΚΚΕ (1929-1939)*. Αθήνα: Γνώση.

Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*. Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος.

Λιβιεράτος, Δ. (1985). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-27. Επαναστατικές Εξαγγελίες*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.

Λιβιεράτος, Δ. (1987). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1927-1931. Από την καταφρόνια μια καινούργια αυγή*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.

Μαρκέτος Σ.(2002). Η Ελληνική Αριστερά. Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*. Τομ. Β2'. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Μοσκόφ, Κ. (1979). *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης: η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα* (εκδ. 2^η). Θεσσαλονίκη: Καστανιώτης.

Μπεναρόγια, Α. (1986). *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, (2η εκδ.). Georges Haupt (εισ.). Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.

Νικολαΐδης, Ι.Ν. (1993). *Τα Γιάννινα του Μεσοπολέμου (1923-1924)*. Τομ. Ε΄. Ιωάννινα: Δωδώνη.

Νικολαΐδης, Ι.Ν. (1996). *Τα Γιάννινα του Μεσοπολέμου (1933-1935)*. Τομ. Θ΄. Ιωάννινα: Δωδώνη.

Νούτσος, Π. (2002). *Γιωσέφ Ελιγιά. Τα Ανοιχτά Προβλήματα της Έρευνας*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.

Νούτσος, Π. (1993-94). *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα (1875-1974)* (2^η έκδ.). Τομ. Β΄. Αθήνα: Γνώση.

Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα (1925-1928). (1974). Τομ. Β΄. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Το ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα (1934-1940). (1975). Τομ. Δ΄. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1949). (1996). Τομ. Α1΄. Έκδ 2^η. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Τσέτσης, Χ. Στ. (1998) *Αυτοί που κυβέρνησαν τα Γιάννινα. Δήμαρχοι- Δημοτικοί Σύμβουλοι*. Ιωάννινα.

Φουντανόπουλος Κ. (2012). *Μισθωτή Εργασία*. Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*. Τομ. Α1΄. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Για τα 60 Χρόνια του Ριζοσπάστη (1918-1978). (1978) Αθήνα: Ριζοσπάστης.

Χαρίτος Χ. (1989). *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου, Α΄*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.

Περιοδικά.

Ζερβάνος, Α. (1957). Γιωσέφ Ελιγιά. Οραματιστής Ελληνοεβραίος ποιητής. *Ηπειρωτική Εστία*, 62.

Μάλαμας, Λ. (1980). Γιωσέφ Ελιγιά. Ο ιδεολόγος ανθρωπιστής και αγωνιστής ποιητής. *Ελεύθερο Πνεύμα*, 36.

Οικονόμου, Α. Κ. (1873). *Οικονομική Επιθεώρηση*. Τομ. Α'.

Σακελλίων, Γ. Α. (1980). Ο Ελληνοεβραίος ποιητής Γιωσέφ Ελιγιά. *Ηπειρωτική Εστία*, 344-345.

Χουλιάρας, Σ. (2005). Η Πρώτη Περίοδος του Εργατικού Κινήματος στα Γιάννινα (1918 - 1925, 1938). *Ηπειρωτικά Χρονικά*, 39.

Αρχειακές Πηγές.

Αρχείο Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων. *Καταστατικόν του Συνδέσμου Σανδαλοποιών ο Άγιος Παντελεήμων*. Ιωάννινα, τυπογραφείο ο Φοίνιξ (1929).

Αρχείο Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων. *Καταστατικόν του Σωματίου των Εργατών Υπαλλήλων Τσαρουχοποιών της Πόλεως Ιωαννίνων "Άγιος Κοσμάς"*. Ιωάννινα, τυπογραφείο Απόστολου Κλώστα (1926).

Αρχείο Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Ιωαννίνων. *Πρακτικόν Εκτάκτου Γενικής συνελεύσεως των μελών του Σωματίου Τσαρουχοποιών Ιωαννίνων "Άγιος Παντελεήμων"* (έτος 1929. Αριθμόν 45).

Ιστορικό Αρχείο Δήμου Ιωαννιτών, *Πρακτικά Συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων*. (αρ απόφ. 222, ημ/νια 17-07-1937).

Ηλεκτρονικές Πηγές.

Πουλιόπουλος, Π.(1924) *Τι ζητούν οι παλαιοί πολεμιστές και τα θύματα στρατού. Γενικές προγραμματικές θέσεις ψηφισμένες από το συνέδριο την 6 Μαΐου 1924*. Διαθέσιμο στο www.marxists.org.

ΦΕΚ.

ΦΕΚ 173/Α/13-7-1925.

ΦΕΚ 245/Α/ 25-7-1929.

Τύπος.

Ελευθερία (1927-1935).

Ήπειρος (1924-1928).

Ηπειρωτικός Αγών (1932-1936).

Ριζοσπάστης (1921-1936).

